№ 6

5 ىنچى يىل داۋامى

مەعارف ۋە ئوقوتقوچى

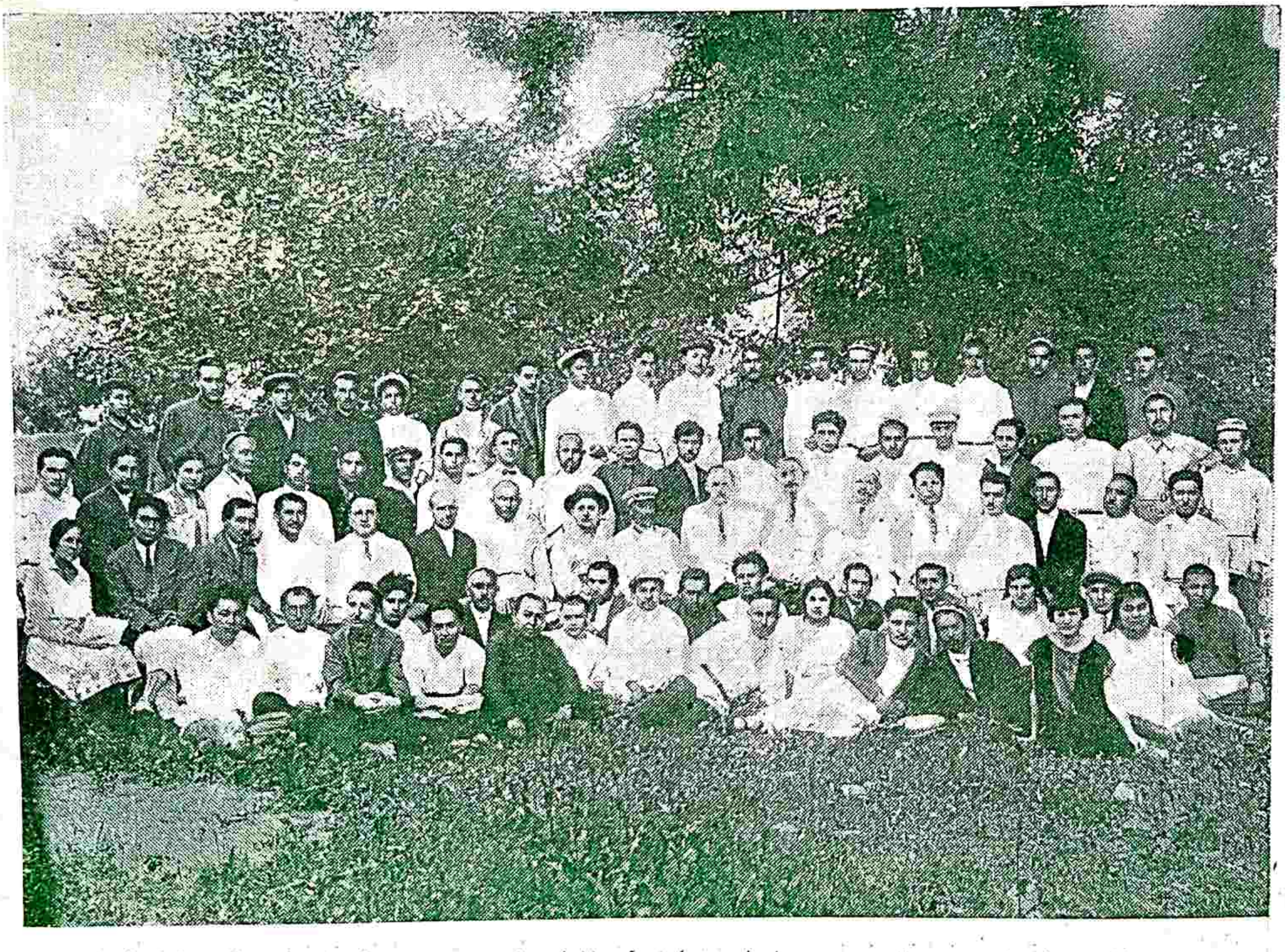

1929 - 15 - مايدا سەمەرقەندده بولغان تىل - ئىملا كەنفرەنسىيەسىگە ئىشتىراك قىلغانلار.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

ɵzʙekistan xalьq maarьf kəmisərligi
tamanьdan ajda ʙir tapqьr myntəzəm cьqьʙ
turƣan ьçtьma'ьj-sьjasьj, tə'lim-tərʙijəvij
fənnij və ilmij

maarьf və oqutƣucь

zurnalь 5-nci jьl davamьnь ɵtkəzməkdədir.

zurnal əvvəlgi pirəgirəmməsini jənə keꞑəjtiʙ, rəsimlər ʙilən ʙezəliʙ myntəzəm davam qьladьr.

aʙuna şartlarь:

ʙir jьllьƣь 12 san ycyn 5 som
altь ajlьƣь 6 „ „ 3 „

1928-jьlda cьqqan ʙytyn sanlarь 3 som.

ƶurnalnьꞑ 1926, 1927-jьllarda cьqqan ʙytyn sanlarь idarədə ʙar. hər jьllьƣь 3 somdan.

myştərilərgə zurnallar ʙytyn ьlavalarь ʙilən tola qьlьnьʙ jyʙəriladir.

jьllьq myştərilərgə 1929-30 oquş jьlьƣa qaratьlƣan ʙytyn zəryr ma'lumatlarnь icigə alƣan.

ortaq isimli kitaʙ savƣa qьlьʙ ʙerədir

ʙundan ʙaşqa ʙu jьlƣь 2-3 sanƣa „**ʙu jьlƣь qaʙul jəkynləri va kəlgysi jьl vəzifələri**“ (mənnan ramьz əsəri) degən 56 ʙetlik kitaʙ ьlava qьlьnadь.

ƶurnalnьꞑ 4-nci sanьƣa „**gɵri əmir**“ (musa səjidçan əsəri) isimli rəsimli kitaʙ ьlava ʙoluʙ cьqdь.

idarə və kəntyrə ədrisi:

г. Самарканд, Наркомпрос Уз. ССР
Редакции „Маариф ва Окутучи“

ئوزبېكستان خەلق مەعارف كەمىسسەرلىگى
تاماندان

ئايدا بر تاپقىر چىقارىلاتورغان ئىجتىماعى، سىياسى،
تەعلىم - تەربىيەۋى، عىلمى، فەننى ۋە ئەدەبى ئوزبېكچە

مەعارف ۋە ئوقوتغوچى

جورنالى

بېشنچى يىل دەۋامى

سان № 6

1929 يىل ئىيون

ئوزبېكستان مەتبەعە ئىشلەرى ترستىنىڭ بىرىنچى مەتبەعەسى
تاشكېنت 1929 يىل

بۇ ساندا بولغانلار:

ئىسكى ئەلىفبىدە:

باشماقالا

1 - ناييار بولامىز . . . . كوزدروف.

سىياسى-ئىجتىماعى

2 - ئىختىساسى بىلىم يۇرتلارىنىڭ تۈزۈلىشى . . . . تەرەسۇف.

3 - بېش يىللىق خوجالىق پىلانى ۋە قىشلاق سىياسى ماعارىفى . . . . . حەبىب باگايىف.

4 - ماركسىزم بىلەن قۇراللانغان ئىنىنچىلەر عەمەلى ئىشگە . . . . عەبدۇللا راحمان.

5 - «توران» ئىبەس، «ئۆكتەبىر» . . . . ن.

تىل-ئىستىلاح

6 - تىل - ئىملامىز ساحەسىدە . . . . عۇلۇى

ئۆلكەنى ئۆرگەنىش

7 - ئۆلكەنى ئۆرگەنىش ۋە ئۇنىڭ ۋەزىيفەلەرى . . . . ن. ن. كوزنېتسوف.

8 - بۇرۇندان قالغان مەدەنى مىراسگە قىلىنغان جىنايەتلەرنىڭ ئاچىلماي قالغان بېتلەرى . . . . م. ماسسون.

كىتابىيات

9 - «روسچە - تۈركچە لۇغات» . . . . ن. رەجەبزادە.

10- «كىچكىنە جۇغرافىيا ئاتلاسى» ئۈستىدە . . . . رەحىم قابىلى.

فەن

11- مۇندر مەم ئەعزا تۈزۈلىشى . . . . پرەفېسسوركەۋرېلىنىكە.

يەڭى ئەلىفبىدە:

تەعلىم-تەربىيە

12- ياشلارغا ساغلام مەفكۇرەۋى تەربىيە بېرەيلىك . . . . عارىف ئەعزەم.

14- ئوقۇتۇچىلارنىڭ ماعلوماتىنى ئاشىرىش . . . . ش. رەحىمى.

15- بىرىنچى باسقىچ مەكتەبلەردە جەمعىيەتكە فايدالىق ئىشلەر . . . . . . راموۇل.

16- بۇ يىلغى تەجرىبەلەر . . . . م. شەمسى.

17- تەربىيە ئۆيلەرىدە سەنئەت دەرسلەرى . . . . ح. ئىكرامى.

13- تەجرىبەمىز تاياندىچىمىز بولسۇن . . . . نەبى يۇسفى.

ئەدەبىيات

18- قىرغاقلاردا (شىعر) . . . . ن. رەحىمى.

19- ئاي » . . . . رەشد عەبدۇللا

20- زىندان » . . . . ئالتاي.

21- تاشلاپ كېتەى . . . . ئەمەلە خانم.

دەھرىلەر بولىمى مەحەللەردەن

22- شارق خالىقلارى ياشلارى ئاراسىدا دىنگە قارشى تەرعىبات . . . . . (ۋ. ل. ك. س. م. قارارى)

23- خارازمدا ماعارىف ئىشلەرى . . . . شامۇرادىف.

24- خارازمدا بىرىنچىلىكنى ئالغان مەكتەب . . . . ش. نۇرمەتىف.

25- نور ئاتادا مەعارىف ئىشلەرى . . . . ئەزىر.

26- قىرغىز مېختەتكەشلەرى قۇچاغىغا 9 پېدەگۇك . . . . بورن بەدەل.

27- قورغان تېپە رايونىدا مەعارىف ئىشلەرى . . . . قاسىمزادە.

رەسمى

28- ئۆزبېك ئەدەبى تىلى توغرىسىداغى قارار . . . . —

فەن تېخنىكە

29- فەن — تېخنىكە يەڭىلىكلەرى . . . . —

مەسئۇل مۇحەررىر: تەحرىر ھەيئەتى. ناشىرى: ئۆزبېكستان خەلق مەعارىف كەمىسسەرلىگى.

Ташкент, типо-лит. № 1 Узполиграфтреста. Узлит № 3039 Заказ № 3407. Тираж 4057.

تاييار بولامىز

كوزىرۇف

29/30 نچى ئوقۇش يىلى ئۇزاق ئېمەس، ئوتكەن ئوقۇش يىلىدا حازىرلانغان ۋاقتىداغى خاتالارغا يول قويماسلىق ئۈچۈن ئوقۇش يىلى خازىرلىقلارىغا ئېرتەرەك بىلەن كىرىشمىش كېرەك.

يەنگى ئوقۇش يىلىغا خازىرلانغاندا 29/30 نچى ئوقۇش يىلىدا حەل قىلىنمىشى ئويلانغان ۋەزىفەلەرنى ئالدىمىزغا ئەنچە ئاچىق قىلىب قويىشنىڭ زەرورلىغى نەزەردە تۇتۇلىشى كېرەك.

29/30 نچى ئوقۇش يىلىنىڭ ئىش پىرەگرەممەسى حازىرغى پەيتدە ئوزبېكستاننىڭ نەۋبەتدەگى سىياسى هەم خوجالىق ۋەزىفەلەرى بىلەن ئەنچە ئاچىق رەۋىشدە مەحكەم باغلانىشى كېرەك. فىرقا ۋە حوكومەت تامانىدان خالق ماعارىفى مەسئەلەلەرىگە دائىر ئوز ۋاقتىدا قابول قىلىنغان قارارلارنى تولاراق رەۋىشدە ئىنعىكاس ئېتدىرىش كېرەك. مەدەنى قۇرىلىش مەسئەلەلەرى توغرىسىدا 4 نچى فىرقا قورۇلتايى تامانىدان چىقارىلغان قارارلارنى ۋە ئوزبېكستاننىڭ عۇمومى بېش يىللىق خوجالىق پىلاننىڭ بىر قىسمى بولغان خالق ماعارىفىغا عائىد بۇتۇن ئوزبېكستان 3 نچى شورالار قورۇلتايىنىڭ قارارلارىنى هەم بەجەرىشكە جىددىراق كىرىشمىش كېرەك.

خالق ماعارىف كەمىسەرلىگى بۇ ئاساسى ماقسادلارنى نەزەردە تۇتۇب 29/30 نچى ئوقۇش يىلىغا حازىرلانىش توغرىسىدا كەللىگىيە مەجلىسلەرىنىڭ بىرىسىدە هەممە پەستكى خالق ماعارىفى مۇئەسسەسەلەرىگە دېرېكتېف سىفەتدە يۇبارىش ئۈچۈن بىر مۇنچا مەسئولىيەتلى قارارلار قابول قىلدى. مەدەنى چارالار پىلاننىڭ بەجەرىلىشىگە ياردام بېرەتۇرغان ئاساسى نۇقتالار خالق ماعارىفىنىڭ ماددى بازەسى بولادى. مەنە شۇنىڭ ئۈچۈن خالق ماعارىف كەمىسەرلىگىنىڭ كەللىگىيەسى ئوقۇش يىلىغا حازىرلىق توغرىسىداغى دېرېكتىفلەرنى تاسدىق قىلغاندا ئوكروگ ماعارىف شۇعبەلەرىنىڭ مەدەنى قۇرىلىش ماددى بازەسىنى كوتەرىش ئۈچۈن كۈرەشىش زەرور بولغانىنى كورسەتىب كېتدى. مەدەنى تاماندان ئارقادا قالغان ئوزبېكستاندا مەدەنى جەبهەتدەن ئەنچە ئالدىن تۇرغان جۇمهورىيەتلەرگە قاراغاندا ماعارىفگە تەعيىنلەنەتۇرغان سەرمايانىڭ كەم بولىشى هېچ يەرەمەيتورغان بىر حالدىر. خالق ماعارىف كەمىسەرلىگى ئەحۋالنى بىردەن تۇزەتىش مۇمكىن ئېمەسلىكنى ياخشى تۇشىنەدى، لېكىن بۇدجەتدە خالق ماعارىفىغا تۇشەتۇرغان حېسسەنى ئاشىرىش بولىدا بارىشنى بۇتۇن سىياسى شەرائىت ۋە مەدەنى قۇرىلىش ساحاسىدا ئولكە ئالدىدا تۇرغان بۇيۇك ۋەزىفەلەر تەلەب قىلادىلار. شونگە كورە خالق ماعارىف كەمىسەرلىگى ئوزىنىڭ دېرېكتىفىدە ماعارىفغا بېرىلەتۇرغان حېسسەنى 29/30 نچى ئوقۇش يىلىدا ئېڭ كەم مىقدار ئولاراق 30 فائىزغاچا ئاشىرىشغا مۇۋاففاق بولىشىنى ئوكروگ ماعارىف شوعبەلەرىگە تەكلىف قىلادى.

شۇ چارانى بەجەرمەي تۇرىب، عۇمۇمى بۇدجەتدە ماعارىفغا تەعيىنلەنەتۇرغان حېسسەنى قانعى كوتەرمەي مەدەنى ئىشلەرنىڭ سۇرعەت بىلەن بارىشى توغرىسىدا ۋە عۇمومى ئىبتىدائى تەعلىم هەم كەتتەلەر ئورتاسىدا ساۋادسىزلىقنى تۇگەتىش كەبى ئېڭ مۇهىم تەدبىرلەر حاقىدا سوزلەش فايداسىزدىر.

ئوكروگ ئىجراقوملارى تاماندان تاسدىق قىلىنغان بۇدجەت كەنترولنى راقاملارى دائىرەسىدە ئوكروگ ماعارىف شۇعبەلەرى ئوزلەرىنىڭ بۇدجەتلەرىنى شۇنداي قىلىب تۇزىشلەرى لازىم بولادىكم، ئول ئىجتىماعى قۇرىلىش تالابلارىغا خالق مەعارىفىنىڭ هەممە سىستەمەسىنى موۋافقلاشتىرىش ئىشىدە ۋە ماعارىف ساحاسىداغى ئوزىنىڭ هەممە ئىشلەرىگەسىنفى،

پرالتاریات تالابىغا يەرەشەتۇرغان مۇندەرىجە بېرىشدە خالىق ماعارىف كەمىسەرلىگى تامانىدان ئالىنغان يولنى تامامان ئىنعىكاس ئېتىدىرىسىن. خالىق ماعارىف كەمىسەرلىگى شو ئاساسلارنى نەزەردە تۇتۇب 29/30 نچى ئوقۇش يىلىدا بۇدجەتدە بىرىنچى نەۋبەتدە قويىلاغى چارالارنى ئىنعىكاس ئېتىدىرىشنى ماعارىف شوعبەلەرىگە تەۋسىيە قىلادى:

1) ئىبتىدائى مەكتەبلەرنىڭ سانى كوپەيىشى، كېڭەيىشى خالىق ماعارىف كەمىسەرلىگى تامانىدان تاسدىق قىلىنغان ۋە ئوكروگ تەشكىلاتلەرى بىلەن كېلىشىلگەن عۇمۇمى ئىبتىدائى تەعلىمنى يۇزەگە چىقارىش پىلانىغا تامامان مۇناسىب بىر حالدا بارىسىن. 29/30 نچى يىل ماعارىف ساحاسىدا رىجەلىك ئىشلەرنىڭ بىرىنچى يىلى ئېكەنلىگى ئېسدەن چىقارىلماسىن ۋە بو بىرىنچى يىلدا ئىشلەرنىڭ پىلان بويۇنچا بارىشىنى بوزۇشغا يول قويىش ھېچ مۇمكىن ئېمەس. عۇمۇمى ئىبتىدائى تەعلىمنى يۇزەگە چىقارىش پىلانى ھەممە ماعارىف تەشكىلاتلارى تامانىدان ئەلبەتتە بەجەرىلىشى لازىم بولغان قاراردىر ۋە شونگە كورە 29/30 نچى يىل بودجەتدە ئونىڭ بەجەرىلىشى تامامان ئىنعىكاس ئېتىشى كېرەك.

2) كەتتە ئاھالى ئورتاسىدا ساۋادسىزلىقنى تۇگەتىش ئىشى IV نچى فىرقا قۇرۇلتايى، III نچى بۇتۇن ئوزبېكىستان شورالار قۇرۇلتاى ھەم بۇتۇن ئىتتىفاق مەركەزى قومىتەسىنىڭ قارارلارى ئاساسىدا ئېرلەتىلسىن. كەتتە ئاھالى ئورتاسىدا ساۋادسىزلىقنى تۇگەتىش ئوزبېكىستان شەرائىتىدە ئېڭ موھىم سىياسى ۋەزىفە بولغانلىغىنى ئېسدە تۇتىش كېرەك.

سەرمايەدار عۇنسۇرلارنىڭ ھۇجۇمى كۇچ ئالغان بىر پەيتدە كەللىكتىف ھەم خوجالىق قورىلىشى سۇرعەت بىلەن بارغان، ئوزبېكىستاننىڭ ئىشلەب چىقارىش كۇچلەرى جۇدە كېڭ بىر حالدا ئوسىب بارا ياتقان سەناعەت قۇرىلىشىدا كېڭ پىرەگرەممەنى بەجەرىش چاغىدا جۇمھورىيەتدە 2,007,000 مىقدارىدا ساۋادسىز كەتتە ئاھالى بولىشى، شۇ يېردەگى مىللەت ئىشچىلەرىدەن كوپىسىنىڭ ساۋادسىزلىغى كەبى ئەحۋالنىڭ داۋامىغا يول قويىش ھېچ يەرەمەيدى. شۇنگە كورە ھەممە تەشكىلاتلار كەتتەلەر ئورتاسىدا ساۋادسىزلىقنى تۇگەتىش ئىشىنى باشقا ئىزگە قويىب يۇبارىش توغرىسىدا قاتعى يول تۇتىشلەرى كېرەك. بۇ جەبھەدە يالغىز ماعارىف مۇئەسسەسەلەرىنىڭىنە ئېمەس، بەلكى ھەممە فىرقا ۋە شورا جامائاتچىلىغىنىڭ كۇچ قويىشى لازىم. بۇ ئىشدەگى ئېعتىبارسىزلىق، ئونىڭ بوشاڭ بارىشىدا ئوزىگىنى ئاقلاشغا يول بېرىش ھېچ يەرەمەيدى، بولىشى لازىم دېب كورسەتىلەتۇرغان ئاغرىلىقلارنى ئېعتىبارغا ئالىنمايا جاقدىر. فابرىقا، زاوۇت بولغان جايلاردا، شورا، كەللىكتىف خوجالىقلارىدا ۋە شورا فاعىللارى ئورتاسىدا ساۋادسىزلىقنى تۇگەتىش توغرىسىدا خالىق ماعارىف كەمىسەرلىگى تامانىدان مۇفەسسەل پىلان تۇزىلىب، خالىق كەمىسەرلەرى شوراسىنىڭ تاسدىقىغا كىرگىزىلگەن.

بۇ پىلاندان قۇيىدا قىسقاچا رەقەمنى مەعلومات كېلتىرىلەدى:

شورا قىشلاق ئۇرۇغ خوجالىغى ۋە كەللىكتىف خوجالىقلارىدا ساۋادسىزلىقنىڭ تۇگەتىلىشى

شورا قشلاق ئورۇغ خوجالىقلارىنىڭ نامى	ئوكروگلەر	مەكتەبلەرنىڭ جەمعىسى	مەحەللى بودجەدەن	خالق كەمىسەرلەرى شوراسىنىڭ ياردام فوندى حسابىغا
دالۋەرزىن . . .	تاشكەنت ئوكروگى	25	10	15
دايائوت	«	20	—	25
ئوچقورغان . . .	ئەندىجان «	20	—	20
قوشقورغان . . .	«	40	—	40
قزل راۋات. . .	«	3	—	3
قومىر ئاباد . . .	«	2	—	2
باختالى كول . .	«	2	—	2
بېدى ئاباد. . .	«	2	—	2
حاجى ئاباد. . .	«	2	—	2
قاۋونچى . . .	تاشكەنت «	4	—	4
كوك ئارال . . .	«	4	—	4
ئامەنگەران . . .	«	5	—	5
شورا قشلاق ئۇرۇغ خوجالىغى	سامارقاند «	10	—	10
		5	—	5
ئىسكەندەر . . .	«	3	—	3
كوك دالا . . .	قاشقا دەريا «	5	—	5
كەلكتىف خوجالقلارى				
ئەندىجان ئوكروگى .	—	40	20	20
قوقان « . .	—	20	10	10
خوجەند « . .	—	15	5	10
تاشكەنت « . .	—	30	15	15
سامارقاند « . .	—	30	15	15
زەرەفشان « . .	—	20	10	10
كانيمخ	—	5	—	5
بۇخارا ئوكروگى . .	—	25	15	10
قاشقادەريە « . .	—	15	8	7
سۇرخان دەريە. .	—	25	16	9

فابرىكە زاۋۇت جايلاردا ساۋادسىزلىقنى تۈگەتىلىشى.

رايوننىڭ نامى	پۇنكتنىڭ نامى	زاۋۇت فابرىك بولغان پۇنكتلەر: مەكتەپلەرنىڭ جەمئىسى	زاۋۇت فابرىك بولغان پۇنكتلەر: مەھەللى بۈدجەتتىن	زاۋۇت فابرىك بولغان پۇنكتلەر: خالىق كومىسسارلىرى شوراسىنىڭ ياردام فوندى ھېسابىغا
فەرغانە	ئىپەك فابرىكەسى .	15	5	10
	پىللە زاۋۇتى . .	2	2	—
	پاختا زاۋۇتى . .	3	3	—
	ياغ زاۋۇتى. . .	5	—	5
	توقۇش فابرىكەسى.	8	—	8
	قوقان ئۇرۇغ خوجالىقلارى.	—	—	—
	ياغ زازۇتى. . .	8	—	8
	قوقان پاختا زاۋۇت سان 41	6	2	4
	تېمىر يول . . .	10	5	2
چىميان	قارا ياغ سەناعەتى.	6	2	4
	5 سان ياغ زاۋۇتى.	5	—	5
عەسەكە	16 سان ياغ زاۋۇتى	2	2	—
نەمەنگەن	پاختا زاۋۇتى . .	8	2	6
سانتو	قارا ياغ سەناعەتى.	5	2	3
كانىبادام	ميۋە قۇرىتىش جايى.	6	—	6
ئىسفەرە	شورئاب كانى . .	4	2	2
	ئىپەك فابرىكەسى .	15	5	10
	ئۆزبېك ۋىنا . . .	8	8	—
	پېۋە زاۋۇتى . .	4	—	4
سامارقاند	تېرى زاۋۇتى . .	2	2	—
	پىللە زاۋۇتى . .	2	2	—
	«دېھقان» زاۋۇتى .	1	1	—
	مەتبەعە	1	1	—
	تېمىر يولى .	10	—	10
	ئىپەك فابرىكەسى .	15	5	10
	پاختا زاۋۇتى .. .	8	4	4
بۇخارا	تېمىر يولى . . .	5	—	5
مارغىلان	ئىپەك فابرىكەسى .	15	5	10
	پاختا زاۋۇدى . .	2	2	—
تېرمىز	تېمىر يول بۆتاغى.	6	—	6
قارشى	تېمىر يولى. . .	4	—	4
	پاختا زاۋۇتى . .	2	2	—
	قىزىل شارق ئىشخانەسى	6	2	4
	بەرنچى ماي . . .	6	2	4
تاشكەنت	ئېلىنچ زاۋۇتى .	4	4	—
	ئورتاق فابرىكەسى .	5	—	5
	تىكىش . . .	4	4	—
ئۇراتېپە	تېمىر يول . . .	5	—	5

شورا فەعاللەرى ئورتاسىدا ساۋادسىزلىقنىڭ تۈگەتىلىشى.

ئوكروگ	مەكتەپلەرنىڭ جەمئىسى	مەھەللى بۈدجەت	خالىق كومىسسارلەرى شوراسىنىڭ ياردام فوندى ھېسابىغا
ئەندىجان	10	5	5
قوقان	10	5	5
خوجەند.	6	3	3
تاشكەند	15	10	5
سامارقاند	15	10	5
زەرەفشان	8	4	4
كانىمخ	2	—	2
بۇخارا	12	6	6
قاشقا دەريا	6	3	3
سۇرخان دەريا.	6	3	3

بۇندان تاشقارى قىشلاقنىڭ كەمبەغەل گرۇپپەلەرىنى س/ب مەكتەپلەرى بىلەن تەئمىن قىلىش توغرىسىدا مۇفەسسەل پىلان، ھازىردا تۈزىلە ياتىبدى س/ب گە عائىد ئىشلەرنى شۇنداي قويىش كېرەك بولادىكى، س/ب پۇنكتلەرى تولا نەگروزكە بىلەن ئىشلەگەنلەردېك ھاللارغا ئۇچراماسلىقى ئۈچۈن بۇ ئىشكە يالغىز دەۋلەت نىزارەتىگىنە ئېمەس، بەلكى جاماعات نەزارەتى ھەم بولىشى لازىمدىر.

ساۋادسىزلىقنى تۈگەتىش پىلانىنى بەجەرىش ئىشىدە س/ب پۇنكتلەرىنى دەرسلىكلەر بىلەن ئۆز ۋاقتىدا تەئمىن قىلىش مەسئەلەسى ئېڭ ئەھەممىيەتلى ئورۇن ئالادى. دەرسلىكلەر نەشر قىلىش پىلانىنى ئۆز ۋاقتىدا بەجەرىش يولىدا خالىق ماعارىف كەممسەرلىگى ھەم ئۆزبېك دەۋلەت نەشرىياتى تامانىدان ھەممە چارالار كورىلە ياتىبدى. دەرسلىكلەرنى ھەممە مەكتەپلەرگە، شو جوملەدەن س/ب پونكتلەرىگە ئۆز ۋاقتىدا تاپشىرىش، دەرسلىكلەردەن تەرتىبلى رەۋىشدە فايدالانا بىلىش، ئوقۇش مۇددەتى تۈگەگەنگە قادار ئوقۇشنى قالدىرىب كېتكەنلەر قولىدا دەرسلىكلەرنىڭ قالا بېرىشى ۋە مەكتەپكە يەڭى كىرگەن ئوقۇچىلارنى يەنە دەرسلىكلەر بىلەن تەئمىن ئېتىش كەبى ئوتكەن يىلدا تەكرارلانغان ھالالارنىڭ ئۇچراماسلىقى توغرىسىدا عام يىيىش مەسئولىيەتى ئوكروگ ۋە رايون ماعارىف شوعبەلەرىگە يۈكلىنەدۇ.

عۇمۇمى ئىبتىدائى تەئلىمنى بەجەرىشكە دائىر ئىشلەرگە كېلگەندە ئوقۇتقۇچىلارنى كېلەچەك ئوقۇش يىلىنىڭ ۋەزىپەلەرىگە تەشۋىقات قىلىش يولىدا ھازىردان باشلاپ ئۇلار ئورتاسىدا ھازىرلىق ئىشلەرى ئوتكەزىلسىن. شۇ يىلنىڭ تەھسىل پىروگراممە ھەم پىلانلارىدا ئوزبېكىستاندا ئىجتىماعى قۇرىلىشداغى ئاساسى مەسئەلەلەرنى ئىنئىكاس ئېتىدىرىش ۋە ھازىرغى ۋاقىتدا فرقا ھەم شورا مۇئەسسەسەلەرى ئالدىدا تۇرغان سىياسى ۋە خوجالىق ئىشلەرى توغرىسىداغى بىر قانچا ۋەزىپەلەرنى بىلدىرىلسىن.

بۇ ئىش كېچىكمەي قالغاندا ھەم، بىرىنچى ئاۋغوستقا تامام بولىشى كېرەك ۋە ئوقۇش يىلىنىڭ بىرىنچى سېنتەبىردەن قالماسدان باشلانىشى لازىم.

29/30 نچى ئوقۇش يىلىدا ماعارىف شوعبەلەرى ھەم بارچا ئوقۇتقۇچىلارنىڭ شعارى «ئوقۇش قالدىرىلغان ھېچ بىر كۈن بولماسىن» «ئوقۇش كۈنى تولا نەگروزكە بىلەن» «تەھسىل يىلى تولا نەگروزكە بىلەن داۋام قىلسىن» دېگەن شعار بولسىن.

ماعارىف ئىشچىلەرى، ھازىرغى ۋاقىتدا ئىجتىماعى مۇساباقا تەرتىبىدە ئىشلەپ چىقارىش مىھنەتىنى كوتەرىش ئۇچۇن كۆرەشەتورغان كارخانا ئىشچىلەرىدەن ئارقادا بارىشلارى ئېمەس، بەلكى ئالدا بولىپ ئوزلەرىدەگى دەرد، ئىنتىلىش بىلەن ئىجتىماعى قورىلىشنى كۆچەيتىدرىشكە ۋە قىشلاقنى ساتسىيالىزىم نىگزىدە قايتادان توزىشكە عاماغا تەئسىر قىلىشلارى لازىمدر.

29/30 نچى يىلغا ھازىرلىق بىلەن باغلىق باشقا ۋەزىپەلەردەن فاقات قۇيىداغىلارغا توختالىپ كېتەمىز: ئۇل ئېسە ئوكروگلەر تامانىدان تېخنىكوم ۋە عالى ئوقۇش يۇرتلەرىگە ئوقۇتقۇچىلارنى توز ۋاقىتدا ئېبەرىشدر. ئاقارتىش ئىشلەرىنىڭ بۇ قىسمىدا ھەر يىلى يېتىشمەزلىكلەر بولادى، مەھەللى تەشكىلاتلار بۇ ئىشنىڭ ئەھەممىيەتلى ۋە مەسئولىيەتلى ئېكەنىنى بەعزى ۋاقىتدا ئاڭلاپ يېتمەيدىلەر. نەتىجەدە يىلدان يىل ئىختىساسى بىلىم يۇرتلەرىگە ئېبەرىش ئىشلەرىنىڭ يەكونلەرى قاناعاتلانىرلىق بولىپ چىقمايدى.

بۇ يىلى ئوقۇتقۇچىلار ئېبەرىش ئىشىگە ھازىردان كىرىشىش، بۇ ئىش ئۇچۇن ئۇلۇغ سىياسى مەسئولىيەت بارلىغىنى ئېسدە توتۇپ ئۇنىگە جۇدە ئەھەممىيەت بېرىش، ئىختىساسى بىلىم يۇرتلەرىدەگى ئوقۇتقۇچىلارنى ئىجتىماعى

باغدان ياخشىلاماي تۇرىپ پرولىتار زىيالى مايالارى مەيدانغا كېلتىرىش توغرىسىدا سوزلەش فايداسىز ئېكەنىنى خاتىردان چىقارىلماسلىغى لازىم. ئىختىساسى بىلىم يۇرتلەرىگە ئىستودىنتلەر تانلاپ ئالىش ئىشىدەگى دىققانسىزلىق، سەناعەت ھەم قىشلاق خوجالىغىدا قوماندانلىق ئورونلارىنى ۋە مەدەنىيەت مەسئەلەلەرىنى پرالىتارىياتغا يات بولغان سىنىف ۋەكىللەرىگە بېرىشكە سەبەب بولغانىنى ياخشى ئاڭلاش كېرەك.

29/30 نچى يىلدا عالى ئوقۇش يۇرتى ھەم تېخنىكوملەرگە ئوقۇچىلار تانلاشدا ئوكروگ ماعارىف شوعبەلەرىنىڭ شعارى «80 فائىز ئىشچى، كەمبەغەل ۋە باتراكلەرنى قابول قىلىش ۋە ھېچ بىر باشقالار ئېمەس» دېگەن شعار بولسىن. شونىگە كورە ئوكروگ ماعارىف شوعبەلەرى تېخنىكوم ھەم رەبفەكلەرگە كىرىش ئۇچۇن ئىشچى ھەم باتراقلارنى ھازىرلايتورغان قورسلار ئاچىشغا تېزلىك بىلەن كرىشىشلەرى لازىمدر. ۋە شو بىلەن برلىكدە ئىشچىلەرنى عالى ئوقۇش يۇرتلەرىگە كىرىش ئۇچۇن ھازىرلاش يولىدا قىسقا مۇددەتلىك قورسلار تەشكىل قىلىشلارى كېرەك.

توختالىپ كېتىش زەرور دېپ تاپقان ئىككىنچى مەسئەلە ئېسە — ئىختىساسى بىلىم يۇرتلەرى ئۇچۇن يولباشچى كەدرلەر توغرىسىداغى مەسئەلەدر.

شۇ ئوقۇش يىلىدا تېكشىرىش نەتىجەسىدە خالىق ماعارىف كەممسەرلىكىدە بولغان بىر قانچا ماتىرىياللار ئىختىساسى بىلىم يۇرتلەرىنىڭ يولباشچى كەدرلەرى، ئىجتىماعى سىياسى تەربىيە بېرىش ئىشلەرىنىڭ قويولىشى جۇدە يامان بىر ئەھۋالدە ئېكەنىنى كورسەتەدىلەر. بىزنىڭ تېخنىكوملەر ئىچىدەگى نا ساغلام ھادىسالارنى كورسەتەتورغان بىر مۇنچا فەكتلەر بار: بەينەلمىلەل روحدا تەربىيە ئىشىنىڭ سۇست بىر ھالدا بولىشى، دىنگە قارشى تەشۋىقات ئىشلەرىنىڭ يوقلىغى، ئۇلۇغ روسلىق ۋە ئوزبېكچىلىك شاۋىنزمى كەبى فەكتلەرنىڭ مەيداندا بولىشى، ئىستودىنتلەرنىڭ تورمۇشىدا بىر مۇنچا كەمەل ھادىسالارنىڭ بارلىغى كەبى. مەنە بۇنلەر ئوقۇش يۇرتلەرىدە ئىجتىماعى — سىياسى ئىشلەرنىڭ نەچچە كۈچەيتىلىشى ۋە بو ئوقۇش يورتلەرىگە تازا يەڭى كۈچلەرنىڭ بېرىلىشى كېرەك ئېكەنىنى ئاچىق كورسەتىپ تورادىلار.

مەنە شونگە كورە خالىق ماارىپ كەمىسەرلىگى
29/30 نچى ئوقۇش يىلىغا حازىرلىق ئىشىگە كىرىشكەندە
ئختىساسى بىلىم يۇرتلەرىدە ئجتىماعىيات مۇعەللىملەرىنىڭ
سىفەت جەھەتىنى ئېكشىرىب ئوتىش، تىخنىكوملەرنىڭ
علمى بولىملەرىنى مەلەكەلىك ۋە نەزەرى تاماندان
حازىرلىغى بولغان رەھبەرلەر بىلەن كۈچەيتىرىش
زەرور دېب حىسابلايدى.

ئوزبېكىستان شەرائىتىدە جۇدە بۈيۈك ئەھەممىيەتكە
ئېگە بولغان 2 مەسئەلە توغرىسىدا بىر قانچا سوزلەب
كېتىش زەرور تاپىلادى. ئول ئېسە مەيدە مىللەتلەر
ئورتاسىدا ماارىپ مەسئەلەسى ھەم خاتىنلار ماارىفىدىر.

4 نچى فىرقا قۇرۇلتايى مەيدە مىللەتلەرنى ئاقارتىش
ئىشلەرىنىڭ جۇدە قاناعاتلەنمايتۇرغان بىر حالدا ئېكەنىنى
ئوزىنىڭ قارارلارىدا كورسەتىب كېتدى. 4 نچى فىرقا
قۇرۇلتايى ئوزبېكىستان شەرائىتىدە مىللى سىياساتنى
عەمەلگە ئاشىرغاندا بىر قانچا ئاگلاشىلماۋچىلىقلار، خاتالار،
ئايىنىقسا تاجىكلار، ئويغورلار ھەم يېرلى يەھودىلەر
توغرىسىدا بولغانىنى كورسەتىب ئوتدى. ئوزبېكىستان
كەمونىستلەر فىرقاسىنىڭ مەركەزقومى تاماندان ماخ-
سۇس چاقىرىلغان كومونىست تاجىكلەر كېڭەش مەجلىسى
تاجىكلارنىڭ ماارىفىغا بولغان ئختىياجلارىغا مەھەللى
تەشكىلاتلار ھەم خالىق ماارىپ كەمىسەرلىگىنىڭ جۇدە
ئعتىبارسىز قاراغانلىغىنى بىلدىردى. سىياسى تاماندان
بۇ زور خاتالارنى تامامان تۈزەتىش ۋە بۇ ئىشدە
مۇعەيىيەن بولغان بىر قاتعى يول تۇتىش كېرەك. خالىق
ماارىپ كەمىسەرلىگىنىڭ كەللىگىيەسى تاماندان بۇ
خاتالارنى تۈزەتىش توغرىسىدا بىر قانچا عەمەلى قارارلار
قابول قىلىندى. ھەممە مەحەللى ماارىپ تەشكىلاتلارى
ۋە ئىشچىلەرى بۇ خاتالارنى تۈزەتىشدە قاتعى يول
تۇتىشلارى لازىم.

بۇ توغرىدا ئاچىق قىلىب نىمە ئىشلەش كېرەك؟
مەيدە مىللەتلەر ئۈچۈن ئبتىدائى ھەم س/ب مەكتەبلە-
رىنىڭ سانىنى تېزلىك بىلەن كوپەيتىش كېرەك ۋە ئۇلەر
ئاساسى مىللەت بىلەن بەرابەر بولىشلارى ئۈچۈن
مەدەنى ئىشلەرىنىڭ ھەر خىل مۇئەسسەسەلەرى بىلەن
تەئمىن قىلىناتۇرغان بىر ئەحۋالغا قويىشغا مۇۋافىق
بولىش لازىم. مەيدە مىللەتلەر ياشايتۇرغان رايونلار-
داغى ھەممە مەكتەبلەر ۋە باشقا مەدەنى ماارىپ مۇئەس-
سەسەلەرىدە ئوقۇشنى ئۇلەرنىڭ ئانا تىلىگە كوچىرىشكە
مۇۋافىق بولىش كېرەك. ئاغىرلىقلار ئەلبەتتە بار، لېكىن
مۇعەيىيەن بىر سەباتلىك كورسەتكەندە ئۇلەرگە غەلەبە
قىلىش مۇمكىن. مەيدە مىللەتلەر ئورتاسىدا يوكسەلتىلگەن
تېپ مەكتەبلەرنىڭ سانىنى كوپەيتىش، ۋە مەيدە مىللەت-
لەرنى ئختىساسى بىلىم، عالى ئوقۇش يۇرتلەرى ھەم
تىخنىكوملەرگە كوچلىرەك تارتىش زەرور.

ئوزبېكىستاندا خاتىنلار ماارىفىغا كېلگەندە بۇندا
ئوتكەن ۋاقىتدا ئەنچە خاتالار بولدى. كوپ تەشكىلاتلار
بۇ ئىشكە ئىنگىشىنچە ئەھەممىيەت بىرمەسلىك بىلەن
قالمايىنچا، بەعزى ۋاقىتدا ئىشكە توسقونلىق ھەم قىلدىلار
خاتىنلار ماارىفى خاتىن ـ قىزلارنى ھاقىقاتان ئازادلىققا
چىقارىش مەسئەلەرى بىلەن ئەنچە باغلىق ئېكەنىنى
ئېسدەن چىقارماسلىق كېرەك. خاتىن ـ قىزلارنى ئازادلىققا
چىقارىش توغرىسىدا ئورتاق ئاخونبابايېفنىڭ مەعروزەسى
يۈزەسىدەن چىقارىلغان قارارىدا 4 نچى شورالار قۇرۇل-
تايى خاتىنلار ماارىفى قاناعاتلانمىرلىق ئېمەس دېب
بىكارگە ئەيتمەدى ۋە ئوزبېكىستاندا خاتىنلار ماارىفىغا
عائىد ئىشلەرنى كۈچەيتىرىش ئۈچۈن ئېڭ قاتعى
چارالارغا كىرىشىشنى خالىق ماارىپ كەمىسەرلىگى ۋە
ئۇنىڭ مەھەللى مۇئەسسەسەلەرىگە ئىلتىزام قىلدى.
يەكىدەن ئاچىلاتۇرغان ئبتىدائى مەكتەبلەر، س/ب پۈن-
كتلەرى، قۇلۇبلارنىڭ ئېڭ كەم ئالغاندا 25 فائىزى
ماخسوس خاتىن ـ قىزلار ئۈچۈن ئاچىشغا مۇۋافىق
بولىنىسىن عۇمۇمى مەكتەبلەر ۋە س/ب پۈنكتلەرىگە
قابول قىلىناتۇرغان ئورونلارنىڭ كەم حىسابلاغاندا
50 فائىزى خاتىن ـ قىزلارغا بىرىلىشىگە مۇۋافىق بولىن-
سىن. ھەممە ئختىساسى بىلىم يۇرتلەرىدە قىزلارنى قابول
فائىزىنى ئاشىرىش كېرەك ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن بىر مونچا
تاييارلىق چارالارىغا كىرىشىب، بۇ ئوقۇش يۇرتلەرىگە
كىرىشكە حازىرلايتۇرغان قىسقا مۇددەتلى قۇرسلار
تەشكىل قىلىش ۋە قىزلارنى عالى ئوقۇش يۇرتلەرىگە
تارتىش توغرىسىداغى مەسئەلەنى ھەم ئەلبەتتە ئېسدە
تۇتىش كېرەك.

خالىق ماارىپ كەمىسەرلىگىنىڭ كەللىكىيەسى بۇ
مەسئەلەنى كوردى ۋە 29/30 نچى ئوقۇش يىلىدا خاتىن
ـ قىزلار ئۈچۈن ماخسوس رەبفەك تەشكىل ئېتىش توغ-
رىسىدا قارار چىقاردى. بۇ خاتىن ـ قىزلارنى عالى
ئوقۇش يۇرتلەرىگە تارتىش يولىغا جوناتىلغان ۋە ئۇلەرنى
سەناعەت ھەم قىشلاق خوجالىغىنىڭ قوماندانلىق ئورون-

لارىنىڭ باشىدا تۇرۇشغا جهلب ئېتىشدهگى بىر مۇنچا چارالار كورىشىنىڭ بىرىنچى قادامىدىر.

ئهلبهتته بالغىز بۇ قادامغىنا كافى ئېمهس، مهحهللهرده ههم خاتىن قىزلارنىڭ بىلىم وه مهلهكهسىنى كوتهرىش، ئىشلهب چىقارىش جايلارىغا فهبرىكه زاۋۇت ههم باشقا سهناعهت ئورۇنلارىغا حازىرلاش يولىداغى ئىشلهرنى، كۈچهيتىرىش مهسئهلهلهرى ئۈستىده حهرهكهت كورسهتىشلهرى لازىم.

29/30 نچى ئوقۇش يىلىغا خازىرلانغانىدا ههممه ماعارىف مۇئهسسهسهلهرى تامانىدان تېكشىرىلىب ئىشلهنىب چىقىلاتۇرغان ئاساسى نۇقتالارنىڭ قىسقاچا سانائى مهنه شۇنلهردىر.

ههممه ماعارىف ئىشچىلهرى وه ههممه ماعارىف ئاپپاراتلارى خالىق ماعارىف كهمىسهرلىگى تامانىدان 29/30 نچى يىلغا حازىرلىق يولىدا بېرىلگهن دىرىكتىف ههم يول يورۇقلارىغا تېكشىنچه ئههمىيهت بېرهرلهر ههم مهدهنى ئىنقىلابىنىڭ ئېلك موهىم ۋهزىفهلهرىنى يۈزهگه چىقارىش ئۈچۈن فرقا وه ئىشچى سىنفى ئالدىدا ئۇلۇغ مهسئولىيهت بارلىغىنى ئېسلهرىده تۇتارلار ههم كېلگوسى ئوقۇش يىلى ئۈچۈن تهبىعى شهرائىت مهيدانغا كېلتىرىش يولىدا ئوزلهرىنىڭ كۈچلهرىنى كۆپرهك بېرهرلهر دېب ئىشانامىز.

ماعارىف ئىشچىلهرى ئوزلهرىنىڭ كهسهبه تهشكىلاتلارى ئارقالى ئىجتىماعى مۇساباقاغا جهلب قىلىنىشلارى توغرىسىدا شۇبههلهنمهيمىز، ئۇلهر مهدهنى ئىنقىلاب ئىشى، بىزنىڭ خالىق خوجالىغىنى ساتسىيالىزىم نېگزىده قايتادان تۈزىش يولىداغى كورهشچىلهرنىڭ ئالدىنغى سهفلهرىده بولارلار.

كوزىرۇف.

mәjdә millәtlәr maarьfь

mәhlli jәhydilәrniꞑ xatьn—qьzlar savadsьzlьqьnь ʙitiriş korsь.

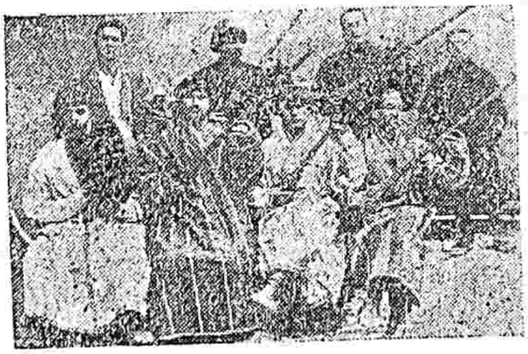

mәhәlli jәhydilәr milli musьqa әrkestiri

Telegram adress:
@turkiston_kutubxonasi

ئوتتۇراسى بىلىم يۇرتلارىنىڭ قۇرۇلۇشى توغرىسىدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ رولى

تەرەسوۋ

شورا مەكتەبىنى بۇرجۇۋازىيا مەكتەبىگە سالىشتۇرىب قاراغاندا، ئۇنىڭ مۇھىم نۇقتالارىدان بىرسى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆز — ئۆزلارىنى ئىدارە قىلىشلارىدۇر. ئۇنىڭ ئۆزىلىشىدان مەقسەد ئوقۇغۇچىلارنى جەماعەت ئىشلەرىگە قىزىقتىرىش ۋە مەلەكەلەرىنى يۈكسەلتىرىشدۇر. ئوقۇش يۇرتىنىڭ ھەياتىدە ۋە كەممونىزم روھىدە ئىجتىماعى ھەم سىياسى تەربىيە بېرىشدە مۇتەشەككىل بولغان ھالدە ئىشتىراك قىلىشدۇر.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆز — ئۆزلەرىنى ئىدارە قىلىشىنىڭ ئەھەممىيەتىنى شۇنچە بۈيۈكدۇر كىم، ن. ك. كۇرۇپىسكەيە «ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆز — ئۆزلەرىنى ئىدارە قىلادىغان تەشكىلاتى بولماغان مەكتەب، شورا مەكتەبى ئېمەس» دېب بىر ئورۇندا توغرى ئەيتىدى.

ئىشچى سىنفىنىڭ غايەلەرى ۋە يەڭى تورمۇش قۇرۇش ئۈچۈن كورەشچىلەر تايارلاشنى مەقسەد قىلىب ئالغان مەكتەب ئېلىك مۇكەممەل پىلان ھەم پروگراممەلەر بىلەن ئىش قىلسا ھەم فەقەت تەعلىمى ئىشلەر بىلەنگىنە بونى بەجەرە ئالىشى مومكىن ئېمەس.

بۈتۈن مەكتەب ھەياتىدەگى ئىشلەرنىڭ بەجەرىلەدىگەن ۋاقتىدا بالالارنى ئوقۇش يۇرتىنىڭ ھەقىقى قۇرۇلۇشىغا تالىب بارادىغان ئېتىب ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆز — ئۆزلەرىنى ئىدارە قىلىشلارى توغرى يول بىلەن بارماسا، شورا مەكتەبى ئۆزىگە بېلگىلەنگەن ۋەزىفەنى بەجەرىش مومكىن ئېمەس. يوقارىداغى فىكرلەردەن ئوقۇش يۇرتىنىڭ ھەياتىدە ئوقۇغۇچىلارنىڭ رولى توغرىسىداغى مەسئەلە مەكتەبنىڭ ھەياتىدە موھىم نۇقتالاردان بىرسى ئېكەنى ئاچىق كورىنەدى، بۇ مەسئەلەنىڭ ئەھەممىيەتى ئورتا ئىختىساسى بىلىم يۇرتلارىغا كېلگەندە تايرىچا كۈچ ئالادى، ئۇندا ئوقۇغۇچىلارنىڭ رولى بىرىنچى باسقىچ مەكتەبىگە قاراغاندا چوقۇرراق ۋە مۇكەممەلرەك (بولىشى ھەم لازىم) مومكىندۇر.

مەكتەب ھەياتىدەگى قۇرۇلۇشدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەشكىلاتەرى تامانىدان ئورتا مەكتەبلەرنىڭ رولى مەسئەلەسىگە عائىد ئىشلەرگە قارالسا، ئۇ ئىشنىڭ تېگىشىنچە تەشكىل قىلىنماغانلىغى ۋە ھەلى ھەم كېرەك دەرەجەدە يولغا قويۇلماغانلىغى كورىنەدى.

ئىشنىڭ بوندای ئەھوالدە بولىشى ئوقۇغۇچى ياشلار تامانىدان كورسەتىلەدىگەن مەسەلەن، قولۇب — توگەرەك ئىشلەرىدە، جەماعەت ئۈچۈن زەرور بولغان مېھنەتدە ۋە باشقالارداغى كەتتە فەعالىيەت ھەم موستەقىل رەۋىشدە قىلىنىب تۇرغان ئىشلەر بىلەن مەھكەم باغلانماسدان يۈرگۈزىلەدى.

ئوقۇش يۇرتىنىڭ قۇرۇلۇشىدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ رولىدەگى كەمچىلىك نېمەدەن عىبارەت؟ بىزنىڭ ئىختىساسى بىلىم يۇرتلارىنىڭ ئوقۇغۇچىلارى ئۆزلەرىنىڭ خوجالىق، عىلمى ۋە باشقا كەمىسىيەلەرى بولغانى ھالدا ئۆزلەرىنىڭ ئوقۇش يۇرتىنىڭ ھەياتىدە كوب ۋاقتدا چېتدەن تۇرىب قارايدىلار، ئوقۇش يۇرتىنىڭ خوجالىق عىلمى ۋە باشقا توغرىلارداغى تۈزىلىشىگە تەمامەن بېرىلىب، توغرىدان — توغرى قاتناشمايدىلار. خوجالىق كەمىسىيەسى نېمە قىلادى؟ دېگەن ساۋالغا بېرگەن جەۋابى بونىڭە مىسال بولا ئالادى. ئوقۇش يۇرتىنىڭ مۇدىرى بىلەن بىرلىكدە خوجالىق مەسئەلەلەرىنى ھەل قىلامىز، ئوقۇش يۇرتى ئۈچۈن ساتىب ئالىنادىغان ماتېرىياللارنى نەزارەت قىلامىز؛ قابول ئېتەمىز، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەنفەعەتلەرىنى ھىمايە قىلامىز، خوجالىق ئىشلەرىگە كېلگەندە

ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئېھتىياجلىرى توغرىسىدا مۇدىرگە ئەرز قىلامىز دېيىدى. كوپ چاغدا بۇھەم بولمايدى ۋە خوجالىق كەمىسيەسى، فىقەت، سانىتېپ ئالىدىغان نەرسەلەرنى تېكشىرىش، ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەنفەئەتلەرىنى ھىمايەقىلىش بىلەن مەشغول بولىپ، ئۇلەرنىڭ خوجالىق ئېھتىياجلەرى توغرىسىدا مۇدىرگە مەئروزە قىلادىلار. باشقا كەمىسيەلەردەن ئىلمى، سانىتارىيە ۋە غەيرىلەر ھەم ئادەتدە شۇ يولدا ئىشلەيدىلەر.

بوندای شەرائىت مەيداندا بولغاندا ئوقۇغۇچى ياشلارنى ئوز ئوقۇش يورتىنىڭ قۇرىلىشىدا مۇئەييەن خوجالىق ۋە تەئلىمى فەن سوفەتى چىنەكام ئىشتىراك قىلىشقا جەلب ئېتىشىمىز زەئىف بولادى.

ئوقۇش يورتىنىڭ قۇرىلىشىدا توغرىدان ــ توغرى ھەم تەمامەن ئىشتىراك قىلىش ئورنىغا ئوقۇغۇچىلارنىڭ رولى ئوقۇش يورتىنىڭ ئىداراسىدان قانداي بولسا بىران تەلەبلەرنى يۇزەگە چىقارىشدان ئىبارەت بولادى مەسەلەن: «بىزگە بەتىنكە كېرەك؟» «ئاوقاتنى ياخشىلاتىرىش لازىم» «بىزنىڭ ئىچكى كىيىمىمىز تېگىشىنچە يۇيۇلمايدى» «بىزدە پېچكەلەر ئاز ياقىلغانىدان، ساۋۇق» دىگەن كەبى تەلەبلەر، خوجالىق كەمىسيەسىنىڭ مۇدىرگە بولىپ تۇرغان ئادەتدەگى تەلەبىدىر. ئادەتدە باشقا كەمىسيەلەر ھەم شۇنداي تەلەبدە بولادىلار.

مۇنداي ئەھۋال نەتىجەسىدە ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئوقۇش يۇرتى ئىدارەسى ئورتاسىدا بىر قانچا ئاڭلاشماۋچىلىقلار، بىر بىرىنى تۇشىنە ئالماسلىق، ئوقۇغۇچىلار ئوزلەرىنىڭ ئوقۇش يورتىغا چېت بىر نەرسەگە قارايدىغان كەبى قاراش توغادى؛ چونكى ئۇلەر ئوز تۇرمۇشىنى قۇرۇشدا توغرىدان ــ توغرى چىنەكام ئىشتىراك قىلىشقا جەلب ئېتىلمەگەنلەر، ئوقۇش يورتىدا مايىل بولغانلارى ھالدە ئوقۇش يورتىنىڭ بۇتۇن ھەياتى ئەساسىدا كەللىكتىۋ بولىپ ياشاغاندا خوجالىق، ئوقۇش ۋە باشقا مەسئەلەلەرنى مۇستەقىل ھەل قىلىش مەلەكەسى يوكسەلە ئالماغان. بونىڭ سايەسىدە ئوقۇش يۇرتلارى شورا مەكتەبىنىڭ ئەساسى مەقسەدلەرىدەن بىرىسى بولغان، يەڭى تۇرمۇش تۇزگۇچىلەرنى ھازىرلەشغا مۇۋەففەق بولا ئالمايدىلار.

بىزنىڭ شەرائىتدە بۇ مەسئەلە ئايرىچا مۇھىم ئورۇن تۇتادى. چۇنكى، بۇ ئوقۇش يۇرتلارنى بىتىرگەندەن سوگرا باشلار، كوپ ۋاقتدا كەتتە، ياكى كەتتە دەرەجەدەن توباتراق بولغان ئوقۇش يۇرتىنىڭ، شورا مۇئەسسەسەسىنىڭ ۋە شۇنگە ئوخشاش باشقا بىر تەشكىلاتنىڭ باشىدا تۇرادى ۋە مەكتەبدەن چىققىشى بىلەن جەماعەت تۇرمۇشىنى ئېڭ ئەساسى رەۋىشدە تۇزۇش ھەم، بۇ ئىشكە مۇستەقىل رەۋىشدە كىرىشمەككە توغرى كېلەدى.

ئورتا ئىختىساسى بىلىم يورتلارىدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ رولىنى كوتەرىش توغرىسىداغى مەسئەلەنى قايىنادان كورىپ چىقىش، ئۇنگە مەكتەب ئىدارەسى ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوزلەرى نامانىدان ھەم، ئايرىچا ئەھەمىيەت بېرىش لازىم بولادى.

بۇنىڭ ئۇچۇن زاھىرى بولغان نىمەلەرنىڭ ئىشلەنىشى كېرەك؟ بۇ مەسئەلەنى ھەل قىلىش قويىداغىچا بولادى. ئوقۇغۇچى ياشلارنى ئۇلەرنىڭ كەمىسيەلەرى ھەم تەشكىلاتلەرى ئارقالى ئوقۇش يورتىنىڭ قۇرىلىشىدا ھەقيقەتەن ئىشتىراك قىلىشقا ياقىنلاشتىرىش زەرور بولادى. بونى ئېسە، ئوقۇش يورتىنىڭ خوجالىق، ئوقۇش ۋە باشقا ئىشلەرىگە ئائىد مەسئەلەلەرنى موستەقىل رەۋىشدە ئىشلەپ چىقىش ئىمكانىيەتنى بېرىش يولى بىلەن يوزەگە چىقارىلادى. مەسەلەن: ئۇلەرنىڭ يالغىز بولىپ ئىشتىراك قىلىشلارى ئورنىغا ئوقۇغوچىلارغا نەرسە ئالىش ئۇچۇن ئىسمېتە بوينچا بېرىلگەن كرىديتلەردەن فايدالانىش توغرىسىداغى مەسئەلەنى ھەل قىلىشدا مۇدىر بىلەن بىرگە قاتناشادىلار. ئەۋۋەلدە ئۇلەرگە بۇ مەسئەلەنى موستەقىل رەۋىشدە ئىشلەپ چىقىش تەكلىف قىلىنادى ۋە بۇ مەسئەلەنى ھەل قىلىشدا تەئسىرى بولغان ئەھۋالنى كوز ئالدىدا تۇتىش كېرەكلىگى بىلدىرىلىپ كېتىلەدى. مەسەلەن؛ نەرسە سانىپ ئالىش كېرەك ــ پالتامى، ياكى ئاياق كىيىمى، شەمەي ياخود، ئىچكى كىيىم ۋە باشقا نەرسەنى، ئۇلاردان كوبمى ئالىش ۋە نىمەنى بىرىنچى نەۋبەتدە ھەم نىمەنى ئىكىنچى سانىپ ئالىش زەرور، ئۇلەرنىڭ نەرخى قانچا بولادى، نىمە ئۇچۇن شۇ تەرىقە ئىشلەش كېرەك، باشقاچا ئېمەس.

ئوقۇغۇچىلار شۇ يول بىلەن ئوسىپ، ئاياق كىيىمگە سەرف قىلىنىشى توغرىسىدا ئىشلەپ چىقىلغان پىلاننى كورىپ چىقىش ھەم تەسدىق قىلىش ئوچۇن مۇدىرىگە تەقدىم ئېتەدىلەر، مۇدىر ئوقۇغۇچىلار تامانىدان توزىلگەن پىلاننىڭ قانداي بولسا بىران ماددەسىگە رازى بولماغاندا، بو توغرىدا ئولەرگە ئېتىراز بېرەدى. شۇ يول بىلەن تۇزەتىلگەن پىلان پىرىزىدىيوم تەسدىقىگە

كىرىنلەدى، كىين ئوقۇغۇچىلارنىڭ تىگىشلى تەشكىلاتلەرى
نەزارەتى ئاستىدا يۈزەگە چىقارىلىشى كىرەك بولادى.
مەيلى ئوقۇغۇچىلار برىنچى مەرتەبە كەمچىلىكلى
پىلان تاپشىرسىنلار، ئونى تۈزگەندە مۇھىم نوقتالارنى
نەزەرگە ئالماسىنلار، بۇنگە قانداي بولسا تۈزەتىشلەر
ۋە قوشىمچالار كرگزىلىشى ھەم زەرور بولسىن، بونگە
نە مودير ئاچىغلانماسىن ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۈزلەرى
ھەم ئۇيالماسىنلار. ئوقۇغۇچىلار ناماندان قانداي بولسا
بران مەسئەلە ئىشلەنىب چىقىلار ئىكەن، ئو ئىبتدائى
رەۋىشدە حازرلانادى ۋە ئۇلار بۇنىڭ ئوستىدە ئىشلەب
قەفەت ئۈگەنەدىلەر ھەم بۇنىڭ سايەسىدە ئىشلەي
بىلىشكە مەلەكە حاسىل قىلادىلار.
كەللىكتىدە، مەكتەب حەياتىدەگى ھەممە مەسئەلەلەرنى
ئىبتدائى رەۋىشدە حەل قىلىش ئۈچۈن ئوقۇغۇچىلارغا
بېرىش زەرور بولادى. مەسەلەن قانداي بولسا بران
نەرسە ساتىب ئالىش، ساتىب ئالىنغان نەرسەدەن فايدالانىش،
رىمونت، ئىش ئۇسۇللەرىنى ياخشىلاش، دەرس، قالدى-
رىشغا قارشى كۈرەش ئىشلەرىنى حسابغا ئالىش، مەك-
تەبدە مىجەتنى كۈتەرىش كەبى مەسئەلەلەر.
بر ۋاقت كىلەر، ئوقۇغۇچىلار بۇ پىلانلارنى ئەنچە
موكەممەللەشكەن حالدا تاپشىرورلار، ئوقۇش يىلىدا
6 يىل داۋامىدا بولغاندان كىين، تۈزىنىڭ كەللىكتىق
تۇرمۇشىنى تۈزۈشدە شۇ دەرەجە حازرلانار كىم، مەكتەبنى
بىترىب چىققانلارىدا مەكتەب ئىدارەسى ۋە عىلمى
بولىم، ئۇلار تامانىدان مۇستەقىل رەۋىشدە ئىجتىماعى
تۇرمۇش قۇرىشدا كىلگۇسى ۋافتداغى روللەرى، تو-
تادرغان ئورۇنلارى ئۈچۈن تەمامەن تىنىچ بولىب
قالغوسىدىر.
تاراسىف

5 يىللىق خوجالىق پىلانى ۋە قىشلاق سىياسى ماعارىفى

5 يىللىق خوجالىق پىلانىنى يۈز فائىز عەمەلگە
ئاشىرىش ئۈچۈن حازىرغى كۈندە قىشلاق سىياسى ماعارىف
شوعبەلەرى قانداي چارالار كورەدى، ۋە يوقارغى سىيا-
سى ماعارىف ئىدارالارى بۇ توغرىدا قانداي عەمەلى
كورگەزمەلەر، تەدبىرلەر كوردى؟ دىگەن ساۋالغا تولىق
جاۋاب بىرىشگە توغرى كىلگەندە بىر ئازغىنا توختالىشغا
توغرى كىلەدى.
چۈنكى حازىرغى كۈندە ئىشلەب كىلگەن قىشلاق
سىياسى مەعارىف تەشكىلاتلارىنىڭ 6 ئايلىق، ياكى، بىر
يىللىق ئىش رىجەسىنى ئالىب ئوقۇغاندا (ئەگەر بولسا)
قىشلاق خوجالىغىنىڭ 5 يىللىق ئىش رىجەسى توغرىسىدا
ھىچ نەرسە كورمەيمىز. 5 - يىللىق خالق خوجالىغى
رىجەسىنى ئوتكەزىشدە، عاما بىلەن بىرلىكدە ئىشلەش
كىرەك ئىكەنىنى يازىب تۇرشىنىڭ كىرەگى يوق شۇنىڭ
بىلەن بىرگە حازىرغى دەۋردە قىشلاقلاردا دىھقانلار
ئورتاسىدا ھەر ئىشنى تەشۋىقات بىلەن يۈرگىزىلگەنى
ھەر كىمگە كۈن كەبى يارىغ، ھەم بىش يىللىق خالق
خوجالىغى رىجەسىنى بىر- ئىككى داكلاد بىلەنگىنە بەس
قىلىب قويىش، ياكى، يىلىغا بىر- ئىككى مەرتەبە گەپىرىش
بىلەنگىنە خوجالىقنى كوتەرىش مۇمكىن بولماغانلىغى
ھەم ئاچىق.
شۇنىڭ ئۈچۈن: بۇ قانداي بولىشى كىرەك، بو
خوسوسدا قىشلاق سىياسى مەعارىف تەشكىلاتلارى قانداي
چارالار كورىشى كىرەك؟ دىگەن بر ساۋال توغادى.
حازىرغى كۈندە قىشلاقلاردا بىرىنچى نەۋبەتدە
تۇرغان مەسئەلە: ئو ھەم بولسا مەيدە تارقاۋ خوجالىق-
لارنىڭ ئورنىغا، يىرىك كەللىكتىق خوجالىقلارى قۇرىش،
فيادالىزم دەۋرىدەن سۇدرەلىب كىلگەن قۇراللەرنىڭ
ئورنىغا (كىتمەن، ئاماچ ۋ. ب) تراكتىرلار، ھەر خىل
ئىگىش ماشىنالارىنى كرتىش بولسا، ئىككىنچىدەن 5 يىللىق
خوجالىق رىجەسىنى عەمەلگە ئاشىرىش ئۈچۈن كىرەك
بولغان سەرمايەنى توپلاش مەسئەلەسى ئىبك كەتتە مەسئە-
لەدىر. ئۈچىنچى مەسئەلە: خالقنى وە خوجالىقنى بىر جايغا
توپلاش كەپىرەتىفلەشدىرش مەسئەلەسىدىر. تەبىيعى مەنە
بۇ يوقارىدا كورسەتىلىب ئۆتكەن ماددالار جۇدە مۇھىم،
ھەم جۇدە قاتتىق ئىنىرگىيەنى، قىشلاق سىياسى ماعارىف
ئىشچىلەرىدەن تەلەب قىلادى، خۇسوسەن قىزىل چايخانا
ئىشچىلەرى بۇ ئىشكە ئارتىقچا ئەھەممىيەت بىرىشلەرى
كىرەكدىر. چونكى قىشلاقنىڭ تەشۋىقات - تەرغىبات
مەركەزى، فىرقانىڭ ۋە شورالار حۆكۈمەتىنىڭ ھەر خىل
قارارلەرىنى عەمەلى چارالارىنى خالقغا ئوتكەزىشدە كەتتە
ۋاسىتا، قىشلاقنىڭ قىزىل چايخانا ۋە قۇلۇبلارىدىر. شۇنىڭ
ئۈچۈن، بو حالدا بىرىنچىدەن باش سىياسى مەعارىف

ۋەئوكو گە مەعارىف شوعبەلەرى ئوزلەرىنىڭ كۈندەلىك ئىش پىلانلارىغا بۇ مەسئەلەنى كرىتىپ، ئوزلەرىنىڭ كوندەلىك ئىشلەرى دېب خىسابلاشغاتېگىشدىر. ئىككىنچىدەن، پەسدەگى سىياسى ماعارىف ئىدارالارىغا ئايرىم - ئاچىق عەمەلى يوللارنى كورگەزىب، دائىمى رەۋشدە ئېسلەرىگە تۈشۈرىب تۇرىشى لازىمدىر.

5 يىللىق خوجالىق پىلانىنى ئوتكەزىشدە خۇسۇسەن قشلاق خوجالىقى توغرىسىدا، ئۈيى ماعارىف ئىدارالارى (قۇلۇب، قىزىل چايخانا، قىزىل بۇرچەكلەر قانداي عەمەلى چارالار كورشى لازىم!

1 ــ قىزىل چايخانا، قۇلوب ۋە قىزىل بۇرچەكلەر 5 يىللىق خوجالىق پىلانىنى ئوزلەرىنىڭ ئىش رېجەلەرىدە ئەساسى مەسئەلە قىلىب قويىشلارى كېرەك.

2 ــ پەسدەگى ماعارىف تەشكىلاتلارى ئوزلەرىنىڭ كەلىندەر پىلانىغا: داكلاد، ئېكسكۇرسىيە، يادى مۇساھەبە، ساۋال جاۋاب كېچەلەرىنىڭ جەدۋەللەرىنى تۈزگەندە ئۇشبۇ 5 يىللىق خوجالىقنىڭ تارماقلارىنى كرىتىشكە تېگىش.

3 ــ مەعلومات بورچەكلەرىگە ئوشبۇ توغرىدا قوللانمالار توپلاشقا تېگىشدىرلەر. (گەزىتە - جورناللاردان كېسىب پاپكەگە توپلاش ۋە كېيىنگى ۋاقتىدا چىققان دېهقان كىتابخاناسىدان كىتابلارنى ئالىش ۋە 5 يىللىق خوجالىق پىلانى توغرىسىداغى كىتابلارنى يىغىش هەم باشقالار).

4 ــ دېۋارى گەزىتەلەرگە هەر دايىم يازىب تۇرىش.

5 ــ قشلاق خوجالىق كەلىكتىفى توغرىسىدا بولغان قارارلارنى ۋە قوللانمالارنى هەم نىزامنامالارنى عاممەغا كېڭ رەۋشدە توشندىرىش.

6 ــ خوجالىقنى كوتەرىش ئۈچۈن لازىم بولغا پۇل مەسئەلەسى.

مەنە بۇ توغرىدا سەرمايە بۇنداي تۇرادى. شۇنىڭ ئۈچۈن عامما ئورتاسىدا ئەمانات‌ساندوقلارىنىڭ فائىدەسى ۋە ئونىڭ يوللەرىنى كوسەتىش، يۈتىش زايوملارى توغرىسىدا كېڭ تەشۋىقات يۈرگىزىش هەم شول توغرىدا دېۋارى گەزىتەلەرگە يازىش، گەزىتەلەردەن كىملەر يۈتىش زايومى بىلەن قانچا پۇل يوتقانلارىنى قاراب ئالىب هەم خالققا بىلدىرىش كېرەك (فەلان دېهقان شۇنچا پول يۈتدى) زايومنىڭ ئەهەممىيەتى، ئۇنى ئالىش يوللەرىنى كورگەزىش هەم زايومى بولغان دېهقانلارغا زايوم ئوينالغاندان كېيىن گەزىتەدەن قاراب بېرىش، زايوم ساتىب ــ ئالىب يۈرۈچى ئىسپىكولەنتلەر بىلەن كورەشىش.

7 ــ كەپىرەتىفلەرگە عاممەنى جەلىب قىلىش توغرىسىدا هەر هەفتەدە كېچكىندە داكلادلار ئوتكەزىش، بو توغرىدا كەپىرەتىف تەشكىلاتلارىدان فائىدالانىش، دېۋارى گەزىتەلەرگە يازىش، ۋە پىلاكاتلار ياساش.

8 ــ دېهقانلارغا قارزغا پۇل ئالىش، تراكتىرلار ئالىش يوللەرىنى، ئورىقلار ئالىش، هەم قانداي شەرتلەر بىلەن ئالىش يوللەرىنى ئاچىق قىلىب تۈشندىرىش.

9 ــ قشلاق سىياسى مەعارىف تەشكىلاتلارى، ئوشبو خوسوسىدا فىرقا ــ كامسامول، يەچېكەلەرى ۋە باشقا تەشكىلاتلار بىلەن ياخشى عەلاقەدە بولىش.

10 ــ قشلاقلاردا، ئابرويلى دېهقانلارنى قىزىل چايخانا ئىشىگە تارتىب ئۇلاردان فائىدالانىش. ۋە ئۇلارنى داكلادلارغا تاييارلاش. داكلاد قىلىش ئۈچۈن قوللانمالار كورگەزىش هەم يوللەرنى ئورگەتىش.

11 ــ ئوزبېكىستان جۇمهورىيەتىدە خازىرغى كۈندە ئاساسى بولغان مەسئەلە: پاختاچىلىقنى ئارتدىرشدىر، ئوشبۇنىڭ ئۈچون پاختا رايونلارىدا دېهقانلارغا پاختا ئېكىشگە قزقدرش ۋە контрактация نى ئاساسى قىلىب ئالىش كېرەك. بۇ حاقدا شورالار حۆكۈمەتىنىڭ پاختا ئېكوچىلەرگە سالىقلارنى يېكىل قىلىشىنى، بونەك، مۇكافات هەدىيە بېرىشىنى ياخشى تۈشندىرىش كېرەك.

12 ــ خوجالىق ئىشلەرىدەن تاشقارى 5 يىللىق پىلانىنىڭ ئوزىدە ماعارىف ئىشلەرى هەم بار. مەسەلەن قشلاقلاردا ساۋادسىزلىقنى بىترىش، ياخشى رەۋشدە قىزىل چايخانالار تۈزىش، مەكتەبلەر ئاچىش. خوجالىق ئۈچون كېرەك بولغان سوۋ يوللەرىنى ــ ئارىقلارنى قازىشدا حەرەكەت قىلىش، دوختىرخانالار ئاچىش ۋە باشقالار.

ئوشبو يۇقارىدا ساناب ئوتكەن ماددالارنى عەمەلگە ئاشرىشدا حازىرغى كوندە ئىمكانىيەت باردىر. حۆكۈمەت بو توغرىدا كەمبەغەل ۋە ئورتا دېهقانلار ئۈچۈن هەرخىل ماددى ياردامىلار كورگەزىش چارالارىنى كورەدى. مەسەلەن بۇنى ئاسىدىق قىلىش ئۈچۈن قويىداغىلارنى ئەيتىش مۇمكىن:

1921 نچى يىلدەن 1926 نچى يىلغاچا حۆكۈمەت دېهقانلارغا 250 مليون سوملىق قشلاق خوجالىق ماشىنالارى ۋە 2.200 ترەكتىرلار تارقاتدى. ئەگەر شورالار حۆكۈمەتىنىڭ قشلاق خوجالىقىغا بى ۋاسىتا ياردەمىغا كېلگەندە قۇيىداغىلارنى كورەمز.

مەسەلەن، 1924 نچى يىل برنچى ئوكتەبرگەقشلاق
خوجالىغى كرېدىتى توغرىسداغى قارزلارنىڭ جەمعى
60 مليون بولسا، 1925 يلدە 220 مليون سوم، حازىرغى
ۋاقتدا 500 مليون سومدىر. دېمەك بز بۇندا كورەمزكى
حوكومەت كوب ياردامىلار كور گەزەدى. شونىڭ يلدەن
بىرگە بۇ پوللەرنى فائدالانشدا، مەسەلەن كملەرنىڭ
ئالىشى كېرەك، ۋە ئالغاندان كېين فائدالانىش عەمەلى
چارالار كورش سىياسى ماعارىف ئىدارالارى كېڭ يوللەر
كورگەزىشى تېگىشدىر. خۇسۇسەن كەللەكتىف روزغارلارغا
كوب ئەھەممىيەت بېرشى كېرەكدىر. چۇنكى برىنچىدەن
بىز ئوشبو پۇللەرنى توپلاشدا چارالار كورگەزسەك،
ئېككنچىدەن ئوشبو پۇللارنى ئورنىدا فائدالانا بلىشدە
يوللەر كورگەزشدە حەرەكەت قىلش كېرەكدىر. «بزنىڭ
برتىن پۇلىمز ھەم بېكەرگە كېتمەسىن» دېگەن شعارنى
ئالغا سۇرش لازىم.
كېينگى ئاگرانوملار قورۇلتايىدا بۇ مەسئەلەلەر
كورىنىب ئوتدى. كوب كالخوزلاردا ئەعزالارنىڭ يامان
ئىشلەشى، پىلانسىز ئىشلەش، ئىشلەرنى ۋاقتدا بەجەر-
مەسلىك، قارزغا ئالغان پوللەرنى يېب قويىش كالخوز
لەردە ئەعزالارنىڭ سانلارى ئوزگەرىب تۇروشى،
كەپىرەتسىيە بىلەن عەلاقە بولماسلىغى ۋە باشقالار..
تەبيعى مەنە بو ئىشلەر ئۇشىنمە گەنلىكدەن كېلەدى.
كالخوزئەعزالارىگە توشونتىرش پادبور مەسئەلەسىدە كېڭ
تەشۋىقات يۇرگزشدە خالقىنىڭ ئورتاسىدا بو مەسئەلەنى
قويشدا فىرقا ۋە شورا حۆكۇمەتىنىڭ قارارلارىنى ۋە
سىياسانلارنى عەمەلگە ئاشىرشدا عوموميەن 5 يىللىق خالق
خوجالىغى پىلانىنى عەمەلگە يۇز فائىز ئاشورشدە پەسكى
سىياسى مەعارىف شۇعبەلەرى رەھبەر بولىشى كېرەك. ۋە فرقا-
كامساەولىيەچېكەلەرى بىلەن قاتتق عەلاقەدە بولب برگە ئىش
كورش ۋە سىياسى ماعارىف ئىشلەرىنى ئۇزۇن بر پلان
ئوسولىگە كىرتىشدر.

حەبىب باگايىف.

ماركسىزم بىلەن قۇراللانغان لېنىنچىلەر عەمەلى ئىشكە!

لېنىن نامىداغى ئورتا ئاسىيا كامونىستلەر دا-
رىلفۇنۇنى (ساكو) بۇ يىل 4 ىنچى مەرتەبە ئوزىنىڭ
ماركسىزم-لېنىنىزم بىلەن قۇراللانىب، كامونىزم
روحى بىلەن سوغارىلغان ۋە بالشۋىزم مەفكورەسىنى
مۇستەحكەملەش ئۇچۇن كۇرەشە ئالانۇرغان، نەزەرى
ھەم عەمەلى تەجرىبە بىلەن زامان تەلەبىگە مۇۋافىق
تايىارلانغان 48 نە ياش لېنىنچىلەرنى عەمەلى ئىش مەي-
دانىغا جوناتدى.
مەعلومكم، ساكو ئورتا ئاسىيا مىحنەتكەشلەرىنىڭ
پارلاق ئىستىقبالى يولىدا فىداكارانا كۇرەشوچى مەلە-
كەلىك كۇچلەر حازرلاي تۇرغان بالشۋىزم لابارا-
توريا سىدىر. شۇنىڭ ئۇچۇن ھەم ئۇل (ساكو) ئوزى-
نىڭ تەشكىللى دەۋرىدەن باشلاب شۇ كۇنگەچە مار-
كسىزم-لېنىنىزم نەزەرىيەسى بىلەن قۇراللانغان
251 نە ياش عىلمى كۇچلەرنى ئورتا ئاسىيا فىرقاتەش-
كىلانلارىنىڭ خىزماتىغا تاقدىم قىلدى.
دۇرست، بۇ سان ئەلبەتتە دەريەدەن بر تامچى
سۇۋ كەبى بولسا ھەم حازرغى ۋاقتداغى ئىحتىياجە-
مىزنىڭ زورلىغىغا قاراغاندا بىزنىڭ دەردىمزگە ئەنچە
دەرمان بولىشغا شۇبھە يوقدر. لېكەكم سوڭغى ۋاقتلاردا
بەينەلمىلەل ئەحۋال غايات دەرەجەدە ئاغىرلاشدى. مەملە-
كەتىمىزنىڭ سىياسى، ئىقتىسادى ۋە مەدەنى سەۋىيە-
سىنى كوتەرىشدە بر مۇنچا كەمچىلىكلەر تۇغلىماقدا.
ئاينىقسا حازرنىڭ زەربەلىك مەسئەلەلەرىدەن بىرى
ئولكەنى ئاغر سانائەتلاشدىرش، قشلاق خوجالىغىنى
ئجتىماعى ئاساسىدا يەڭىدەن تۇزش، ئچكى ۋە تاشقى
سىنفى دۇشمانلار حەرەكەتىگە زەربە بېرش ۋە فىرقا
سەفىنى يات عۇنسۇرلەردەن تازالاش، ئاپپاراتىنى
تورەچىلىك ۋە تودە بازلىقلار بىلەن كۇرەشىش ۋە
ھاكەزا. مەنە شۇنىڭ سىڭەرى مۇھىم پۇمىشلەرنى بە-
جەرشدە فىرقامىز ئالدىغا يەڭىدەن-يەڭى ۋەزىفەلەر
كوندەلەك بولىب باسماقدادىر.
بەس شۇندای پەيتدە يۇقارىداغى كەبى ئاغىر
ۋەزىفەلەرنى بەجەرش ئۇچۇن شەك-شۇبھەسىز مار-
كسىزم-لېنىنىزم تەعلىماتىنى قۇرال قىلب، حاقيقى
سورەتدە كۇرەشە بىلە تۇرغان چىن بالشۋىكلەر كې-
رەك بولىشى ئەلبەتتە ئانىقدىر. شۇنىڭ ئۇچۇن ھەم
ساكودان ئىشلەنىب چىققان ياش عىلمى كۇچلەرگە،
فرقا ئالدىداغى ئاغىر ۋەزىفەلەرنى بەجەرشدە كومەك-
لەشىش ۋە ئۇنىڭ ئاخرىغا قادار يېتكىزشدە كامو-

نستلەر فرقاسغا ياردام بېروچى سادىق قۇللى خىز-مانچى بولىشلارىغا ئىشانچ كەنتەدىر. لېكىن شۇنى ھەم ئېسلەتىب ئوتىش كېرەككىم «ساكو»، لابارانورىياسىدان تاييارلانىب چىققان ئىستودىنتلەرىمز ھەر حالدا ساكودان ئالغان نەزەرى مەعلوماتلارىغا نىسبەتەن عەمەلى تەجرىبە بىلەن كەم قوراللانغان يەعنى نەزەرى مەعلوماتىغا ياراشا يېتەرلىك تەجرىبەلەرى ئازلىق قىلادىر.

دۇرست، «ساكو»، نەزەرى بىلىمنى بېرىش بىلەنگىنە كىفايالانمايدىر، بەلكى ئۇنىڭ عەمەلى ئىش بىلەن باغلاب تۇرمۇشغا تەتبىق ئېتىش يوللارىنى ھەم ئۆرگەتەدىر. لېكىن شۇنداي بولسادا بۇ عەمەلى تەجرىبە ئىستودىنتلەرىمزنىڭ نەزەرى مەعلوماتلارىغا ياراشا ئازلىق قىلادىر. شۇ سەبەبلى مەحەللى فرقا تەشكىلاتلارى «ساكو»دان بارغان ئيستودىنتلەرنىڭ ئۆز قابىلىيات ۋە سەلاحيەتلەرىگە قاراب ئىشكە بولىشكە حەرەكەت ئېتىشلەرى لازىم. عەكس حالدا كۆزلەگەن نەتىجەگە مۇۋافاق بولا ئالماسلىق كەبى غايىر رەسمى حاللارنى يۈز بېرىشى مۇمكىن. شۇنىڭ ئوچۇن مەحەللى فىرقاتەشكىلاتلارىنىڭ بۇ مەسئەلەگە جىددىراق كىرىششلەرى ئەلبەتتە زەرۇر.

ئېندى كېلەيلىك بۇ يىلغى 4 ىنچى ۋىفسكەنى جىنس ھەم مىللى بولىنشلەرىگە، لېكىن شۇندان ئىلگەرى بىر نەرسەنى ئاگاھلانتىرىب ئوتىش لازىمكىم بۇ يىلغى 4 ىنچى مەرتەبە چىققوچى ئىستودىنتلەر 90 نەفەردەن ھەم ئارتقىراق ئېدى، بىراق كوپكىنە سەبەبلەرگە بىنائەن كېلەسى يىللار ئۈچۈن «ساكو»دا 4 ىنچى قۇرس ئاچىلىشى سەبەبلى 90 كىشىنىڭ ھەممەسىنى چىقارماسدان بىر مۇنچالارىنى ئالىب قالىب ئوقوتىشغا توغرى كېلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يىلغى چىققوچىلار فاقاتغىنا 48 نەفەردەن عىبارتدىر. بۇلاردان ئوزبېكلەر 12 تە، قرغزلار 5 تە، قازاقلار 7 تە، تۈركمەنلەر 3 تە، تاجىكلار 2 تە. فارس 1تە، ئويغور 1تە، ئەرمەنلەر 2 تە، تاتارلار 4 تە، روس ھەم ياۋروپەسلەر 11 تە، بۈتۈنىسى 48 تە. بۇلاردان 2 تەسى خاتىن-قىزلاردان بولىب بۇلارنىڭ بىرى تاتاركە ئىككىنچىسى قازاشكەدىر.

شونگە بىنائەن بۇ يىلغى «ساكو»نىڭ 4 ىنچى ۋىپسكەسى ئورتا ئاسىيا بۇيىراسى تامانىدان ساكو حوزورىدە ئاچىلغان بىر يىللىق مەتبوعات ئىشچىلەرى تاييارلاۋ قورسىنىڭ ھەم ئورتا ئاسىيا ئۈچۈن كامسامول ئىشچىلەرى حازىرلا مافسادى بىلەن ئوتكەن يىل تەشكىل ئېتىلگەن قۇرسلار تامام بولىشغا توغرى كېلدى. شۇ سەبەبدەن بۇ يىلغى ۋىپوسكە ئوتكەن يىللارداغى ۋىپوسكەلەرگە نىسبەتەن سان ھەم سىفەت جىھەتىدەن روحلى بولىب چىقىشى تۇرغان گەپدىر.

بۇ يىلغى مەتبوعات ئىشچىلەرى حازىرلاش قۇرسغا يىل باشىدا كوپكىنە كىشىلەر كېلىب كىرگەن بولسالاردا لېكىن ئۇلار كېيىنگى ۋاقتلاردا عۇمۇمى سەبەبلەرگە بىنائەن ئوقوي ئالماسدان كېتىب قالغانلىقلاريدان بۇ يىل فاقات 19 كىشى گىنە قۇرسنى بىتىرىب چىقادىرلار. بۇلاردان تۈركمەنلەر 2 تە، تاجىكلار 2 تە، قرغىزلار 3 تە، ئويغور 1 تە، قالغانلارىنى ئوزبېكلەر تەشكىل ئېتەدىر.

كامسامول ئىشچىلەرى تاييارلاش قۇرسغا كېلسەك، ئۇنى بىتىرىب چىققوچىلار 29 تە بولىب، بۇلاردان3 تەسى خاتىن — قىزلار (بىرى تاتاركە ئىككىسى ئوزبېچكە) دىر.

مىللى جىھەتدەن بولىنشلەرى 4 تە قرغىز، 4 تە تۈركمەن، 2 تە تاجىك، 1 تە جوھود، قالغانلارى ئوزبېكلەر دىر.

بۇلار ئورتا ئاسىيا بۇيىراسىنىڭ ئختىيارىغا بارىب شۇ يېردەن فىرقانىڭ تەسوبىگە موافىق كېرەكلىك ئىشمايدانلارىغا جونايدىرلار.

عەبدوللا رەحمانىف.

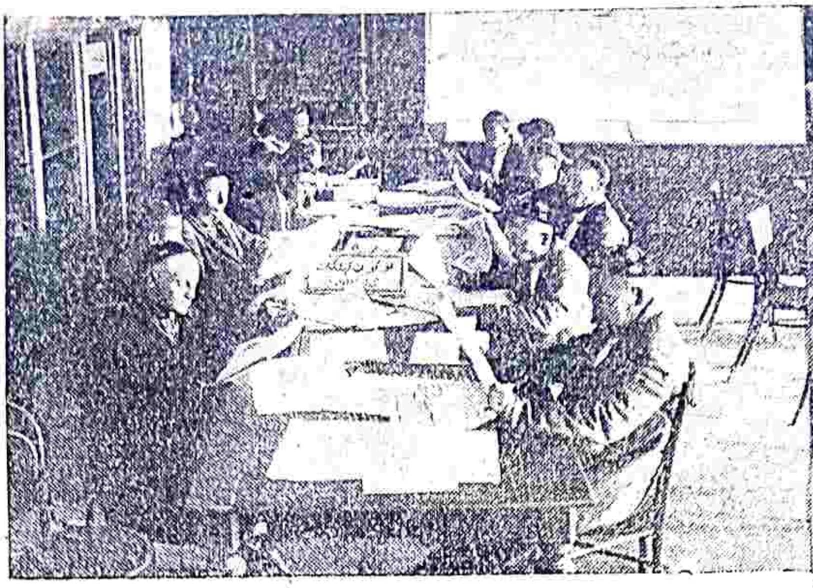

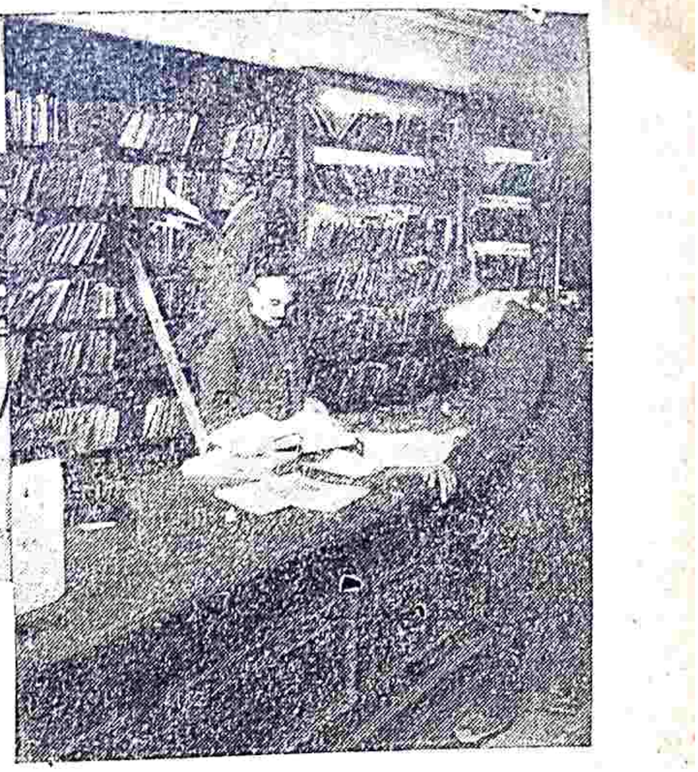

«تۇران» ئېمەس - «ئوكتەبر»

تاشكەنت ئېسكى شەھەر ميللى بورجوئازىيا زىيا- لىلارى (جەدىدلەر) 1911 نچى يىلدە سەنايىع نەفىسە هەم ماعارف ئشلەرىنى تەرەققى قىلدىرش نىيىەتىدە «تۇران» نامىدا بر جەمعىيەت ئاچادىلار.

تەرەققى پەرۋەر ميللى جەدىدلەرنىڭ بو جەمعىيەتنى ئاچىشدان كوزەتىلگەن مەقسەدلەرى تەبيعى بزكە مەعلوم.

1919 نچى يىلنىڭ 10 نچى يەنۋەر ئايىدا شول جەمعىيەت سارقونلەرى تەشەببوسلەرى بىلەن «تۇران» ئونۋانى بىلەن تاشكەنتدە بر كۇتۇبخانە ئاچىلىب ئشگە باشلايدى.

بزنىڭ بو كچكىنە مەقالەنى يازىشدان مەقسەدىمز هەم شو «تۇران» كۇتبخانەسىنىڭ تەدرىجى تەرەققىسى، ئوز گەرىشى ۋە ئاينوقسا حازىرغى كۇندە توتغان مەۋ- قىعىگە باغلىقدىركم بو-ئوز يولىدا تارىخى بر داكومىنت رولىنى ئوينىاغوسىدىر. كۇتبخانە، باشدا جودده عاددى رەۋشدە ۋە مەعلوم مەقسەدلەرنى كۇزەتىب ئاچلغان. كۇتبخانەنىڭ كتابلارى هەم ئوز ئەعزالارىنىڭ يارداىى ۋە بەعزى بر «مەعارف پەرۋەر» كشىلەرنىڭ ۋەقف قىلىب قالدىرغان كتابلارى بىلەن تەئمىن قىلىنادى.

مۇندەن باشقا ئوشە زامان نىڭ ۋەقتلى تۈرك-تاتار مەتبوعاتى گەزىتە، جورناللار ئالىنادى.

تەبعى بو يول بىلەن كۇتبخانە كۇتىلگەن بر «رەۋنەق» نى قولغا كيلتىرە ئالمايدى.

1918 نچى يىلدە فەعال فرقا ئەعزاسى كيلىبيليىف[1] نىڭ ۋافاتى موناسىبەتىلە كەمىسەرلەر شوراسى ئونىڭ ئسمىنى ئەبەدىلەش تەرىقەسىدا بىرار علمى مەدەنى مۇئەسسەسە ئۈچۈن ديب 10 مىڭ سوم سەرمايە ئەجرەتەدى.

تۇران جەمعىيەتى «تۇران» كۇتبخانەسى شول سەرمايەنى ئوزىگە ئالىب كۇتبخانى بايىتادى ۋە «كىلىبيليىف شەرەفىگە ئاچلغان «تۇران كۇتبخانەسى» ئسمى بىلەن يۈرگزەدى.

كۇتبخانەنى زورايتىرش مەقسەدىلە كەمىسەرلەر شوراسى يەنە دائىمى يارداىم بيرىب تورادى. نەهايەت 1920 نچى يىلدە بو كۇتبخانە ئېسكى شەهەر مەعارف شوعبەسى قاراماغىغا ئوتىب (قسمەن ۋەقف شوعبەسى قاراماغىدا بولىب) رەسمىلەشەدى ۋە كۇندەن كۇن كۇچەيەدى.

مۇندا شايان ديققەت نوقتا باركم ئوهەم بولسا كوتبخا- نەنىڭ شورا ئىدارەسىگە رەسمەن ئوتىپدە ئچكى تۈزىلىش مۇندەرىجە جىهەتىدەن هيچ بر ئوز گەرمەگەنلىگىدىر.

كۇتبخانەدە قانداي كىتابلارنىڭ توپلانىشىغا قارا- ماسدان، ئوندە «موحتەرەم» ئورونىنى ئالىب موحەممەد عبدان ئسماعيل بېك غاسپرىنسكى، جەماليددين ئەف- غانى، رىزائىددىن بن فەخرىددىن، موسا جاروالا بيگىيىف كەبى مەعلوم پان توركىستلەر، پان ئسلامست دين عولامالارنىڭ هەيبەرەكەللە رەسىملەرى بى مەلال ئاسىلىب تورا بىردىر. (بو 1927 نچى يىلگەچە بولادى).

كۇتبخانەنىڭ كىتابلارى توبەندەگى مەنبەعلەردەن (حازىرغاچا هەم) كىتاب ئالىنىب تورىلەدى: كۇتبخانە

ئەعزالارى ۋە ئايرىم شەخسلەردەن، تورکستان دەۋلەت كۆتىبخانەسى ۋە بىرىلگەن نەۋايى كۆتىبخانەسىدەن، سىياسى مەعارىف، ۋەقف شوعبەسى (ئىلگەرىدە) دەۋلەت نەشرىيانى ۋە ئوزبېكستان كىتاب پالاتاسى ۋە باشقا تېگىشلى ئورونلاردان.

حازىر كۆتىبخانەدە يىگىرمە مىڭدەن زىيادا عەسرى ۋە تارىخى موھىم كىتابلار بار. بولەردەن 13،000 تەسى شەرق تىللەرىگە عائىد بولىب قالغان 7،000 تەسى روسچەدىر.

تىل جەھەتىدەن تېكشىرگەنىمىزدا ئوزبېك تىلىدە بولغان كىتابلار 55 %، روس تىلىدە 25 % ۋە ئازاربايجان، تاتار ۋە باشقاتىللەردە 20 % دىر.

كۆتىبخانەدە مەنە شوندەى قىيمەتلىك نادىر ئەسەرلەر بار: سلسلەنامە، بوستان شەيخ سەعدى، ئىنتخاب نەۋايى (بو ئوچاۋى ھەم رەسىملىك نەقشلىك بولىب 5،000 سوملىك ئىسكى قىيمەتگە ئىگەدىر)، تەنبور نوتاسى، دىۋان حوسەين بايقرا، بابر مەجموعەسى، توخفەئى شاھى، گۆلشەنولموـلوك، نەۋايى كۆللىياتى (بولەر قولدا يازلغان ــ قەلەمى)، شەجەرەئى تۆرك (ئېسكى باسماسى) قەسەس رەبغوزى، دىۋان لوغاتى تۆرك، 15 جىلدەن عبارەت عەرەبچە قاموس ۋە ئىيك موھىمى دە مۆندەن بر مىڭ يىل ئىلگەرى يازلغان ئىنك نادىر كىتاب، عەرەبچە «نەجارىبولئومەم» دىر.

دەۋرى مەتبوعات دان 17 نچى يلگەچە مەنە بو گەزىتە ۋە جورناللار توپلانغان: «تورکستان ۋلايەتىنى گەزىتى» خورشىد، شوھرەت، ئازىيا، سەمەرقەند، نەجات، سەدايى تورکستان گەزىتەلەرى ھەم ئائىنە، دىھقان، ئىسلام، جورناللارى كەبى جەدىد مەتبوعاتلەرى وە 1918 نچى يلدەن 1927 نچى يلگەچە مەنە بو گەزىتە جورناللار ئالىنىب موكەممەل سورەتتە موفاۋە قىلىنغان: قىزىل ئوزبېكستان، يەڭگى فەرغانە، زەرەفشان، ئازاد بوخارا، ئاۋاز تاجىك، قومەونىست (باكو)، قىزىل يەشلەر (قازان)، كرستىيەن گەزىتى، (قازان) سابانچى (پېنزە) ياڭا ئاۋل (ئوفا) قىزىل يولدوز (تاشكەنت) قىزىل قازاقستان، تاتارستان، ئىنقلاب قۇياشى (خىۋە) ئشچى (مەسكەۋ). روسچادان: ئىزۋەستىيە، پراۋدا، ئوچيتلسكى يە گەزىتە، پيانىرسكەيە گەزىتە، زاريە ۋاستوك، كەمساموِلسكى پرەۋدە، رابوچى گەزىتە، پراۋدا واستوك.

توركچە، روسچا جورناللاردان: قىزىل يول، قىزىل تىكان، مەعارف مەدەنىيەت، ئشچىلەر دونياسى، بەيانولحەق، شەرق، خادىم ئىسلام فرقەسى، ازھارالحەق، حەقىقەت جەيحون، مىحنەت ئارموغانى، بىر يۈزى، ئوچقون، نەشر ماعارف، تاڭ يولدوزى، بالالار يولداشى، مەعارف، شوعلەئى ئىنقلاب، مۆشتوم، چايان، جول چايانى، موللا نەسرىددىن، توقماق، پېئانىر، تورکمەن ئىلى، تىيمرقازق، كچكنە ئىبدەشلەر، يەڭى ئشچى، سەنەك، شەرق قادىنى، قىزىل شەرق، موختارىيەت، قومسومول، بالشاۋىك، جاس قايرات، بزنىڭ يول، بلم، جاڭا مەكتەب، قىزىل قازاغستان، ئېقتىسادى خەبەرلەر، مەعارف ئشچىسى، چانقى، ئىسلام، مەعارف ۋە ئوقوتغوچى، مەشرەب، يەڭگى يول، يەڭى مەكتەب، داڭ يولدزى، قىزىل شەرق، مەعارف، جىنەكچى، ئازاد خانن، فەن ھەم دىن، كرستيەن، ئوفو ئشلەرى، قلم، (روسچە جورناللاردان:) كرەسنەيە نيۋە، ئاگونيوك، پراژيكتر، كرەكەديل، بولشەۋىك، كرسنەيەناف، ناۋى مىر، ئېسكرە، بېزبوجنىك، نارودنى ئوچيتل، كرەسنى بيبلاتىكەر، نەئوكە تەحنىكە، كرەسنى فانار اما.

دىمەك شو 1917 نچى يل بىلەن 1918 نچى يل ئاراسىدا 39 خىل گەزىتە، ۋە 78 نامدا تورلى جورنال ئالدرىلغان.

ئىنقلابدان سوڭ بۆتۆن ئىتتىفاق دائرەسىدە چىققان بۆتۆن گەزىتە ۋە جورناللار تامام ئالىنىب توپلانغان.

ئجتماعى ئوزگەرشىمزنىڭ تورلى دەۋرىدا، تورلى ساحەدا چىققان دەۋرى مەتبوعاتىمز، كۆتىبخانەدا تەمامەن توپلانغانكم بو بزنىڭ كېلگوسىمىز ئۆچۆن كەتتە باي بر ماتېرىيال بولىب حوسوسەن علمى تەئرىخى تېكشرىش ئىشى بىلەن شغوللەنوچى ئورتاقلارگە جودە كەتتە خزمەت قىلغوسىدىر.

9 ــ 1928 نچى يللەردە ئېسە يەنە شو ئسملەر يازىلغان ۋە (چىقىب تورغان) گەزىتە جورناللار ئوستىگە يەڭى چىققان ھەر بر جورنال گەزىتەلەر ئالىنىب توپلانىب بارىلماقدا.

بۆتۆن تورك جومھورىيەتلەرى ۋە ئىتتىفاق دائرەسىدە چىققان بو دەۋرى مەتبوعاتەمزنىڭ بر قولدا ئحتياتلانىب توپلانا بارىشى كۆتىبخانەنىڭ نە قادار بايلىغنى ئاچق كورسەتەدىر.

1928 نچى يلدە ــ رايكومدە «توران» كۆتىبخانەسى مەسئەلەسى ئايرىم كورىلەدى. كۆتىبخانەنىڭ بايلىغى شونىڭ جىددى سورەتدە تېكشرىشى لازم ئىكەنلىگى ئەيتىلەدى. شۆندەى قىلىب مەحسوس كەمىسيە كۆتىبخانەنى

ئنگشرىب چىقادى. يەققال دىنچى مىللەتچى روھانىلارنىڭ رەسملەرى ئورنىغا ئوز داھىلارىمزنىڭ (پرالىتار داھىلەرى) سورەتلەرى قويىلادى. ئېسكى دىنى، خورافى كىتابلار يارافسز كىتابلاردان 5000 دانەسى (روس ھەم شەرق شىوەلەرىدە) كىرەكلىك يېرلەرگە ئەرزىنى ئۈچۈن تاپشرىلادىر.

ئسمىنى ئوزگەرتىب «مەركەزى ئوكتەبر كۈتبخانە ۋە قرائەتخانەسى»، نامى بىرىلەدى.

دىمەك شو كۈندەن باشلاب بو كۈتبخانە ئوز ئسمى بىلەن بەرابەر مەعنەۋى تۈسىنى تەمام ئوزگەرتەدى.

ئوكتەبر كۈتبخانەسى ھىچ شوبھەسز جودە كەتتەئەھەمىيەتكە ئگەدىر. ئو ئوزىنىڭ بايلغى ۋە كۈندەگى مەۋقىعى بىلەن بىرنچى ۋەمەركەزى كۈتبخانە ـ قرائەتخانە ئسمىنى ئالا بىلەدى.

ئوكتەبر كۈتبخانەسىنىڭ كېلگوسى پارلاق ئو حازر بىزنىڭ رەھبەرلىگمزدا ماددى ۋە مەعنەۋى يارداميمزئارقاسىداكۈندەن ـ كۈن بايىماقدا، زورايماقدا. ـ

مەشھور ئەكەدىمىك بارتولد كۈتبخانەگە عەرەبچە كىتابلارنى موتالىعە قىلماق ئۈچۈن تورت مەرتەبەلەب كېلب كېتدى. ياخشىغنا ئستفادە قىلىب جودە مەمنون بولىب خاترە يازىب قالدردى.

پرافىسورچوبانزادە: «كۈتبخانەنىڭ كېلگوسى پارلاق، ئوندە علمى، تارىخى قىمەتلى نادر ئەسەرلەر بار» دىب تەئكىدلەب ئوتتى.

مەنە شۇندەي بىيۈك عالملارنىڭ كۈتبخانە توغرسىدا بولغان ياخشى قاراشلارى، كېلگوسى كۈنلەردە ئونىڭ موھىم برعلمى مەۋقعگە ئىگە بولىشى توغرسىدا ئەيتكەن سوزلەرى شوبھەسز توغرى چىقادى.

1929 نچى يلدە فەقەت دەۋرى مەتبوعاتدان 85 تورلى جورنال گەزىتە ئالىنادى. ئتتفاق مىقياسىداغى بۈتۈن تۈرك جومھورىيەتلەرىدە ۋە روس تلىدە بولغان ھەر بىر ئەدەبى، علمى فەننى، سىياسى ـ ئجتماعى، ئقتسادى، تەعلىم ـ تەربيەۋى جورنال ۋە گەزىتەلەردەن ئالنىپ تورىلادى.

بز ئولەرنىڭ ئسملەرىنى بوندە يازشغا حاجەت كورمەدك. شۇنىڭ بىلەن برگە شەرق ۋە روس شىۋەسىدە بولغان ۋە يەكى چىققان كىتابلار ئوز نەۋبەتىدە قالدرلماي ئالىنا بارىلادى. سوڭغى كۈنلەردە كۈتبخانە يۆروپا سىستەمەسىگە (دىسەتىچنى سىستەمەگە) سالىنىب بۈنىڭ ئۈچۈن مەخسوس بر ماھر كىشى ئالىندى. بو ئوسول بىلەن ئىش يۈرتكەندە ئوقوچىلارنىڭ ئويلەرىگە ھەم كىتاب بىرش مومكن بولادى. فەقەت كوب كىتابـ

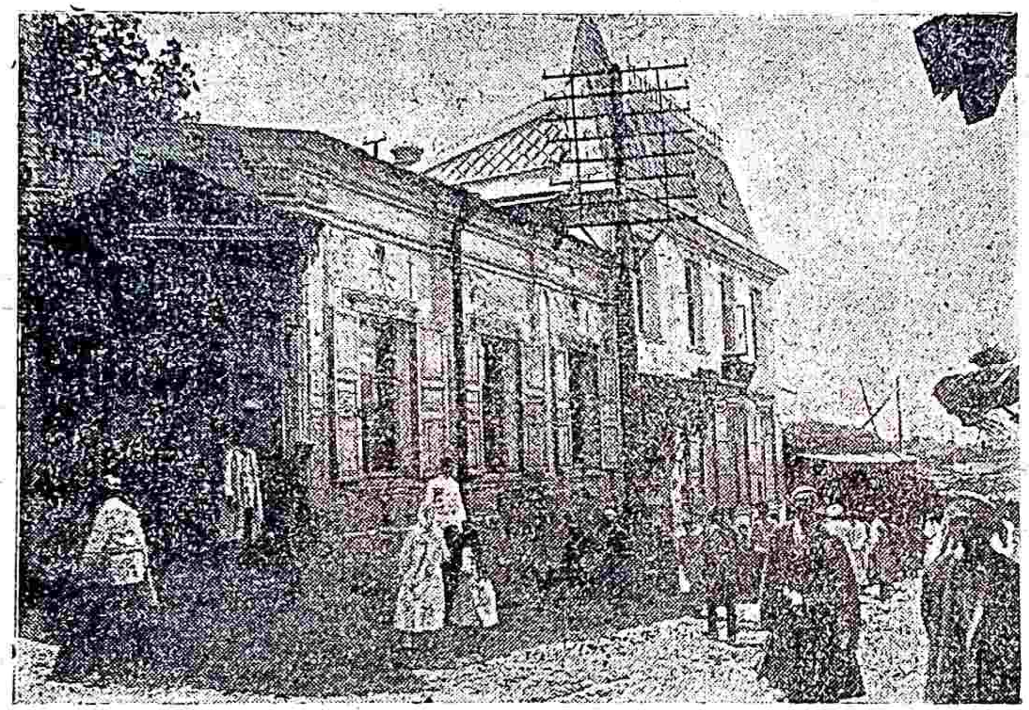

eski taşkənt „əktəвir“ qьraatxanasьnьŋ taşqarьdan kərinişi.

لارنىڭ موقاۋە قىلنماغانلىغى، كىتابلار ساقلاش ئۈچۈن يېتەرلىك ئەسباب بولماغانلىغى ئشنىڭ ياخشى بارشغا بر ئازمانىعلق قىلادى. كىتابلار موقاۋە قىلدىرش ئۈچۈن جودە ئاز سومما ئايرىلغان ۋە حالائىنكى بو كۈنگى احتىياج ئۈچۈن ئىك ئازى ئون مىڭ سوملەب ئاقچا كىرەك.

ھەربر بشورا كرەجدەنى ئۈچۈن كۈتبخانەدەن فائىدالانىش مومكن. حازر ئېسكى تاشكەنتنىڭ بۈتۈن ئشچى دېھقان خاتنقز زىيالى عامماسى كۈتبخانەدەن جودە ياخشىلاب فائىدالانماقدا.

1928 نچى يلغى خىسابغا قاراغاندا گەزىتە جورنال ئوقوچىلارنىڭ سانى 49،217 كشىگە بارغان، كىتاب موتالىعە قىلوچىلار 5 682 گە يېتكەن. ئوقولغان كىتابلار 6،879 نە. مەنە بو رەقەملەر عاممانىڭ كۈتبخانە ۋە قرائەتخانەگە بولغان قاراشىنى، ئوندەن نەقادار ياخشى فائىدالانغانىنى ئاچىق كورسەتەدىر. براق كۈتبخانەنىڭ اختىياجىنى بز ھەلى ياخشى تەئمىن قىلماغانمز. بىللق

سهپتاسىدا ــ كورسهتىلگهن ئاقچانىڭ جوده ئاز قانىدىنى بهرىب كهلهمز.

1927 نچى يلگه بارى 11،500 سوم ئاقچا بېرىلـ
گهن 29–1928 نچى يل ئۈچۈن تاغن ههم ئاشرىلىشى كېرهك. چۈنكى عاممانىڭ كۈتبخانه ۋه قرائهتخانهگه بولـ
غان احتياجى كۈندهن كۈن ئاشماقدا.

حازر كۈتبخانهنىڭ ئالدىدا بر بونچا كوندهلهك ۋهزىفهلهر تورهدى جوملهدهن: سهييار كۈتبخانه توزش، بالالار بوليمى ئاچمش، خانىقزلهرنى مهخسوس ئهدهبياتنى كوچهيترش، ئويگه كتاب بيرش ئشنى تزلهتب عهمهلگه ئاشرش، كۈتبخانه ئالدىدا ۋيستهفكهلهر بهرپا قىلش ۋه هاكهزا. مهنه بۇندهي موهىم ۋهزىفهلهرنى باجارش ئۈچۈن شوبهسز شتاتنى كوچهيترىب كۈتبخانه بناسينى مۇۋافق بر جايغا كوچرش ۋه ماددى ياقدان ياخشى تهئمين قىلش كېرهك. حازر كۈتبخانهدهن ئېلىك ئازى كۈنيگه 200 كشى فائدىلانب تورهدى. مۇنىڭ ئۇستىگه كتاب موتالىعه قىلوچىلارنى قوشساق ئهحۋال يهنه ئاغرلاشادى.

شۇنىڭ ئوچۇن مهحهللى فرقا-شورا ئىدارهلهرى كۈتبخانه ــ قرائهتخانه بناسى ئۈچۈن جىددى ئورونب كيرهكلى سهرمايه بىلهن تهئمين قىلش چارالارينى كورشلهرى كېرهك.

كۈتبخانهدا بولغان بهعزى بر موهىم علمى كتابـ
لاردان فائدىلانش كوڭلدهگىدهك بارمادى. فائدىلانش موممكن بولغان قيمهتلى كتابلار بهعزهن بوش ياتادى. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇندهى علمى كتابلارنىڭ كېڭ سورهتده فايدالانىشنى كوزده توتب ئورتا ئاسيا دهۋلهت كۈتبخانهسىگه بيرىلدى. ئهلبهتته بونىڭ ئوز بوليدا كهتته ئهههمىيهتى باردر.

«ئوكتهبر كۈتبخانهسى» نهقادار كهتته ئهههمىيهتگه مالك بولسا ههم مهحهللى تهشكيلاتلارنىڭ قاراشى قانىدـ
قارلىق ئېمهسدر. ئاينوقسا ئاكروك ۋه سياسى مهعارف باشلقلارينىڭ كۈتبخانهگه ئايروچا ئهههمىيهت بهرىب جىددى سورهتده ياردهم بيرشلهرى كېرهك.

قانداي بولماسن «ئوكتهبر كۈتبخانهسى» نى ئسمىگه مۇۋافق سورهتده كوچهيترش، مهعنهۋى ئامانىغا مهكسوم ئهههمىيهت بيرىب كېڭ ئشچى-دېهقان عامماـ
سينىڭ حهقدقى بلم ئوچاغى حالىغا قويش لازم.

عوموماً ئهيتكهنده بۇتۇن كۈتبخانه ۋه قرائهتخاـ
نهلهرىمز ئوز-ئوزىدهن ئورگهنشنى كېڭ سورهتده عهمهلگه ئاشرىب بلم ۋه مهعارف نورلىرينى تارقاتا ديغان بر مهنبهع بولسن.

«نۇران» نىڭ ئوكتهبرگه يۈتىلىشى سوڭغاراق بولـ
سادا ئونىڭ بزنىڭ كۈتكهن بوليمز ئسنهگمز بىلهن ئوزگهرشى ۋه شۇ يولدا خزمهت قىلىشى يهنه پرهليتهـ
رييهت مهدهنييهتينىڭ ئوستونلگىنى تهئمين قىلادر.

ن.

تىل - ئىملا ساھەسىدە

ع. ئۇلۇۋى

ئۇلكەمىزدە يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلغان كۈنىدىن باشلاپ مەدەنىي - مەئارىپ ئىشلىرى تېز قەدەملەر بىلەن ئىلگىرىلەشكە باشلىدى. كېيىن كىتابلار ئارقىلىق مەدەنىيەت ۋە مەئارىپنىڭ ئارقا-ئارقىدىن يەڭى - يەڭى ئېھتىياجلارنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. مانا شۇنداق ئېھتىياجلاردىن بىرى بولۇپ تىل - ئىملا مەسىلىسى كېلىپ چىققان ئىدى.

ئېسكى تارىخى - ئەنئەنىۋى ئىملادىن، سەرفى - نەھۋى ئىملاغا كۆچكىنىمىزدىن تا بۇ كۈنگىچە قادار بۇ مەسىلە ئۈستىدە سۆزلىنىپ كەلدى. مەسىلىنىڭ غايەت قىيىن بولغانى، ھازىرلىقىمىزنىڭ ئاز ۋە يېتەرسىزلىكى ئارقىسىدا بۇ مەسىلە تامام ھەل قىلىنمىدى ۋە ھەل قىلىنىشىنىڭ مۇمكىن ھەم ئەمەس ئىدى. چۈنكى بۇنداق مەسىلىلەر باشقا ئاۋروپا مىللەتلىرىدە ئەسىرلەر بويىچە ئىشلىنىش نەتىجىسىدە ھەل قىلىنغانلىقى مەلۇم. بىزدە ئاپەت ئىنقىلابىدىن سوڭراغىنا چىقتى. ھازىرلىقىمىز ۋە قۇۋۋاتىمىزنىڭ ئازلىقى مەدەنىي سەۋىيەمىزنىڭ تۆۋەنلىكى ئارقىسىدا بىز سىستېمىلىق رەۋىشتە بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىپ ئالمىدۇق، بەلكى بۇ ساھادا كۆرگەن ئىشلىرىمىزنىڭ ھەممىسى ھەم پىلانسىز، تەسادۇپى خاراكتېردا بولدى.

كۈن سايىن كىتابلار ئارقىلىق ئارقا-ئارقىدىن ئۆسە كېلىۋاتقان مەئارىپ يەنە ئىككىنچى بىر مەسىلە - ئىلمى ئىستىلاھ مەسىلىسىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. بۇ مەسىلىدە كۆرگەن چارىلىرىمىز ئىملا مەسىلىسىدە كۆرگەن چارىلىرىمىزگە قارىغاندا ھەم ئازراق بولدى. شۇنىڭ نەتىجىسىدە بىراۋ ئەرەبچە - پارسچا، بىراۋ رۇسچا ئىستىلاھلار قوللاندى. بۇ ئىستىلاھلارنىڭ ترانسكرىپسىيەسى - يېزىلىش تەرزى - ئىملادىكى قالايمىقانلىقنى يەنىدىن كۈچەيتىردى. بۇنىڭ ئۈستىگە غايەت كۆپ شېۋىلەرگە مالىك ئۆزبېكىستاننىڭ تۈرلۈك يېرلىرىدە چىققان مەتبۇئات ۋە ئەدەبىياتىدا مەھەللى شېۋىلەرنىڭ تەسىرى بولۇپ كەلدى، ھەتتا ھەر بىر يازغۇچى ئۆز يېرىنىڭ ئانا شېۋىسىنىڭ ئۇنسۇرلىرىنى ئەدەبى تىلدا قوللانا كەلدى. بۇنىڭدىن باشقا ئەدەبى تىلىمىز سىڭگەرمونىزىملىق بولۇپ، ئەكسەرى يازغۇچىلىرىمىزنىڭ سىڭگەرمونىزىمسىز شېۋە ۋەكىللىرىدىن بولغانى، بۇ ئىشنى يەنىدىن قارىشتۇردى. نەتىجىدە ئىملامىزدا تام بىر ئانارخىيا ۋۇجۇدقا كەلدى. بۇ مەسىلىدە بىر دەرىجە تەرتىپ ئورناتماق، بىر چېگىرە بەلگىلىمەك ئۈچۈن، تەسادۇپى بولسادا، بىر نېچە مەرتەبە تىل - ئىملا قۇرۇلتايلىرى چاقىرىلدى. لېكىن ھازىرلىقنىڭ ئازلىقى ۋە مەسىلىنىڭ يېڭى - ياش بولۇشى ئارقىسىدا تامامەن ھەل قىلىنمىدى. شۇنداق بولسادا، ئىملادا بىر دەرىجە تەرتىپ ۋە چېك بەلگىلەندى. ئەرەب ھەرپىنىڭ نۇقسانى، تىلىمىزدىكى سائىتلارنىڭ ئىپادىسى ئۈچۈن بەلگىلەرنىڭ يېتىشمەسلىكى ھەم بۇ مەسىلىنىڭ يېشىلمەككە توسقۇنلۇق قىلىپ كەلدى.

تۈركولوگىيە قۇرۇلتايىدىن سوڭرا يەڭى ئەلىفبە رەسمى سۈرەتتە قابۇل قىلىنغاچ، بۇ مەسىلە يەنىدىن بۈتۈن تەزادلارى بىلەن بارابار كېلىپ چىقتى. ئەرەب ئەلىفبەسىنىڭ نۇقسانلىرى پەردىسى ئاستىدا كۆرۈنمەي ياتقان بىر كۆپ نەرسىلەر يەڭىدىن مەيدانغا چىقتى. يەڭى ئەلىفبە تىلىمىزنىڭ بۈتۈن ئاۋازلارىغا يېتەرلىك ھەرپلەرگە مالىك بولغان سەبەبىدىن، مەسىلىنى كېڭرەك، ئۈزگەلەرەك قويماققا ۋە مۇۋەسسەلىرەك ھەل قىلماققا ئىمكان بەردى.

يەڭى ئەلىفبەنى ھەياتقا تەدبىق مۇناسىبەتىلە چاقىرىلغان 26 ىنچى يىلنىڭ ماي ھەم ئاۋغۇست كونفرانسىيەلىرىدە يەنىدە ئىملا مەسىلىلىرىنى كۆرمەككە توغرى كەلدى. ئەمما ئىش زەربەلى قويۇلغان ئۈچۈن ئۇزاق ھازىرلىقلار، كۆپ تەپتىشلار كۆرمەككە ۋاقت بولمادى. شۇنداق بولسادا بۇ كونفرانسىيەلەر خېلى مەسىلىلەرنىڭ ئەساسى جەھەتلىرىنى بەلگىلەپ كەتتى، ۋە بۇ ساھادا ياخشى تەجرىبە بەردى. ئاۋغۇست كونفرانسىيەسىدە بىرىنچى مەرتەبە ئىملا مەسىلىسىنىڭ ئەدەبى تىل مەسىلىسىگە باغلىق ئىكەنى كۆرسەتىلدى. مانا شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ ساھادا كېڭرەك ئىش كۆرۈلە باشلىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن

بىر ياقدان ئوزبېك جانلى شېۋەلەرىنى تەفتىش، ئىككىنچى ياقدان روسىيەداغى مەيدە مىللەتلەرنىڭ بۇ باراداغى تەجرىبەلەرىدەن فايدالانىۋ يولى بىلەن باراردى. ئىنقىلابىدان سوڭ ــ روسىياداغى مەيدە مىللەتلەر شۇ جۇملەدەن تۈرك خالقلارى ئاراسىدا، بىزدە بولغان علمى، ئەدەبى مەسئەلەلەرنىڭ عەينى بار ئېدى، بۇ مەسئەلەلەرنى حەل ئېتمەك ئۈچۈن ئۇلار هەم بىز كەبى چالىشار ئېدىلەر. بۇلارنىڭ ئاراسىدا مەدەنى سەۋىيەسى بىزدەن يۈكسەك ۋە تەجرىبەسى بىزگە قاراغاندا كوپرەك بولغان جۇمهورىيەتلەر (تاتارستان، ئازاربايجان) بار ئېدى. ئۇلارنىڭ تەجرىبەلەرىدەن فايدالانماق بىز ئۈچۈن كوپ فايدالى ئېدى. بۇنىڭ ئۈستىگە بۇ مەسئەلەلەرنىڭ ئاۋروپا خالقلارىدا قانداي حەل ئېتىلگەنى تارىخىنى ئورگەنمەك هەم كوپ فايدا بېرەر يوللاردان ئېدى. بىزدە كېتكەن حازىرلىق مەنە شۇ ياقلاردان بولدى. يەڭى ئەلىفبېنىڭ هەياتغا ئاشا بارىۋى نىسبەتىدە، تىل، ئىستىلاح ۋە ئىملاداغى كەمچىلىكلەر ۋە حەل ئېتىلمەگەن نۇقتالار كۈن سايىن كوزگە ئۇرۇلا باشلادى. بۇ مەسئەلەلەرنىڭ حەلى ــ ئېڭ زور مەدەنى ئېحتىياجلاردان بىرى بولوب قالدى ۋە ئېزدەن بۇ كەمچىلىكلەرنى تولدۇرمەك سۆزۈمى كېلىب چىقدى. بۇ مۇناسەبەت ئىلە تىل ـ ئىملادا ئىفراتلار باشلاندى، بىر گرۇھ ــ شۇ چاققاچا ئىشلەتىلىب كېلگەن ئەدەبى تىلنى تاشلاب، ئۇنىڭ ئورنىغا تاشكەنت تىلى ئاساسىدا ئەدەبى تىل تۈزۈۋ فىكرىنى ئالغا سوردى. پەروفەسسۇر پالىۋانوف تەرەفىدەن ئالغا سۈرۈلگەن بۇ فىكر ياڭلىز ئاۋرۇپالى مۇستەشرىقلارنىڭ بىر قىسمىدا ئوزىگە تەرەفدار تاپ بولسادا، ئوزبېكلەر ئاراسىدا بۇنى ياقلاۋچى بولمادى. ئەمما سېنگەرمونىزىم قوللانماسلىق ۋە ئالتى سائىتا تەرەفدارى، بولغان فىكرلەر بولدى. بۇ ئاقىم ئىستەر پالىۋانوف فىكرىگە ئىستەر مەسئەلەنىڭ ئۆزىگە تۈشۈنمەسلىكدەن كېلىب چىققان ئېدى. ئىككىنچى ئاقىم «يۈز فائىز سېنگەرمونىزىمچىلار» ئاقىمى ئېدى. بۇلار سېنگەرمونىزىمنى تىلدە بولغان بىر حادىسا ئولاراق ئېمەس، بەلكى تىلنى تەعيىن ئېتەتۇرغان قانۇن ئېتىب ئالدى ۋە شۇنىڭ نەتىجەسىدە 100 % سېنگەرمونىزىملەشدىرىۋ كېتدى. تەبىعى بۇ ئاقىملارنىڭ هەر ئىككىسى هەم ئىفرات ئېدى. تىلدە (كوپچىلىك تىلىدە) بولغان سېنگەرمونىزىمنى ئىنكار ئېتىسەك نە قادار نا توغرى بىر ئىش بولسا، تىلدە بولغان بۇ حادىسانى بىر ئاساسى قانۇن رەۋىشىدە ئالىۋ ۋە هەر بىر سوزنى شۇنىڭ رامكاسىغا كىرىتىۋ شۇ قادار نا توغرى ئېدى.

بۇنداي ئاتارخىيادان قۇتۇلماق ئۈچۈن بىر كەنفرىنسىيە چاقرماق بولدىلار. لېكىن كەنفرىنسىيەگە قادار كىتاب ۋە مەتبوعاتدا قوللانماق ئۈچۈن بىر ئىملا لازىم ئېدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئوزبېك علمى شوراسى تاپشىرىۋى بويىنچا ياش فىلولوغ عەبدۇللا عەلەۋى تامانىدان تۈزۈلگەن ئىملا لۇغاتى نەشر ئېتىلدى. ئەمما لۇغاتنىڭ كىچىكلىگى ۋە ئىملا مەسئەلەسىنىڭ ياڭلىز لۇغات بىلەن گىنە حەل بولماسلىغى ئارقاسىدا بۇ مەسئەلەلەردەگى ئاتارخىيا يەنە داۋام ئېتدى. ئەگەردە بۇ لۇغاتدا كورگەزىلگەن يول مەتبوعات ۋە ئەدەبىياتدا تۇتولسا ئېدى، بۇ قادار ئاتارخىيا بولماس ئېدى. لېكىن موعەتتە ئەسىف لۇغات دان ئىستفادە ئېتىلمەدى. نەتىجەدە ئىملا لۇغەتىنى سوككەن تاشكەنچىلەر «يورگەن» نى «يۈرغان»، «ئوتۇرغان»نى «ئوتۇرگەن» دېب يازىشدا داۋام ئېتىسە، ئىككىنچى گۇرۇھ «عەلەۋى فالان سوزنى ئىستىسنا قىلدى، سېنگەر مونىزىمگە ئۇيدۇرمادى؛ عەلەۋى. مەنە بۇل سوزنى بۇنداي يازغان، حال بۇكىم مېنىڭ قىشلاغىمدا يا شەهەرىمدە بۇنداي!» دېگەن «علمى» تەنقىدلەردە بولۇندى. بۇلارنىڭ هەممەسى هەم كەنفرىنسىيەنى تېزدەن چاقرىش كېرەكلىگىنى تەلەب ئېتەر ئېدى، ئەمما بىر كوپ سەبەبلەردەن بۇ كەنفرىنسىيە كېچىكدىرىلىب كېلدى. كەنفرىنسىيەگە حازىرلىق ئۈچۈن ماعارىف قومىسارلىغى يانىدا كەمىسىيە بېگىلەنگەن ئېسەدە، كەمىسىيە ئەعزالارىنىڭ ئوز ئىشلەرى غايات كوپ بولوب، بۇ مەسئەلەگە كوپرەك ۋاقت بېرە ئالماغانلارى سەبەبلى حازىرلىق ئىشى سۇست كېتدى.

كەنفرىنسىيەگە حازىرلىق ئىشلەرىدەن بىرى گەزىتە بېتلەرىدە فىكر ئالشماق بولدى، بۇ توغرىدا مەتبوعاتدا مۇباحاسالار ئاچىلدى ۋە عامانىڭ فىكرى توپلاندى. بۇ يىل كوكلەمدەن باشلاب ئوزبېك يەڭى ئەلىفبې قومىتاسى بۇ ئىشكە يەنە قاتتىق كىرىشدى. بىر قانچا كىشىلەردەن عىبارات كەمىسىيەلەر بېلگىلەدى. ئەمما كەمىسىيە ئەعزالارىنىڭ كوپلەرى جۇدە مەشغول بولغانلارى سەبەبىدەن، ئىككى ــ ئۈچ كىشىدەن باشقاسى دائىمى سورەتدە چالىشالمادى. يەڭى ئەلىفبې قومىتاسىنىڭ بۇ ساحادا كورگەن حازىرلىقلارىدان بىرى ــ لىسانى ياقدان مۇهىم بولغان رايونلارغا تەدقىقات ئۈچۈن

كىشىلەر چىقاردى. بۇ كىشىلەر فەرغانە، قاشقا دەريە ۋەسەمەرقەند ئوكروگلەرىدەن لىسانى ماتىرىياللار توپلاپ كەلدى. بۇنىڭ ئۇستىگە ئوزبەك عىلمى شوعبەسىدەگى توپلانغان ماتىرىياللار هەم بۇ ساهادا كوزدە تۇتۇلدى. كەنفەرەنسيەنىڭ چۇقۇراق بولماغى ئۇچۇن تىل- ئەدەبىيات عالىملارى هەم تىل جەهەتىدە قارىنداش بولغان جۇمەهۇرىيەتلەردەن ۋەكىللەر چاقىرىلدى، شۇندای قىلىب بۇتۇن ئوزبەكستان مىقاسىدا چاقىرلغان بۇ كەنفەرەنسيە، هاقىقاتىدا بۇتۇن ئىتتىفاق كەنفەرەنسيەسى بولوب ئوتدى. بۇندا خەلەل بەرگەن بىر نەرسە بولسا، ئۇردا تاتارستان جۇمهورىيەتىنىڭ بىز بىلەن خابارلاشماى تۇروب، بىزنىڭ كەنفەرەنسيەبىلەن بىر زاماندا كەنفەرەنسيە چاقىرىب قويغانى بولدى. شۇنىڭ نەتىجەسىدە تۇرك ــ تاتار عىلمى كۇچلەرى ئىككى گە بولىندى، بىر قىسمى بىزگە، بىر قىسمى قازانغا كەتدى. شوندای بولسادا، بۇ ساهادا ئەڭ زور تانىلغان عالىملار ۋە تەجرىبەسى كوپلەر بىزگە كەلدى.

ئون بەشىنچى مايدا ئوزبەك تىل - ئىملا كەنفەرەنسيەسى عالى پەدەگوگىيە ئىنستىتۇتى بىناسىدا چەتدەن كەلگەن عالىملار ۋە يۇز ئەللىك قادار ئوزبەك عىلمى كۇچلەرىنىڭ ئىشتىراكى بىلەن تەنتەنەلى سورەتدە ئاچىلدى. چەتدەن كەلگەنلەر ئاراسىدا تۇركىيات ساهاسىدا بۇتۇن دۇنياغا تانىقلى عالىم ئەكەدىمىك پرۇفىسور ساماىلوۋىچ لىسانىيات دۇنياسىدا بۇتۇن ئاۋرۇپاغا مەعلوم پرۇفىسور شەربا، ئوزىنى بۇتۇن دۇنياغا تانىتقان پروفىسور بەكر چوبانزادە، تاتارستان تىل ــ ئەدەبىيات عالىملارىدان پروفىسور عەبدۇرەهمان سەعدى ۋە عىلمى ئىشچى نەعمەت هەكىم، ئورال - ئالتاى لىسانىياتىنىڭ بىرىدەن بىر عالىمى پروفىسور پوپپى بار ئىدى.

كەنفەرەنسيەدە ئەڭ مەركەزى ئورۇننى ئەدەبى تىل مەسئەلەسى ئالدى. چۇنكى ئەدەبى تىلنى قاتعى سۇرەتدە بەلگىلەمەى تۇرۇب، باشقا مەسئەلەلەرگە كىرىشمەك مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇنىڭ ئۇچۇن كەنفەرەنسيەنىڭ كۇن تەرتىبى مەسئەلەلەرنىڭ ئەهەممىيەتىگە كورە شۇندای ئىدى:

1. ئەدەبى تىل مەسئەلەسى
2. ئىستىلاح مەسئەلەسى
3. ئىملا مەسئەلەسى

ئەدەبى تىل مەسئەلەسىدە مەعروزەچى ئورتاق عەلەۋى ۋە نەعىم سەعىدلەر، بۇ كۇنگى ئوزبەك ئەدەبى تىلىنىڭ تارىخى ياغىغا توقتالىب ئۇنىڭ ئىنكىشافى ۋە كەچىرگەن دەۋرلەرى توغرىسىدا سوزلەب ئوزبەكنىڭ ئەدەبى تىلى بار، بۇ تىل ئىنقىلابدان سوڭرا ئوسكەن ۋە بۇيىگەندىر. بۇ تىل ئاساسان «تاغ، يول، كەل، يوق» شەۋەسى ئۇزەرىگە قورۇلمىش ئەسەدە، باشقالاردان هەم مال ئالىب ئوسكەن. بىر قانچا كەمچىلىكلەرى بولسادا، بۇ كۇنگەچە بىزنىڭ ئەختىياجلارىمىزغا جاۋاب بەرىب كەلگەن مەنە شۇل تىلنى ئەدەبى تىلگە ئاساس قىلىب ئالىش كەرەك ۋە باشقا شەۋەلەردەن هەم مال ئالىب تىلىنى ئوستۇرمەك كەرەك دەيدىلەر.

بۇلارغا قارشى بىر نەچە ئورتاقلار ئوزبەكنىڭ ئەدەبى تىلى خالقا ئاڭلاشىلمايدى. بۇ كۇنگى ئەدەبى تىل ئورنىدا ئوزبەكستاندا كوپكىنە نۇفۇسكە مالىك بولغان قىپچاق گورۇهى «جوق، تاۋ» گورۇهىنىڭ تىلى ئەدەبى تىلگە ئاساس ئەتىلسىن، دەيدىلەر.

چەتدەن كەلگەن ۋەكىللەرنىڭ هەممەسى شۇ جۇمەلەدەن ئەكەدىمىك ساماىلوۋىچ هەم پىرەفىسور چوبانزادە مەعروزەچىلەرنىڭ فىكرىنى قۇۋانلادىلار ۋە كوپچىلىكنىڭ فىكرى بىلەن مەعروزەچىلەرنىڭ تەكلىفى ئوتدى.

ئىستىلاح مەسئەلەسىدە ئورتاق غازى عالىم ۋە سانتى هۇسەينلەرنىڭ مەعروزەسى، ئىملا توغرىسىدا ئورتاق پاتو ۋە قايىيوم راماز انلارنىڭ مەعروزەلەرى بولدى.

بۇ مەسئەلەلەردەهەم كەنفەرەنسيە غايات قىيماتلى فىكرلەر قالدىردى، چەت سوزلەر ئىملاسى ۋە سىنگەرمونىزم كەبى مەسئەلەردە كەنفرنسيە غايات توغرى چىزىقلار چىزىب قالدىردى. بۇندان سوڭرا ماعارىف قومىسارلىغى قاشىدا تىل ــ ئىملا ــ ئىستىلاحات مەسئەلەلەرى ئۇچۇن ئايرىم قومىتەت تۇزۇش ۋە بۇ مەسئەلەلەردەگى ئىشلەرنى شۇ كەمىسيەگە تاپشىرشنى كەنفەرەنسيە قارار ئەتىب قالدىردى.

(ئەدەبى تىل توغرىسىداغى قارار شۇ جورنالنىڭ يەگى ئەلىفبى قىسمىدە باسىلدى).

ئۇلكەنى ئۇرگەندش ندمە ۋە ئۇندڭ ۋەزدفەلەرى قانداي

ن. ن. كوزنېتسوف

ئنقلاب باشىدان بزدە ھەممە ۋاقت ئۇلكەنى ئورگەنش توغرسىدا سوزلەب كېلەدىلەر: ئولكەنى ئۇرگەنش ئشلەرىگە مەكتەبدە ئاينقسا ئەھەممىيەت بېرىلەدى. مەكتەبدە ئوقۇندش ئشىنڭ ئولكەنى ئۇرگەنش ئەساسىدە بارىشى لازىم دېب حسابلايدىلار.

ئولكەنى ئۇرگەنش نىمە ئوزى؟ نىمە ئۇچۇن ئولكەنى ئورگەنشىمز كېرەك؟ بو سورافنى ئانقلانمەسدان قالغانلىقىنى ئۇچراتشغا توغرى كېلەدى. شۇنىڭ ئۇچۇن بولسا كېرەك، ھەر بر ئۇقوتغۇچى ئولكەنى ئۇرگەنشنى ئوزىچا تۇشنەدى. برسى ئولكەنىڭ تائرىخىنى ئورگەنش بىلەن شۇغۇللەنەدى، ئىكنچىسى شۇ جايداغى ئوسىملكلەردەن باغ تەشكىل قىلادى، ئۇچۇنچىسى ئېسە تائرىخاچە بولغان مەدەنىيەت قالدىقلارى بولغان سىنگەن ئىدىشلەرنىڭ پارچالارىنى ئىزلەيدى ۋە باشقالار.

مەنە بونلەر نىمە ئۇچۇن كېرەك؟ ئو بولسا، ھەنوز ئاڭلانماسدان قالا بېرەدى.

شونداي بولسا ھەم مەكتەبلەرنىڭ پرەگرەممىسىگە ئولكەنى ئورگەنش دەرسى، تەسادۇفى ئولاراق، عەلاحدە بر كشىنىڭ، ياكى بىر گورۇپپە كشلەرنىڭ ئوز ئسىتەگى بىلەن ئولكەنى عاددى رەۋشدە تانش وە ئونىڭ مەرافلى حۇسوسىيەتلەرىدەن خەبەردار بولشى ئوچون كرتىلگەن ئېمەس. بوندا ئالدا تورغان ئەسل مەقسەد ئېسە، فرقە ۋە شورا حۇكومەتىنىڭ يوتوغىدانىدر.

ئولكەنى ئورگەنشدەن كۆزەتىلگەن مەقسەد كشىنى ئاغر ۋە چارچاتا دىغان ئشلەردەن ئازاد قىلش، ئونىڭ مېحنەتىنى ئاسانلاشتىرش، مەدەنى ئېحتىياجلەرىنى قانىقارلق مىقدارىدا بېرشى ۋە عەقلگە باراشا دەم ئالش يولىدا كوپرەك بوش واقت ئالش ئۇچۇن ئېگە بولشىدر.

كەمرەك ئشلەب، ياخشى تىرىكچىلك قىلماق — بزنىڭ ئەساسى ۋەزيفەمزدىر.

فەبرىكە ۋە زاۋۇتلاردا ئىش كۈنىنى 7 ساعەتكەچە ئالىب كېلەدىلەر، كېلگوسىدە يەنە كەمەيتىلشى مەعلوم نەرسە. ئوندا بونى بەجەرش جۇدە سادde ۋە ئاساندىر. قشلاق خوجالىغىدا ئېسە ئەنچە ئاغرراق؛ چونكى، دېھقاننىڭ مېحنەتى ئاغر ۋە داۋاملى. ئۇ، ئوزىنى ۋە عائىلەسىنى رىزقلاندىرش ئۇچۇن قولىغا كېتمەن ئالىب، ئىسسقدا بۇتۇن ئشلەشكە توغرى كېلەدى. ئوزىنىڭ كۈن كورشىنى ئوزگەرتش ئىمكانىيەتىنى، تورموشىنى ئاسانلاشتىرش مېحنەتىنىڭ ئاغرلىقىنى كەمەيتش وە مەعيشەتىنى ئېگىلرەك ھەم كوڭلرەك ئونكەزش توغرسىدا ئويلاشغا ھەم ۋاقتى بولمايدى. مەنە شۇنگە كورە ئو، ئاتا باباسى ياشاب كېلگەن ئېكس تاملى لايدان ئشلەنگەن، دېرەزە ئورنىغا فەقەت كچكنە ئېشك ۋە پالىدا ساندالى بولغان حەۋلىدە كەمبەغەللىكدە ياشايدى، كەسەللىكدە ھەم كىفايە قىلمايدىغان ئاوقات يېب تۈرلى عەزاب بىلەن كۈن كېچىرەدى.

نىمە ئۇچۇن بۇ شۇنداي؟ بۇ مەسئەلەگە ئولكەنى ئورگەنش بىلەمى جاواب بېرشى لازىمدىر. ئولكەنى ئورگەنگەندە مەسئەلەنىڭ فەقەت شۇ رەۋشدەگىنە قويلشى لازىم. بۇ ساۋالغا جاۋاب بولغاندان سوڭرا باشقا مەسئەلە قوزغالادى. ئۇ ئېسە ئوزىمزنىڭ ئېۋەرەكدەگى ئەحۋالنى دېھقانغا قۇلاي قىلىب ئورگەتش مومكىنمى ئېكەنىنى بېلگىلەشدىر. مەركسىزم نەزەرىيەسى، ھەر ۋاقتدا نەزەرىيەنىڭ پرەكتىكە بىلەن باغلانىشى كېرەكلىگىنى ئەيتەدى. بونى ئېسە، ئولكەنى ئورگەنش بىلىمى يوزەگە چىقارادى. ئولكەنى ئورگەنشنى بر ئېرمەك كەبى ئالماي، بەلكى، تۇرموشنى ياخشى ئىزگە تۇشورىب يۇبارىش مەقسەدى كوزدە تۇتۇلشى لازىم.

نىمە ئۇچۇن ھەر كىشىگە ئولكەنى ئورگەنش كېرەك؟ مەيلى مەسكەۋدە، ياكى، سەمەرقەندە بونگە عائىد

مەسئەلەلەرنى ئورگەنە بېرسىلەردە، كىيىن عۇمۇمى رەۋشدە
ئالدىغا قويۇلغان مەقسەدگە ئېرىشمەك ئۈچۈن مەھەللەرگە
تەعلىمات يوبارسىلەر دىگەن ساۋال قويۇلىشى مۇمكىن.
مەسئەلەنى بۇ تەرىقە قويىش ھېچ يارامايدى، چۈنكى،
ھەر بىر كىچىك رايون، ھەتتا قىشلاقنىڭ ئوزىگە ئايرىم
خۇسۇسىيەتلەرى بولىشى مۇمكىن. شۇنىگە كورە ئۇنىڭ
خوجالىق تەدبىرلەرى يوزەسىدەن قاراب ئىش كورۇشكە
مەجبورىيەت بولادى، بونى عۇمۇمى دەستور ھەم، تەۋ-
سىيە ئېتە ئالادى. لېكىن، بو، ھەممە كىشىگە بىر خىل كىيىم
كيگىزىشكە ئوخشايدى. بونداى، كىيىم بىرسىگە جۇدە تارلىق
قىلسا، ئىكىنچىسىنىڭ ئوستىدە قاپقا ئوخشاش ئاسىلىب
تۇرادى، فەقەت، ئاز كىشىگەگىنە يارايدى. بىزنىڭ ئول-
كەنىڭ ھەر خىل بۇرچەكلەرى توغرىسىدا ھەم شۇنداي.
ئوزبېكستاندە پاختا ئېكەدىلەر، ئۇنىڭ تارلارنى شىمالغا
ئالىب كېتەدىلەر، شىمالدان ئوزبېكستانگە غەللەۋە ئوتۇن
كېلتىرىلەدى. نىمە ئۈچۈن عەكسىنچە ئېمەس، نىمە ئۈچۈن
شىمالدا پاختا ئېكمەيدىلەر ۋە ئوتۇنغا ئالمىشىرىش ئۈچۈن
ئوزبېكستانگە جوناتمەيدىلار. چونكى، ئۇزبېكستان ئو-
زىنىڭ تەبىعى ئەحوالى بوينچا پاختا ئېكىش ئۈچۈن
موۋافىق، ئەمما، شىمال ئېسە، ئوتۇن بىرەدىگەن ئور-
مانلار ئوسىش ئۈچۈن موناسىب.

مەنە بوندا بىز ئولكەنى ئۆرگەنىش نىمە ئۈچۈن
كېرەك دېگەن مەسئەلەگە تەمامەن ياقىن كېلەمىز. كىشىنىڭ
خوجالىق فەعالىيەتنى ھەر بىر ئولكە ھەر بىر رايوننىڭ
تەبىعى بايلىقلارىدان توغرى فايدالانىشدان عىبارەت بو-
لادى. توغرى، ئىچەملىك رەۋشدە فايدالانىش نىمە بو-
لادى؟ خوجالىقنى شۇنداي يورگىزىش كېرەك بولادىكىم،
مومكىن بولغانىچا ئازراق مىھنەت قىلىب ھەر خىل
ماسىلاتنى كوپرەك ئالىنىسىن.

بونگە قانداي موۋەففەق بولىنادى؟

كىشىنىڭ خوجالىق فەعالىيەتى ئولكەنىڭ تەبىعى
بايلىقلارىدان فايدالانىش، ئونىڭ ئىشلەب چىقارىش كۆچ-
لەرىدەن ئىستىفادە قىلىش دېگەن نەتىجەگە كېلىب يېتەك.
يۇقارىدا قويلغان مەسئەلەگە جاۋاب بېرىش ئۈچۈن
ئولكەنىڭ ئىشلەب چىقارىش كۆچلەرىدەن توچوك فايدا-
لانىشغا قاراشىمىز كېرەك. كىشى مومكىن بولغان نەرسە-
نىڭ ھەممەسىنىدە ئالادىمى، ياكى، ئونىڭ بىر قىسمىند-
گىنە ئالادىمى؟ ئىشلەب چىقارىش كۆچلەرىگە كىشىنىڭ
ياقىنلاشىشى توغرىمى، ياكى يوقمى؟ ئىشلەب چىقارىش
كۆچلەرىدەن فايدالانىشدا قانداي كەمچىلىكلەر كورىلسە
ئۇلەرنى يوقاتىش ئالدىمىزغا قويولغان مەقسەدگە ياقىنلاش-
تىرىشى ئانىقدىر.

ئولكەنى ئورگەنىشنى عاددى ئىش دېب ئويلەش
يارامايدى. عەكسىنچە بۇ ئىش ئاغىر بولىب، ئونگە ئايرەچا
ئەھەممىيەت بېرىش ھەم كېرەك. ئولكەنى ئورگەنگەندە
ئوزىڭىنىڭ ھەممە تۇرمۇشۇڭنى ۋە فەعالىيەتڭنى تەنقىد
كوزى بىلەن تېكشىرشىمىز ۋە بوندان كىيىن ھەممە ئېس-
كىرگەن نەرسەنى تاشلاشىمىز ۋە قيمەتلى ھەم فايدالى
بولغان قىسمىنى ساقلاشىمىز لازىمدىر.

ئولكەنى ئورگەنە دېگەن كىشى ئۈچۈن يېرلى ئە-
ھالى بىلەن ھەمسايە بولىب، ئاۋروپالىلار ياشايدىغان
رايونلارنى ئورگەنىش جودە مەراقلىدىر. بولار ئىكى
خىل مەدەنىيەتنىڭ شاھىدلەرىدىر. يېرلى ئەھالىنىڭ مەدە-
نىيەتى بوندا ئوز جايىدا عەسرلەر بوينچا مەيدانغا
كېلگەن بولسا، ئاۋروپالىلارنىڭ مەدەنىيەتى تەمامەن باشقا
جايدا وە ئىكىنچى شەرائىتدە تەرتىبكە قويۇلغاندىر.
شونىڭ ئۈچۈن بۇ ئىكى گورۇپپە ئەھالى تەبىعەتكە مو-
زاسەبەتى بىر بىرىگە ئونچە ئوخشامايدى.

ئوزبېك خەلقىدا عىمارەتنى كوچەدەن ئاجراتادىغان
بەلەند دىۋال بىلەن ئېحاتە قىلىنغان ھەم كىچكىنە دېرە-
زەلى (بو ھەم ھەممەسىدە ئېمەس) ئورتاسىدا ساندال
بولغان ئۆي بولسا، ئاۋروپالى خەلقدا دىۋار يوق، ئون-
گەن قابىل دېرەزەلەر ۋە ساندال ئورنىغا كەتتە پېچكە-
سى بولغان حاولى.

ئ تۇراق جاي توغرىسىداغى مەسئەلەنى تېكشىرە دېگەن
ولكەنى ئورگەنۇچى كىشى نىمە قىلىشى ۋە ئوزبېكستان
شەرائىتى ئۈچۈن تەمامەن موناسىب بولادىغا تۇراق
جاي حەقىدە نىمەلەر بىلگىلەشى كېرەك؟

بونىڭ ئۈچۈن ئۇ ئەۋۋەل ئوزبېك خەلقىنىڭ تۇراق
جايىنى تېكشىرشى كېرەك، ئونىڭ ئوز خوجاسىغا قانداي
قۇلايلىقلار بېرگەنىنى ئانىقلاشى لازىم. ھەۋا يېتەدىمى،
ھەۋانى قالاي تازالانىلادى، حەولىنى تۇچۇك يارۇتىلادى،
يىلنىڭ ساۋوق ۋاقتىدا ئۇنگە نىمە ياقىلادى، ياقىش،
يارۇتىش ئۈچۈن قانچا چىقىم بولادى، بونداي حاولىنىڭ
نەرخى قانچا، بو حەۋلى نىچە يىل تۇرادى، مەنە شون-
لەر توغرىسىدا مەعلومات توپلانادى. شۇ مەقسەد بىلەن
ئاۋروپالىنىڭ حەولىسىنى ھەم تېكشىرىش كېرەك.

بوندان كىيىن ئو بۇ ئىكى خىل حاولىنى ئىگلەب
قارايدى ۋە ئىگلەش سايەسىدە بو ئىكى تۇرلى تۇراق

جاينڭ ياخشى ۋە يامان تەرەفلەرنى ئانىقلايدى. بون-
دان سوكرا بو ئىكى نەۋغ حەۋلىنڭ ياخشى تەرەفلە-
رىنى ئالىب، شۇ ئەساسدە مەزكور ئەتراف ئۈچۈن
مۇناسىب كورىلەدىگەن تۇراق جاينڭ نەۋعىنى بەلگىلەش
مۇمكىن بولادى.

قشلاقلارنڭ ۋە شەھەرلەرنڭ تۈزىلىشى، ئاۋقات،
كىيم، نەقلىيات - يول، قشلاق خوجالىغى مەسئەلەلەرى
توغرىسىدا هەم شو يولنى ئالش كېرەك. ئۇ ئىشنڭ
هەممەسىدەدە بر مەقسەدگە ئىنتىلش لازىم؛ بو ئېسە، تەبى-
عەت بېرە دىگەن نەرسەلەردەن ئۈچۈك ۋە قانداي دەرە-
جەدە فايدالانغاننى ۋە ئۇلەردەن يەنە تولا رەۋشدە فايدالانا
بىلش ئۈچۈن قانداي بولسا يوللار بارلىغىنى ئىنكشرشدر.

بزگە قۇلاي بولغان ياخشى ئۈيلەر، ئىسسقدان
ساقلايدىغان ۋە حەرەكەتكە ئوڭغايسزلق قىلمايدىغان قو-
لاي كىيملەر كېرەك، توغرى ردزقلەنش، تېز يوروش
مومكىن ۋە قولاي بولغان يوللار كېرەك ۋە باشقالار.

بۇلەرنى يوزەگە چىقارش جۇدە ئاغر وە كوب سەر-
مايە هەم ئوزاق ۋاقت ئىستەيدى، بوندان تاشقارى جە-
ماعەتنڭ بۇ ئىشكە كېڭ ئېعتبار قىلىشى كېرەك بۇ
ئىشدە ئولكەنى ئۆرگەنە دىگەن ئىشگە فەخرلى رول توشەدى.

ئۇلكەنى ئۆرگەنوچى ئوقۇتغۇچى ئولكەنڭ تەبيعى
ئىمكانىيەتلەرىنى حىسابغا ئالش ئەساسدە حۇكۇمەت
تاماندىدان كورىلەدىگەن خوجالق تەدبېرلەرىنى ئاچق
تۈشىنىشى كېرەك.

ئولەرنى فەقەت توشىنىشكىنە لازىم بولوب قالما-
دان، بەلكى بۇنى ئوزىنىڭ شاكردلەرىگە سىڭدىرش
ۋە ئولەرنى بزنڭ ئولكەنڭ خوجالىق قۇرىلىشىدا
ئاكلى رەۋشدە ئىشترك قىلغوچىلار ئېتب حازرلاي ئالسىن.
ئولكەنى ئورگەنوچى كىشى ئۈچۈن ئولكەنڭ مازيسى
بولماسدان، بەلكى ئېوەرەكدە تۇرلى شەكلدەگى حەقيقى
ئەحوال بولىشى لازىم. ئورگەنشدەگى سوڭغى مەقسەد،
تەبيعەتنڭ ئشلەب چىقارش كۈچلەرىگە تولاراق رەۋشدە
ئېگە بولشغا ئالىب بارشى كېرەك. كىشى مومكىن بولغان
جايدا تەبيعەتنى ئىدارە قىلابىلىشگە ئورگەنشى لازىم
بولسا، ئۇنى ئىشلەش مومكىن بولماغاندا تەبيعەتكە
كونىكش تېگشدر.

بۇ ئىشدە ئۇ حيلەكار وە مەتانەتلى بولىشى هەم
ئوزىنىڭ فەعالىيەتى ۋە مېحنەتى گىنە تۇرمۇشنى ياخ-
شىلاندىرش يوللارىنى ئاچا ئالغانلىغىنى هەر ۋاقتدا
خاتىردە توتىشى لازىمدر.

بۇرۇندان قالغان مەدەنى مېراسكە قىلنغان جىناياتلارنڭ ئاچىلماي قالغان بېتلەرى.

م. ماسسون

ئاشقابادان 12 كېلومېتر ئۇزاقلقدا، تېەر يولغا
ياقن جايدا، تۈركمەنچە «ئاناۋۇ» دېگەن بر شەهەر
خارباسى ياتادى. تارىخچىلار بۇ شەهەرنڭ قانداي
شەهەر بولغانلىغىنى ۋە بۇرۇن قانداي ئىسم بىلەن
يۇرگەنلىكىنى هەلى هەم ئانىق تۈشۈنگەنلەرى يوق.
خام وە پىشق غىشتدەن سالنغان هەر خىل عىمارەتلەرنڭ
قالدىقلارى ئورتاسىدا بۇ شەهەرنڭ ئىچكى قالعاسى-
قورغانى (ئەركى) كچكىنە گىنە تاغ دېك بولوب ياتادى،
ئەمما قالعانڭ ئىچىدە، ماهىرانە قول بىلەن سالنغان
گوزەل مەسچىد خارابالارى تۇرادى.

بۇ مەسچىد، مىرزا بايسۇنقارانڭ ئۇغلى ئەبۇلقاسم
بابىر ئوغلى ــ تېمۇريلەر ئىداراسىدا سوڭغى دىيلگەن
مۇحەممەد تاماندان شەيخۇ جەمال (جەمال شەيخ)نڭ
قەبرى ئۇستىگە سالنغان. بېزەكلى، گوزەل قىلب سالنغان
پېشتاقدا؛ تدرناقلارىنى باترب، گەۋدەسىنى ئېگرى-
بۈكرى قىلب، باشىنى كوتەرب هۇمرايب تۇرغان كەتتە
ئەژدەرهالارنڭ سورەتلەرى، قۇيۇق كوكمتل رەڭلى
قىلب خىتاي ئۇسۇلىدە (تەرزىدە) سالنغان. مەسچىدنڭ
شۇهرەتى هەم ئوشە سورەتلەر سەبەبلى دىيلسە بولادى.
بۇ، تۈركمەنىستاننڭ ئېڭ ياخشى ۋە ئىتتفاقمزنڭ
تاشقارسىدا مەشهور بولغان تارىخى عىمارەتلەرنڭ
برىسىدر. بۇ مەسچىد، تاشقارى مەملەكەتلەردەن تۈرك-
مەنىستانغا كېلەتۇرغان ساياحەتلارنڭ ئېعتبارىنى كوبدەن
ئوزىگە تارتب كېلەدى. كوب زامانلار (دەۋرلەر) ئوتب
كېتكەنى سەبەبلى مەسچىددەن ئوپىرلب تۈشكەن نەقشلى
غىشتلارى، يادگار ئۈچۈن ئالىنب قويىلا بارلغانلار،
نەقشلى غىشتلار بىلەن قاپلانغان دېۋارلارنڭ پەستگى

زامانلارىنى ھەم كېلەردىر ئۈشاتىپ ئالىشقا ئىنتىلىپ قاراغانلار.

ئاقلار ھەزەر دېڭىزىنىڭ شارقى ياقىدا جەبھە تۈزۈپ ئۇرۇش قىلغانلارىدا تۈركمەنىستانىڭ جەنۇب ئەتراپلارىنى ئىنگلىزلەر باسىپ، زورلاپ ئالغان ۋاقىتدا ئىنگلىز قوماندانىڭ باشلىقى گېنىرال مالېسون ھەم مەزكۇر تارىخى عىمارەت «ئاناۋۇ»نى زىيارات قىلدى. كۆچۈرۈپ يۆرگىزلەتتۈرغان ناراۋان قويۇپ چىقىپ، مەزكۇر ئەژدەھالارنىڭ سۈرەتلەرى سالىنغان پېلىتەنى — چىنىندەن قىلىنغان ۋە ئونقا كۆيمەيتۈرغان سىر بىلەن بويالغان پېلىتەنى مەسچىدنىڭ پېشتاقى كەرنىزىدىن ئويۇرۇپ ئالىشقا ئەمىر قىلدى. پلىتە ئالىنىپ ئەنگلىيەگە يۆبارىلدى. ئويۇرۇلۇپ ئالىنغان پلىتە ئىزى، چىرايلىق مەسچىددە ماخاۋ يارەسى دېك بولۇپ قالدى. گەرچى ئىشانچ دەرەجەلەرى ھەر خىل بولسا ھەم، بو توغرىدا سوزلەيدىلەر ۋە ھەتتا يازدىلار. ئىش قىلىپ، بو توغرىدا ھەممە بىلەدى.

غەربىدەگى قوشنىلارىمىز، تارىخى نەرسەلەر بىلەن ساۋدالارىنى قەناعەتلەنتىرىش ئۈچۈن ئورتا ئاسىيانىڭ تەرىخى ئاسارلارىنى ئىنقىلابقاچا ئۆزلەرىنىڭ ھەر خىل كەمىسيانىرلەرى ئارقالى ساتىپ ئالىقىنا ئېمەس، ھەتتا تالان تاراج قىلىپ ئۆرغانلىقلارى توغرىسىدا ھەلى تاز كىشىلەرگىنە ئېشىتىدىلەر.

ئۇ ۋاقىتدا دەۋلەت تامانىدان تانىلغان بىر دىنىنىڭ تارىخى ئاسارلارىنى ئوشە رەۋىشدە تالان — تاراج قىلىپ ئالىشلارغا، ئۇ ۋاقىتدا (زامانىدا) عاددى بىر جىنايات دېيىپكىنە قارالماي، بەلكى دىندەگى مۇقادداس نەرسەلەرنى پايمال قىلىش دېپ قارالماغى كېرەك ئېدى. شۇنداي بولسا ھەم، بۇ ئىشكە نىمە سەبەبدەندىر يېتەرلىك ئېعتىبار قىلىنمادى. بۇ ئىش كىم قولى بىلەن قىلىنغانلىقىنى تېكشىرشلەر، تېكشىلى (ئېجابى) نەتىجەلەر بېرمىدى ۋە جىنايەتچىلەر مەعلوم بولماي قالدىلار، ھالبۇكى، بەعزى بىر فەكتلەرنى ھازىرغى كۈندە سالىشتىرىپ كورگەندە، 1905 — 1907-نچى يىللاردا ئورتا ئاسيادا تارىخى نەرسەلەرنى ئالاپ بۆرگەن شەيكە — تودە بولغانلىقىنى ئويلاش مۇمكىن.

تالاش مەقسەدى بىلەن قىلىنغان بىرىنچى كەتتە ھۇجۇم، سامارقانددا ئەمىر گورى ئۈستىگە سالىنغان ساغاناغا بولدى. مەعلوم، كى بۇ ساغانا، تېمورنىڭ سۆيگەن نەبىرەسى ۋە تەخت ۋەلىعەھدى مۇھەممەد سۇلتانىنى دەفنى ئۈچۈن 1404 نچى يىلدا سالىنغان ئېدى. 1405-نچى يىلدا ساھىب قىرانىنىڭ (يەعنى ئەمىر تېمورنىڭ) ئوز جەسەدىنى مەزكور ساغاناداغى لەھەدكە قويغاندان بىر قانچا ۋاقت ئوتكەندەن سوڭ، ئۇلۇغ بېك، بىرىنچى مەرتە سالىنىپ قويلغان مەزكور ساغاناغا تىركەپ كوبكىنە عىمارەتلەر سالدىردى. ھازىرغى كۈندە ساغاناغا كىرىپ يۈرىلەتۈرغان تەرەفدەگى پېشتاقىنىڭ يۇقارىسىدا نەقشلى كەتتە پېلىتە بار ئېدى؛ بۇ پېلىتەگە سالىنغان نەقشلەر ھەم، ساغاناغا كىرىش ئۈچۈن بولغان دارۋازەنىڭ نەقشلەرىنى قىلغان ئۇستا مۇھەممەد (ئەسفەھانى موھەممەدنىڭ ئوغلى)نىڭ قولى بىلەن قىلىنغان بولىشى مۇمكىن. بۇ پېلىتەدە: «بۇ، ئۇلۇغ ئەمىر تېمور تۇراغانىنىڭ قابرىدىر» دېگەن يازۇۋ بار ئېدى. تاپانچالار بىلەن ياراغلانغان تورت نە نامەعلوم ئادام 1905 نچى يىلدا كۈزنىڭ قارانغو تۈنىدە ساغاناغا كىرىپ، دوق قىلىپ، ساغانانىڭ شەيخىنى ۋە قاراۋۇلىنى قورقۇتىپ ئۇلارنى جايلارىدان قىمىرلاشقا قويمايدىلار ۋە يۇقارىدا مەزكور كەتتە نەقشلى پېلىتەنى قوپۇرۇپ ئالىپ سىندىرەدىلەر، ساغانا پېشتاقىنىڭ دېۋارىدەگى نەقشلى غىشتلارنىڭ بەعزى بىرلەرىنى ھەم ئويۇرۇپ ئالادىلار. تالاپ ئالىنغان نەرسەلەرنى ئەرەۋەگە سالىپ جونايدى، ئەمما جىناياتچىلارنىڭ ئىزى يوقالادى.

ئوشە تالاپ ئالىشدا بىر نېچە ئايلار ئوتكەندەن سوڭ، 1906 نچى يىلنىڭ 12 نچى فېۋرەلىدە تۈركىستان شەھەرىدە خوجا ئەھمەد يەسەۋىنىڭ ساغاناسىدا ئوغرلاش ۋاقىع بولادى. بۇ يادگار سالىنغان كۈندەن ئالىپ، ساغانانىڭ ئىچىدە قابر تېۋەرەگىدە تەبرىزنىڭ زەڭگەر مەرمەرىدەن قىلىنغان پېلىتەدە، فېروزەدەن قىلىنغان كەتتە ئالتىنتە چىراغ پايا تۇرار ئېدى.

چىراغ پايالارنىڭ تېۋەرەگىدەگى يازۇۋلارنىڭ كورسەتىشىگە قاراغاندا، تاجۇددىدە ئەسقۇھانىنىڭ ئوغلى ئۇستا عىزەۋۋىددىن تۇلەرنى ئەمىر تېمورنىڭ ئەمرى بويىنچا ھىجرى 799 نچى يىلدا (مىلادى 1397 نچى يىلدا) شەيخ ئەھمەد يەسەۋىگە يادگار ئۈچۈن ياساغان ئېدى. ئەسقۇھانى ئوستانىڭ ماھىر قولى مەزكور چىراغ پايالەرگە عەجىبانا ئويمەگەرلىك نەقشى سالىپ ۋە نۇقرە چاپىپ بېزەپ قويغان ئېدى. مۇسۇلمانلار سەنعەتىنى ياخشى بىلگۈچىلەرنىڭ فىكرىچە، بۇ چىراغ پايالارنىڭ مىسلى، ئوخشاشلارى يوق ئېكەن. 12 نچى فېۋرەل ئېرتەسىدە كېچەسى مەھكەم قۇلۇپلەنىپ قويلغان ساغانانىڭ ئىچىدە مەزكور چىراغ پايالاردان بېشىنەگىنە قالغانلىغى

مەعلوم بولدى. بەش چراغ پايانىڭ تېپەسىدە تۇرغان ئالتىنچىسى ئوز جايىدا يوق ئېدى. جىنايات ئىزلەرىگە اراغاندا، ساغانانىڭ ئاچىق تېرەزەسىگە تاشقارىدان ناۋان قويىلىب كىرلگەنگە ئوخشايدى. بۇ جىنايانىنى ئېكىشىرگوچىلەر جىنايانىنى قىلىش رەۋشى، ئۇغرلانغان نەرسەنىڭ كەتتە، كېچكلىگى ۋە ئاغرلىغى جىنايات قىلىشقا بىر نېچچە كىشى ئىشتىراك قىلغانلىقىنى ئويلاشقا مەجبور قىلادى، دېگەن فىكرگە كېلدىلەر.

بۇخارا شەھەرىنىڭ شارق تەرەفىدە، تېمر يولنىڭ كاگان ئىستەنسەسى ياقىندا، فەتح ئاباد دېگەن جايىدا شەيخ سەيفۇددىن باھارزىنىڭ (خەلق بۇنى شەيخۇلئەعلەم دېپ يۈرەدى) قابرى بار. بۇ قابر ماغوللار حاكىمىيەتى دەۋرىدەن ئالىب مەشھوردر. ئوشە قابر ئۈستىدگە ئىكىتە گومبەزلى كەتتە داخمە (ساغانا) سالىنغان. بۇ گومبەزلەرنىڭ بىرسى تەگىدە، شەيخ دەفن قىلىنغان قابر ئۈستىدە: «ھىجرى 686 نچى (مىلادى 1287 نچى) يىلىدا شەعبان ئايىنىڭ 9 ىدە شەنبە كۈنى» دېگەن تارىخ يازىلغان تاختا ساغانا تۇرار ئېدى. ئالتى عەسردەن كوبرەك ئوتكەن دەۋر تاختا ساغانانىڭ ئويمەگەرلىك نەقشلەرىگە چەك بېدىرىب، ئۇلەرنىڭ ئىنگچكە بېتلەرىگە بويالغان كوك، قىزىل ۋە قارا سىرلەرنىڭ ئاچىق ئايدىنلىقىنى سەل يېكلەتىب چىرايلىق قىلىب قويغان ئېدى.

بۇ تاختا ساغانا، مەغول حاكىمىيەتى دەۋرىدەن شۇ كۈنگەچە ساقلانىب قالغان «ئۇستا ئەرخىتېكتۇرلەر (مىعمارلەر) تامانىدان ياغاچدان ياسالغان قىممەتلى» ئاسارلارنىڭ بىردەن - بىرىدر. 1926 نچى يىلدا تارىخى ئاسارلارنى زىيارات قىلغانىمدا، بۇخارانىڭ بۇرۇنغى ئاسارلارنى ساقلاش كەمىسسيەسىنىڭ ئۇ ۋاقتداغى رەئىسى موسا سەعىد جانوف: «داۋروباچا كېينگەن، نييەتى بۇزۇق ئادەملار 1907 نچى يىلدا شەيخ باھارزنىڭ ساغاناسىغا ھوجوم قىلدىلار ۋە ساغانانىڭ ئىچىگە كىرىب، قابر ئۈستىدەگى يادگارنىڭ بىر قانچا پۇت كېلەتۇرغان دېۋارلارنى (نەرەقلەرنى) ئوپىرب، ئېشكنىڭ قىيمەتلى ئىنكىتە زىنەت نەرسەلەرنى سوغۇرب ئالىب، ئۇرۇب كېتدىلەر دېپ، برنچى دەفعە خابار بېردى.

بۇخارا مەئمورلەرنىڭ بۇ جىنايانىنى، ئايىنقسا «مۇقاددا س بۇخارا»دا بانىرلىق بىلەن قىلىنغان جىنايانىنى ئېكشىرشلەرى ھەم ئوروس پەلسەسىنىڭ ئېكشىرش كەبى پۈچ بولىب قالدى.

يەنە، ئۇشبۇ دەۋردە، يەعنى 1905 — 1907 نچى يىللاردا مەھەللى ھەر خل مۇزىلەردەن بىر نېچچە بار نەرسەلەر ئوغرلانىشلەرنى ھەم ئوشە واقىعالارغا قوشب ئېسكە ئالماق ئېگىش. تەيتلگەن نەرسەلەرنىڭ ئوغرلانىش ئوسوللارى، ئوغرىلارنىڭ جوۋدە تەجربەدار ۋە ساتىش ئوچۇن قەنداي ئاسارى عەتىقە باب بولغانلىقىنى بىلەيۈرغان ئېكەنلىكلەرنى — خولاسا، ھېچبىر ئاخماق بولاغانلىقلارنى كورسەتەدى. ئەمما قاراڭغى جايلاردا، يوشە حادىسالارغا ئوخشاش، مەيدە — چۈيدە ۋە بىلىنمەگەن ئوغرلانىشلارنىڭ قەيد قىلىنماي قالغانلارى ئەنچەدر شۇنداق بولسا ھەم، ھەلىگىنە يازىلىب كورسەتلگەن جىناياتلار، ئورتا ئاسيادا تارىخى ئاسارلارنى، تالاب يۈرش ئوچۇن تەشكىل قىلىنغان شەيكە بولغان دېپ، ئويلاشنىڭ دورسلىگىنى كورسەتش ئوچۇن كىفايالىقدى.

مەلگ بىلا ۋە كەتتە جۇرئەت بىلەن ئوغرلانغان مەزكور نەرسەلەر، ھېچكىم بىلمەيتۇرغان قىلىنىب كەتتە مەر ئوستالىق بىلەن قاي جايغا كېتە باردىلار — بۇنى بسەزب بىلىش مومكن، ئولارنى جونەتش يوللارنىڭ بىرسى حازرغى كۈندە ئانق بىلىندى: ئۇ يول — سەمەرقەند — ئىستانبول — بېرلىن.

بۇ يولنىڭ باشى بىلىنىب قالىشى بۇنداي: بېرلىندە «فرىدرېخ» نامىدا ئاچىلغان مۇزى ئوزىنىڭ يەگى سانىب ئالغان تارىخى ئاسارلارنى خالق تاماشا قىلسون ئوچۇن بىر — بىر باسدىرب قويىب ئېدى. ئوشە نەرسەلەر ئورتاسىدا ھەلىگى سامارقانداغى «تېمور ساغاناسى»دەن ئوغرلانغان نەقشلى پەلپتە ھەم بار ئېدى. يوروس ئاسارى عەتىقە كەمسىيەسى بۇنى بىلىب قالغاندان كېين، پىروسسىيە ھوكومەتىنىڭ مەزكور پەلپتەنى ئەمىر گۇرى ئۈستىدەگى ساغاناغا ئەۋۋەلگى ئورنىغا قويىش ئوچۇن قايتارماغىنى سوراشقا ھەرەكەت قىلماقنى تەلەب قىلىب 1908 نچى يىلنىڭ مارت ئايىدا تاشقارى كىشلەر مېنستىرى ئىنزۇۋلىسقىغا ۋاغاز يوباردى.

روسىيا بىلەن پىرۇسسىيەنىڭ بۇ توغرىدا يازشقان مەكتوبلەرىدەن مەعلوم بولدى، كى بۇ پەلپتە فرىدرىخ مۇزىيسىنىڭ دىرىكتۇرى دوقتور بودى بۇنداين بىر- ئىكى يىل ئەۋۋەل ئىستامبولىدا 10·000 فرانق (ئىككىنچى خوججەتنىڭ كورسەتىشىگە قاراغاندا، 6·000 فرانق) بەرابەرىگە ساتىب ئالغانلىقى، بېرلىن موزىيسىنىڭ دىرىكسىيەسى موزىدەگى پەلپتە ئەمىر گورىدەن ئوغرلانغان پەلپتەنىڭ

خۇددا ئوزى (يەعنى عەينى) ئېكەنلىگى مۇتەخەسسىسلەر تامانىدان تەستىق قىلىنسا، مەزكور پىلىتىنى قايتارىب بېرىشكە رىزالىق بىلدىردى. بۇ پىلىتەنىڭ فوتوغراف-داغى ئالىنغان رەسمىنى كورسەتىب، موزىدەگى پىلىتە-ئەمىر ساغاناسىدان ئوغرىلانغان پىلىتەنىڭ خۇددى ئوزى ئېكەنلىگىنى ئىسبات قىلىش يېڭىل ئىدى. بۇنىڭ ئىسباتى يېڭىللىگىنى بىلىب قالغان بېرلىن موزەسى، ھەلگى پىلىتە ئورنىغا مۇسۇلمانلار سەنئەتىنىڭ قاندای بولسا ھەم ئەسەرىنى، براق قىيمەتى، ئوغرىلانىب سانىلغان پىلىتەنىڭ قىيماتىغا بەرابەر كېلگەن ئەسەرىنى بېرىشنى سوراماقچا باشلادى. ئاسارى ئەتىقە كەمىسسىيەسى بۇ تەلەبىگە رەد بىلەن جاۋاب بېردى. ئاخىر، روسىيە شۇ يىلىنىڭ ئىيون ئايىدا بېرلىن موزەسىگە 6000 مارق پۇل تولەدى. سوڭ، ئىيون ئايىدا پىلىتە لېنىنغراد شەھەرىگە كېلتىرىلىب ئېر-مىتاژغا قويىلدى. بۇندان بىر يارىم ئاي ئوتكەندەن سوڭ، روس موزەسىنىڭ «خالق فۇرف — عادەتى وە مەدەنىيەتىنى تادقىق قىلىش شوعبەسى» مەزكور پىلىتەنى ئۇزىدىگە بېرىشنى سوراب، لېنىنغرادتا ھەرەكەت قىلدى. ئاسار عەتىقە كەمىسسىيەسىنىڭ ئوزى باشدا بۇ پىلىتەنى ئەۋۋەلگى جايىغا قايتارماقچى بولغانى كەبى، ئاسارى عەتىقەنى بىلەتۇرغان عالىم ۋ. ۋەتكىن ھەم ئۇنى ئوز جايىغا سامارقاندغا قايتارىشنى سوراب 1910 نچى يىلدان بۇيان نېچە مەراتىبە ھەرەكەت قىلغان بولسا ھەم، مەزكور پىلىتە 1910 نچى يىلنىڭ 5 نچى فېۋرەلىدەن ئالىب تا شۇ كۈنگەچە لېنىنغراد ئېرمىتاژىدا ساقلانىب كېلە بېردى.

ئەمما خوجە ئەھمەد يەسەۋى ساغاناسىداغى چراغ پايانىڭ يوقالغان ئۇستىگى بولەگىنى تاشقارى مەملەكەتدەن قايتارىب ئالىش تۇغرىسىداغى ھەرەكەت مۇۋاففاقىيەتسىز بولىب چىقدى. بىز فاقات شۇنى بىلەمىزكى، يوقالغان چراغ پايانىڭ تاشقارى مەملەكەتدە ئىكەنلىگى 1910نچى يىلدا مەعلوم بولىب قالدى. ئوشە ۋاقىتدا ئاسارى عەتىقە كەمىسسىيەسى، تاشقارى مەملەكەتدە ئېكەنلىگى مەعلوم بولىب قالغان شەمعدان، ئەلبەتتە، 1906 نچى يىلدا سا-غاناداغى چراغ پايادان يوقالغان شەمعداننىڭ خۇددى ئوزى ئېكەنلىگى تۇغرىسىدا ئوزل — كېسىل ئىنشانچ ئۇچۇن ئۇنى (شەمعداننى) ساغانادا قالغان چراغ پاياغا قويىش ئۇچۇن يۇبارىشنى تۇركستان ئەدمىنىسترەتسىيەسىدەن سوراب ھەرەكەت قىلدى. بۇ يوقالىشنى تېكشىرىش، نىمە سەبەبدەن توختاب قالغانلىغى وە قاندای نوقتاغا بارىب تاقالغانلىغى بىزگە مەعلوم ئېمەس. لېكىن ئىشكە قىزىققان ئادەملار جايىغا، باشقا ئادامىلار كېلىب ئولتىرغانى سەبەبلى ئىش ئوزگەرىشنى كۈتمەك عادەتدا مۇمكىن بولغانى كەبى، بۇندە ھەم ئورتا ئاسىيادان ئوغرىلانىب، تالانىب ئالىب كېتىلگەن باشقا تارىخى ئاسارلارنىڭ يەنە تەدرىج چىقىب قالىشلارى مۇمكىن دېب، مەعلوم بولىب قالىشلارىنى كوتىب تۇرامىز.

ئوتىب كېتكەن ئۇشە ئاچچىق تەجرىبە بىزگە نىمەنى ئۇرگەتەدى؟

دەسلەب — ئۇشەندەي تالان، تاراج ۋە ئوغرىلىقلارنىڭ يەنە تەكرار قىلىنىشى مۇمكىنلىگىنى سەرمايەدارلار مەملە-كەتلەرى شارقتا قىزىش دەۋرىنى ئوتكەزدىلەر. ئافرىقا، ھىندىستان، ئاۋستراليا ۋە ئەمېرىكەنىڭ بۇتۇن عەجايىب ۋە غەرايىبى ئۇلەرنىڭ خىزمانىغا «تەقسىر» دېب تۇرادىلەر ئو، لېكىن كوب زاماندان بېرى ئۇ عەجايىبلەر بىلەن تانىش بولغان ياۋروپا ئۇچۇن ئۇلار عاددى، مەزەسىز، زەۋقسىز ۋە سەنعەتىنىڭ نازلى خومارى كوزىگە جۇنۇك بولىب كورىنەدىلەر. ئۇلەر ئىعتىبارلارىنى فارسىنىڭ ۋە ئورتا ئاسيانىڭ ياۋرپاغا ھەلى تاز، مەعلوم بولغان سەنعەت يادگارلەرىگە كوپراق سالادىلار ۋە ئۇلەرگە بەلەند باھا قويادىلار، ئۇلەرگە سۇقلانادىلار. ئاما بىز بولساق، ئۇلەرنى ئوتكەن عەسرلەردەگى تۇرمۇش ياد-گارلەرىنىڭ موزېيى بولغان ئوزبېكىستاندا ياشاغانىمىز حالدا ھەم ئاز بىلەمىز، ئۇلەرگە ئاز قىزىقامىز ۋە ئۇ-لەرنىڭ قادرىنى بىلمەيمىز. ئوتكەن عەسرلەرنىڭ ئايىنا-سى بولغان تارىخى ئاسارلارنىڭ سەلامەت قالغانلارىنى ساقلاشنىڭ ئەھمىيەتىنى ئىنقىلابقاچا روس زىيالىلارىنىڭ جۇدە بىر ئاز قىسمىغىنا بىلەر ئىدى. تۇركىستاننىڭ يۇقارى مەئمورىيەت نەمايەندەلەرى ھەلىگى زەيالىلا-رىنىڭ بۇ تۇغرىداغى گەپلەرىگە ھەممە ۋاقت كوب تور-ماس ئىدىلەر. تارىخى ئاسارلارنى تانىتۇرغان عالىم ۋ. وەتكىن رېگىستان مەيدانىدا جنرال — گوبېرناتور سامسو-نوفقا ئېسكى مەدرەسەنى كورسەتىدى ۋە مەدرەسەنىڭ تامىنى تۇزەتىش ئۇچۇن پۇل بىلەن ياردام قىلىشنى سورادى؛ ئوشە مەھەل — كوبېرناتور: «بۇلەر قانچا تېز يىقىلىب داربادا بولسالار، روس دەولەتى ئۇچۇن شۇنچا فايدا بولادى» دېب جاۋاب بېردى. ئىنقىلاب ۋاقتىدان بېرى حۆكۈمەتنىڭ ئوزى ھەم تارىخى ئاسارلار تۇغرىسىدا

غەم يېيىپ ھەرىكەت قىلادى. بۇرۇنقى يادىكارلار-
نى، سەنئەتنى ۋە تەبىئەتنى ساقلاش ئىشلىرىنى ئىدارە
قىلاتۇرغان «ئوزبېكستانرېس» (ئوزبېكستاننىڭ بۇرۇنقى
ئاسارلارىنى ساقلاش ئىشىنى ئىدارا قىلاتۇرغان مۇئەس-
سەسە) بارلىقىنى ھەممە بىلەدىر. لېكىن بىر ھۆكۈمەت
ئىدارەسى ئوزىگىنە ئوشەندەي كەتتە، قىيىن، كوپ ۋە
ئەھەمىيەتلى ئىشنىڭ ئۆھدەسىدەن چىقا ئالماغانلىقى ئۇ‍ر
غان گەپ. ئۇلەرنى ساقلاش ئىشىگە ئىشتراك قىلىشقا
مەھنەتكەش كېڭ ئامماسىنى تارتماق زەرۇر. مەھنەتكەش
ئامماسىدا بۇلەرگە قىزىقىشنى ئويغاتماق، ئوتكەن زاماند-
دان مىراس بولىپ قالغان تارىخى ئاسارلارىنىڭ چىن
ئەھەمىيەتىنى، مەدەنى قىيماتىنى ئاچىپ، تۇشۇنتىرىپ بېر-
مەك ۋە ئۇلكەنى ئورگەنىش ھەرىكەتىنى قوزغاماق زە-
رۇر. بۇ ھەرىكەت بۇتۇن ئوزبېكستاننى قۇچاقلاپ
ئالىپ دەۋلەتكە ياردام قىلغان بولار ئىدى — مەنە بۇ، ئە-
سىرلەر بويىنچا قالىپ كېلگەن مىراس توغرىسىدا بىزنىڭ
بۇگۇن ۋەكىللەرى تاماندان يېقىن كۇندە بەجەرىلمەگى
تېگىش بولغان ۋەزىپەلەرنىڭ بىرىسىدىر. ئۇلكەنى ئورگ-
ەنىش تەشكىلاتى جۇمھورىيەت ئۇرپاغىدا تارقالغان ئو-
زىنىڭ مىڭتە كوزلەرى — ئولكەنى ئورگەنگۇچى ھەۋەس-
كارلەر، يەڭى كەشفىنى ئوز ۋاقتىدا يازىپ قويىشنى ۋە
ياڭى تاپىلغان قىيماندار نەرسەنى ھالاك بولىشدان ساقلاپ
قالماقنى، بۇزۇق ئويلى كىشى تاماندان ياكى نادان
ئادەم تاماندان ياكى تەبىئەت تاماندان قورقىنچ بارلىقى
توغرىسىدا ئالامات قىچقىرماقنى باشقالاردان كورە مىڭ
مەرتە يېڭىل قىلا ئالادىلار. بۇ، جۇدە ياخشى قىلىۋۇل
بولار، چۇنكى ھەۋەسكارلەرنىڭ بۇلەرنى ساقلاش توغرى-
سىداغى ھەرەكەتلەرى ئىشكە چىن قىزىققانلىق ۋە ئوز ۋە-
زىفەسىنى بىلگەنلىك سەبەبلى بولغوسىدىر. لېكىن، ئو-
شەندەي قىيماتلى كومەكچىلەر بەرپا قىلماق ئوچۇن
دەستلەپ، خالق ئوشىنارلىق تىلىمە يازىپ نەشر قىلىش
فائەلىياتىنى جۇدە كېڭ يۇكسەلتىرمەك زەرۇر. يادىگار-
لەرنىڭ تارىخى ۋە مەدەنى قىيماتىنى بۇ يول بىلەن
ياخشىراق تۇشۇنتىرىپ قويامىز. يادىگارلەرنى بىلىش، ماقسە-
دىمىزغا يېتىشمەكنى يېڭىللەتەر، بىز خاملاغان نەتىجەنى
تەئمىن قىلار ۋە ئۇ نەتىجە — ئوتكەن تۇرمۇشدان بىزگە
قالغان ئەسباب — ئۇسكەنەلەرگە ئىھتىيات بىلەن مۇئامەلە
قىلىشنىڭ كېرەكلىگى ۋە ئەھەمىيەتنى ئوزىدەن ئوزى
كېلىپ چىقادىر:

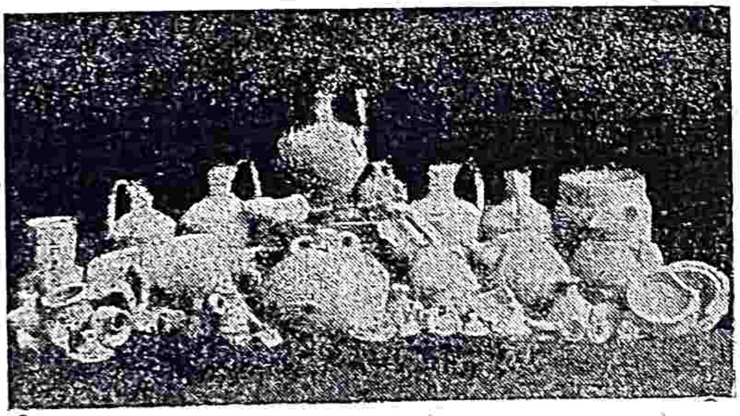

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

ئەدەبىيات

روسچا ـ تۈركچە لۇغات

ن. رەجەبزادە

ئاخۇندۇفنىڭ عۇمومى تەحريرى ئاستيدا «ئا-زەر نەشر» تامانيدان باستىرلغان.

روس تىلى وە ئەدەبىياتىنى ئۈرگەنىش ۋە بىلىش بۇ كۈن عۇمۇمەن ياش كوچلەرىمز وە قزل زىيالىلارىمزنىڭ ئىڭ موهم ۋەزىفەلەرى سانالادى. چىندەندە بۇ شۇنداى بولىشى لازىم. نېگە، كم روس تىلى عىلم، ئەدەبىيات، سەنعەت تامانىدان هەمدە پىرولىتەرىيەت ئىنقىلابى تەجرىبەلەرىگە جون باى بىر خالقنىڭ تىلىدىر. روس پىرولىتەرىيەتىنىڭ ئىنقىلابى تەجرىبەلەرىنى ئۈرگەنىش وە شۇنىڭ بىلەن ئۆزىمىزدەگى ئىنقىلابى حاكىمىيەتنىڭ موستەحكەملەنىشىنى ئىستەگەن هەر بىر ياش كوچىمىزگە، روس تىلىنى ئۈرگەنىش ئەلبەتتە لازىمدىر. بۇلاردان ناشقارى حازىرغى كۈندە بىزدە عالى مەعلومات ئالىش ئۈچۈن يېتەرلىك مەكتەبلەر بولمەگەندەن يىل سايىن يۈزلەرچە يىگىتلەرىمز عىلم تەحسىلى ئۈچۈن روسيەنىڭ ئورتا ۋە يوقارى مەكتەبلەرىگە ئوقوشغا كېتىشلەرى كەبى، ئۆزىمىزدە ئورتا ۋە عالى مەكتەبلەرىمزدە هەم دەرسلەرىنىڭ 50 – 75 پىرسەنتى روس تىلىدە بارغانى، هەر بىر ياش ئوقوچىمىزنىڭ يۈرەگىدە شۇ روس تىلىنى قانداي قىلىب ئۈرگەنە ئالامەن دېگەن بىر ئارمان بارلىغى مەعلوم.

مەنە شۇنداى مۇهم ۋەزىفەلەرىنىڭ قاتار توختاغانى بىر ۋاقىتدا روسچا بىر لۇغاتنىڭ قانداي كەتتە بىر ۋاسىتاچى بولا ئالىشىنى يازىش ئارتىقچادىر.

بىزنىڭ ئۆزىمىزدە روسچا ۋە ئۆزبېكچەنى ياخشى بىلەتۇرغان تىلچىلەرىمز ۋە تىلماچلارىمىزنىڭ بولماغاندان هەمدە شۇنداي بىر روسچا ئۆزبېكچە لۇغاتقا ئىحتىياجىنىڭ جۇدە كەتتەلىگىنى ئېعتىبارغا ئالىب بولسا كېرەك، رەحمانقولى ۋە كەرەملەر تامانىدان تۈزىلگەن «مۇكەممەل روسچا تاتارچا لۇغات» مەعلوم تىلچىلەرىمزدەن ع. زاهىرى تامانىدان ئۆزبېكچەلەشتىرلدى. بۇ ئىسە بىزنىڭ ئۈچۈن بو يولدا كەتتە بىر خىزماتدىر.

بۇ لۇغات هەم ئۆز بابىدا جۇدە مۇكەممەل بولىب حازرغى كۈندە ئىڭ تولا لۇغاتلار قاتارىدا تۇرادى. لېكن شۇنداي بولسا هەم ئۇنىڭ 19—20 نچى يىللاردىغى ئاغر شارائىتلار ۋاقتىدا يازلغانلىغى سەبەبلى حازرغى كۈندە بىزنىڭ لۇغات ئېحتىياجى بار ئوقوچىلارىمىزنى تولا قاناعاتلاندىرا ئالمايدى. بۇ كۈنگى شورا مەتبوعاتىدا ئىستىعمال قىلىنا ياتقان كوبگىنە سوز ۋە ئىستىلاحلار بار، كى ئۇلارنى ئۇنىدان تاپىش مۇمكىن ئېمەسدىر. بۇنىدان باشقا ئۇنىدا عۇمۇمەن 35 — 40 مىڭدەن ئارتىق لۇغات يوق، روس تىلىدە ئىستىعمالغا كىرگەن ئەجنەبى سوزلەر ئاز ئۇچرايدى. شۇنىغا كورە، بۇ كۈن بىزنىڭ ئوقوچىلارىمز ئۈچۈن ئۇنىدان هەم تولاراق مۇكەممەلرەك ۋە شۇ كۈنگى ئىشلەتىب تورغانىمز سوز وە ئىستىلاحلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر لۇغات كېرەك ئېدى. بۇ كۈن شۇ ئۇلۇغ ۋەزىفەنى ئازاربايجان دەۋلەت نەشرىياتى ئادا قىلدى.

بۇ روسچا-تۈركچە لۇغات ئاخۇندۇفنىڭ عۇمۇمى تەحرىرى ئاستىدا ماخسوس بىر كەللىكتىفنىڭ ئىكى يىللىق عىلمى خىزماتىنىڭ مەحسولىدىر. لۇغات ئىكى جىلددەن عىبارات قرق پېچەتنى ئېست يەعنى 600 – سەحيفەدەن ئارتىقراقدىر. حازىردا يالغز O حەرفيگەچە بولغان بىرىنچى جىلدى باسىلغاندىر. ئىكىنچى جىلدى هەم ياقىندا چىقسا كېرەك. لۇغات ئىچىدە 60 مىڭگە ياقىن روس وە روس تىلىدە ئىستىعمالگە كرگەن چېت سوزلەرنىڭ

مەعناسى ئاچق تۈركچەگە تەرجىمە قيلىنغان. تەرجىمەلەر عەرەب وە يەڭگى ئەلىفبىى (لاتىن) بىلەن ئايرىم ـ ئايرىم يازىلغاندىر. لۇغات ئىچىدە بۇ كۈنگى مەتبۇعاتىمىزدە ئۇچرايتۇرغان ھەر بىر سوز وە ئىستىلاحلارنى جۇدە قۇلايلىق بىلەن تاپىش مۇمكىندىر.

بۇ روسچا ـ تۈركچە لۇغاتنىڭ رەحمانقۇلى وە كەرەمەلەرنىڭ لۇغاتىدان بىر ئارتىقلىغى شۇندا كىم، ئۇندا ھەر بىر سوز وە ئىستىلاحلارنىڭ قايسى فەن ۋە ئىشكە تېگىشلى ئېكەنلىگى كورسەتىلگەن. مەسەلەن بىر سوز سىياسات، تارىخ، جۇغرافىيا، ھايۋانات، عەسكەرلىك ... شۇلارنىڭ قايسىسىغا مەخسوس ئېكەن، شۇ ئايرىم ئىشاراتلار بىلەن كورسەتىلىب كېتىلگەن. بۇ ئېسە لۇغاتنىڭ ئايرىم بىر خۇسۇسىيىتى دېب بولادى. بۇندەن بوالەك ھەر بىر سوزدە باسىم (ударение) لار ماحسوس ئىشاراتلار بىلەن بىلەن كورسەتىلگەن بۇنىڭ بىلەن سوزلەرنىڭ توغرى ئەيتىلىشى تەئمىن ئېتىلگەن بولادى.

لۇغاتنىڭ ئىچكى تامانى شو دەرەجە تولا بولغانى كەبى تاشقى يەعنى تېخنىچسكى تامانى ھەم جۇدە چىرايلىق ماختانارلىق بىر شەكىلدەدىر. قىسقا قىلىب ئەيتسەك بۇ لۇغات ئوزىنىڭ گوزەللىگى ۋە نەفىسلىگى بىلەن ئازاربايجاندا باسلغان كىتابلار ئورتاسىدا ئايرىم بىر ئورون ئىشغال قيلادى.

روسچا ـ تۈركچە لۇغات كىتابى شۇنچا ماقتانارلىق بولسا ھەم لېكىن بەعزى بىر كەمچىلكلەرى يوق ئېمەس. لۇغاتنىڭ باشلىچا كەمچىلىگى شوندا، كىم ئۇندا كويكىنە سوزلەرگە ھېچ بىر ئېزاحات بېرمەسدەن عەينەن ئوزىنى گىنە يازىب كېتىلگەن. مەسەلەن:

Маркиз, жанрист, марсельеза, марксизм, материализм,

شولەر كەبى كوبكىنە سوزلەرگە ماركىز، ژانرىست، مارسىلىوزە، ماركسىزم ... دېب يازىب كېتىلگەن.

دۇرست بۇنىڭ كەبى سوزلەر بىر قادار بەينەلمىلەللەشىب كېتكەن ئۇلارغا ھەركىم ئۇشۇنە ئالادى دېب بولادى. لېكىن بۇنىڭ بىلەن كىفايەلەنىش يارامايدى. مادامىكى لۇغاتنىڭ ۋەزىفەسى بىر تىلنى باشقا بىر تىلگە تەرجىمە قيلىش ئېكەن، كېرەك ئۇ ھەر بىر مەيدە چۇيدەنى ئوقوچىنى قاناعاتلاندىرىش ئۇچۇن تولاراق ئېزاھلاندىرىش لازىمدىر. ئاينىقسا مەركسىزم، مەتىريەلىزم كەبى سوز ۋە ئىستىلاحلار بىزدە كوب ئۇچرەشە. تۇرغان لۇغاتلاردىر بۇلارنى تولارەۋشىدە بولماسا ھەم قىسقاغىنا ئۇشىنەرىب كېتىش زەرووردىر.

بىزنىڭچە لۇغاتداغى شو مەۋساحەلە كارلىق كەتتە كەمچىلگىدىر. لۇغاتنىڭ كېلگوسى باسمالارىدا شو كەمچىلىكنى ئوڭەللەش ئەلبەتتە لازىمدىر. لېكن بۇنىڭ بىلەن لۇغاتنىڭ ئەھمىيەتى ئۇشمەس. لۇغات گەرچى ئازاربايجان تۈركچەسىدە يازلغان بولسا ھەم بىزنىڭ ئوزبېكلەرگە توشونەرلىكدىر. شۇنىڭ ئۇچۇن بو لۇغاتدان بىزنىڭ ھەر بىر مۇتالىعەچىمىزنىڭ فايدالانىشى كېرەكدىر.

كىتاب كەتتە فارماندا ياخشى قاغازدا گوزەل موقاۋادا باسلغان. بىرىنچى جىلدى. 319 سەحيفە بولب 1926 نچى يىلدا باسلدى. نارحى ھەر ئىكى جىلدى ئون سوم.

ئالش ئۇچون ئەدرىس: باكو شائومىيان كوچەسى 20

«ئازەر نەشر»

كچكىنە جوغرافىيا ئاتلاسى ئوستىدە

ئاتلاس ـ س. ن. ساكالف. ئا. ف. بىلەۋىن، پ. پ ئوۋئارىف ھەم ۋ. ئا. كەمىنىتسكى ئورتاقلارنىڭ. "Малый географический атлас" دېگەن روسچا ئاتلاسىنى ئىكىنچى باسماسىدان كوچورمە بولىب «مەكتەبلەردە جوغرافىيا دەرسلىگى ئۇچۇن تۈزىلگەن» 19 خارىتا، 2 يېر شارى رەسملەر بىلەن 35 بېتدەن عىبارات سىياسى، ئىقتىسادى ۋە فەننى مەعلوماتلارنى ئوز ئىچىگە ئالغاندىر.

ئاتلاسنىڭ باشىدا مەسكەۋنىڭ پىلان خارىتاسى، كرېملنىڭ مەنزەرەسى، ئورتاق لېنىن نىڭ قەبرى كورسەتىلگەن. ئوزى 28 نچى يىل ئاخرىدا مەسكەۋدە ئوزبېك نەشرىيىدەن نەشر ئېتىلگەن، باھاسى بىر سوم 75 تىيىن بولىب، ئوقوچىلارغا ساتىب ئالىشقا ئىمكان بېرەدى.

بۇ ئاتلاس بىرگىنە ئوقوچىلار ئۇچۇن ئېمەس، مۇعەللىملەر، مەسئول ئىشچىلەر ۋە فىرقا تەعزالارى قىسقاسى ھەر بىر شورا خادىملارى ئۇچۇن فايدالىدىر. ئاتلاسنى ئوزبېك تىلىدە چىقىشى يېرلى خالق مەتبۇعاتىنىڭ ئوسىشى ئۇچۇن كەتتە قادامدىر،

ئاتلاس شۇنداي بر سىفەتكە ئېگە بولىشى بىلەن بر گە ئۇنىڭ يېتىشمەگەن جايلارى ھەم باردر. مەسەلەن ئاتلاسىنىڭ روسچاسىدا كۆرسەتىلگەن Величина) большиx полуостровов) جەدۋەلدەگى «مەلەككە، كاربيە، ئاپېننسكى ئال ئىسكى ھەم كېلارىدە» نامەلاردىداغى 5 ئارال، «كەتتە ئاراللار جەدۋەلدەن 6 ئارال، «قانااللار» دېگەن جەدۋەلدەن 14.9 كېلامېتر ئۇزۇنلىغىدا بولغان سېن گە تەردىسكى قانالى، 1.200 كېلامېتر ئۇزۇنلىقدا بولغان ۋېلىكى قانالى.

مەشھور يانار تاغلاردان:

«مەشھور يانار تاغلار» (действующие вулканы) دېگەن جەدوەلدە 4.054 مېتر يۇكسەكلىكدە بولغان ئەرى بوس تاغى. 4.170 مىتر بەلەندلكدە بولغان «مەئونەلانا» دېگەن يانار تاغلار.

(Проливы دان) «بوغازلار» دېگەن جەدۋەلدە: 50 كېلامىتر ئۇزۇنلىقدا بولغان مىنگە پورىسكى، 60 كېلامېتر ئۇزۇنلىقدا بولغان «بېرىنگە» ھەم 600 كېلامېتر ئۇزۇنلىقدا بولغان «مەگىللە ناۋ» دېگەن ئۇچ بوغاز يەنە س. س. س. ر. ئۇزۇلىشىنى ئاچىق قىلىپ كورسەتلگەن سخىمە ھەم Рельеф (ريلىف: يېر سەتھىنىڭ بەلەند، پەستلىگى، تاغلارنىڭ تۇزۇلىشى ۋە باشقالارنى كورسەتەدرگەن خارىتە) مەنە بۇلارنىڭ ھەممەسى ئاتلاسدان بۇتۇنلاي تۇشىپ قالغان. ئەگەر بۇلارنى بىلىپ تۇرۇپ قالدرلغان بولسە، نىمە ئۇچۇن ۋە قانداي سەبەبلەر بار.؟ بۇ توغرىدا ھەم ھېچ بر ئىزاھ بېرلمەگەن.

مېنىچە «مەكتەبلەر ئۇچۇن» دېپ تۇزۇلگەن ئاتلاسدان بۇلارنى تۇشۇرۇپ قالدرش يارامايدى. چۇنكى بۇلار ئاتلاسدا كەتتە ئورون توتەدى ئاينىقسا (Рельеф) ئوقۇچىلار ئۇچۇن سەمەرەلەر بېرەدى. خارىتەنىڭ تېز ھەم مۇكەممەل ئوگەنىشكە ياردام قىلادى. شۇنىڭ ئۇچۇن Рельеф نى ئاتلاسدان ئالىپ تاشلاشغا بز رازى ئېمەسبز. (خالبۇكى) (روسچاسىدا ھەر بىر قتعانىڭ خارىتەسى بىلەن برلىكدە Рельеф نى ھەم كورسەتكەن) كوللەر ھەم نەھرلەر توغرىسىدا: كوللەر ھەم نەھرلەر توغرىسىداغى مەعلوماتلارغا كېلسەك بر ــ يرىگە تامام قارشىدر مەسەلەن: روسچاسىدا ئارال كولىنى كېڭلىگى ـ 64.000 موره بەع كېلامېتر دېسە، ئوزبېكچەسىدە 68.000 موره بەع كېلامېتر دېگەن، روسچادا بايقال كولى: 34.000 كېلامېتر ئوزبېكچەدە ئېسە 37.000 كېلامېتر دېپ كورسەتلگەن نەھرلەرىدە ھەم شونداي كورېنشى باردر.

بۇتۇن دۇنيادا ئىشلاپ چىقارش دېگەن سەھىفەدە بر قانچا يېتىشسىزلىكلەر بار. مەسەلەن؛ نفت، تاش كومور، پولات، چويان، مىس، ھەم ئالتىن نىڭ چىقارىلىشى دېگەن جەدۋەللەردە بر نىچە مەملەكەتلەرنىڭ ئىشلەپ چىقارش سىفرلەرى بۇتۇنلەي كورسەتلمەگەن، شونىڭ ئۇچۇن بۇنداغى سىفرلەرنى توپلاپ دۇنيادا بولغان ئىشلەپ چىقارش مىقدارىنى بىلىش مۇمكىن ئېمەس.

دۇنيادا دېھقان خوجالىغى (پاختا، بۇغداي ۋەباشقا غاللالارنى ئىشلاپ چىقارش مىقدارىنى كورسەتكەن، جەدۋەللەردە ھەم ئەھوال شۇ.

تېمىر يوللارنىڭ ئۇزۇنلىغى ــ دېگەن جەدۋەلدە: س. س. س. ر. دە تېمىر يولنىڭ ئۇزۇنلىغى 72.503 كېلامېتر دېلگەن. بىراق مەعلوماتنىڭ يىلى كورسەتلمەگەن. ئەگەر بۇ سىفرنىڭ 27 ــ 28 نچى يىللەرداغى ھساب بىلەن دېپ دەعۋا قىلماقچى بولسالار، بز شۇنداي جاواب بېرەمز.

ئورتاق ئىسنالىن 15 نچى فرقا قۇرۇلتايىدا سوزلەگەن نۇتقىدا ھەم "Политический Отчет" دېگەن كىتابىدا س. س. س. ر. دە 76.2 مىڭ كلامېتر ئۇزۇنلىقدا بولغان تېمىر يولگە ئېگەمزا. دېدى. ھەقىقاتان شونداي بىزدە 24 نچى يىلدان كېين سەناعەت قانداي ئوسكەن بولسا تېمىر يوللەر ھەم توختاپ تۇرمەدى. ئوسدى ھەم ئوسمەكدە.

حايوانلار حسابى. «حايۋانلار حسابى» دېگەن جەدۋەلدە: 24 - 23 - 20 يىلغەچە بولغان حساب بىلەن ھەر مەملەكەتنى ھەر خىل حسابى بىلەن تەرتىبسز كورسەتكەن ئاتلاسدا بۇنداي كورسەتىش يارامايدى. سىفرلەر تەرتىپ بىلەن كورسەتىلىشى كېرەك. ۋە حالانكى بىزدە 1913 نچى يىلدان 28 نچى يىلغاچە ئىشلەپ چىقارشنى قانداي ئوسكەنلىگىنى كورسەتە تۇرغان основные вопросы экономики С.С.С.Р. دېگەن سىفرلى ــ دىئاگراممالار كەبى فەكتلى، ماترىيالنى ئەسەر بار. كو مەنە شو ئەسەردەن فايدالانىلسا ئېدى ئاتلاس، بر قانچا قىمەتغا ئېگە بولار ئېدى.

خارىتالار توغرىسىدا. ئاتلاسدا خارىتالار مەسەلەسىگە كېلسەك بۇندە ھەم بر قانچا يېتىشسىزلىكلەرنى

كورەمز. ئاتلاس «مەكتەبلەر ئۇچۇن 28 نچى بلىدە تۈزلگەن حالدا، بۇنداغى خارىتالار بوندان 60–50 يل ئلگەرى تۈزلگەن خارىتالار ئۈستىدەن پەرۋاسزلىق بلەن كوچور گەنلىگى كورىنىب تۇرادى.

مەسەلەن، «ئوزبېكستان، تۈركمەنىستان هەم قازاقىستان خارىتەسى» دېگەن بولىمگە توختاب ئوزبېكستان خارىتەسىنى تېكشرسەك مەنەشۇنداي مەنزەرەنى كورەمز:

نەمەنگەن بلەن ئەنجەن ئورتاسىداغى» تېمىر يول كورسەتلمەگەن، ۋە حالانكى بو يول تەخمىنەن 1908–1907 نچى يىللاردا سالىنغان بولىب مازىر 21 — 20 ياشغا تولغاندىر.

كانلار. مەيدەلەرنى ئېعتىبارغا ئالماغاندا، خوجاند ئوكرو گىگە قاراشلىق كانبادام ئۈستىدە بولغان مۇم كانى؛ قىزىل،سارىغ، ئاق هەر خىل رەڭدە چىققان بوياق كانلارى كورسەتلمەگەن. بېراق بۇ كانلار 1910 — 1912 نچى يىللاردا ئاچلغاندىر.

بېش ئارىق ئۈستىدەگى ئەشت رايونىغا قاراشلى تۈز كانى ،بۇ ئوزبېكستاننى تۈز بلەن تەئمىن قىلادى هەم باشقا جايداغى تۈزلەرگە نىسبەتەن سىفەتى هەم ياخشى دېسەك بولادى. مەنە شۇ كانلار هەم ئېعتىبارغا ئالىنماغان.

يەنە كانبادام بلەن ئسفەرە رايونىدا ئوتىدە كۈيمەيۈرغان ئىلكتىر چىراغىغا تور(سېتكە) بولاتورغان تاش ياختا كانى تىللە كانى، مىس، ساۋون، خوجاند تاغىدان Цинк (توتىيا) كانلارى تاپىلغاندىر.

قرغزستان خارىتاسىگە كوز تاشلاساق بز گە مەشهور بولغان «قىزىل قىيا» كومور كانى هەم كورسەتلمەگەن.

خارىتادا بولغان خاتالاردان روسچەسى هەم مۇسنەسنا ئېمەس. روسچەدان كوچوروچى ئورناقلار هەم سانامامسدان سەككز قىلىب كوچورە بېرگەن.

روسچەسىدە چېگەرەگە بولشدە شاشىب قالىب فەرغانەدەگى «چېمىيان» نىفت كانىنى قرغزستان چېكەرەسىدە قىلىب كورسەتلگەن.

تاغلار مەسئەلەسى. جوغرافىيا دەرسىنى بىر مەملەكەتىنىڭ يېرىنى ئۇنىڭ تۈزەلىشلەرىنى ئوقوچىلارغا تۈشۈنتر گەندە خارىتادا تاغ مەسئەلەسى كەتتە رول ئوينايدى. بىراق ئاتلاسدا تاغلارغا ياخشى دىققەت ئىتلمەگەن. قافقاس هەم بەراق شارق دېگەن بولىم خارىتالاردا تاغلار بۇتونلەي توشوب قالغان. روسچەسىدا ئېسە كورسەتلگەن.

خاتلار: ئاتلاسدا خارىتالار ئۈستىگە يازىلغان خاتلار روسچەسىغا ئوخشاش ئاچىق يازلماغان. شۇنىڭ ئۈچۈن تېزدەن بر نەرسەنى تاپىب ئالشغا ئمكانىيەت بېرمەيدى.

يەنە يېراق شارق خارىتاسىدا ياپونىياغا قاراشلق: Осока (ساقا) قورىيادا Япу (لو) يازىلىب باش حەرفلەر كورىنمەيدى. ئاتلاسدا بۇنداي يازۇلار كوب.

ئاستارا ناميا حاقىدا ئاتلاسدا ئاستارا ناميا كەتتە قىياتغا مالىك بولغان حالدا بۇ هەم ئاتلاسدان توشىب قالغان (روسچاسىدا جۇدە ئاچىق كورسەتلگەن)

تەمپراتورا ئاتلاس ئوزبېك تىلىدە بولىب مەكتەبلەر ئۈچۈن،دېب تۈزلگەن حالدا يالغز ياۋروپا تېمپراتوراسى كورسەتلگەن. بر نېچە ئاتلاسدا ئورتا ئاسيا تېمپراتوراسى هەم قوشىب كورسەتلگەندە يەنە ياخشىراق بولىب چىقار ئېدى.

نەتىجە هەم تيلەك. ئاتلاسدا بىزدە بولغان ئىقتىسادى ئوسىشلەرنى كورسەتىشكە ئەهەمىيەت بېرلمەگەن.

ئايرم جۇمهورىيەتلەر خارىتاسىگە ياخشى دىققەت ئېتلمەگەن.

ئاتلاسنى ئكنچى باسماسىدا يوقارىدا كورسەتلگەن قانار خاتالارغا دىققەت قىلىب، تاشلاغان جايلارنى قوشىب تولدىرىب چىقارشنى مەسلەحەت بېرەمز ۋەبو ئاتلاسنى تاجىك،توركمەن ۋە باشقا تىللاردە هەم نەشىر ئېتلىشنى سوراب قالامز.

رەهىم قابىلى.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

پرەفىسسور: گاۋرىلىنكا
تەرجىمە: رەفىق ئىسكەندەر.

هۇنەر هەم ئەزا تۈزۈلۈشى

هۇنەر كىشىنىڭ ئەزا تۈزۈلۈشىگە تەئسىر ئېتە ئالادىمى؟ هۇنەر بىلەن هەر كۈندەگى دائىمى ئىشىگىنە ئېمەس، بەلكى كوپ دەرەجەدە بىزنىڭ تۇرمۇش ئابستانوفكەمىز هەم باغلانغاندىر. باشقاچا ئېيتكەندە، هۇنەر «شەرائىت فەكتورى»نىڭ بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ هەر بىر جانلى ئۈچۈن بولغان رولى شۈبهەسىزدىر.

هۇنەرنىڭ كىشىگە تەئسىر ئېتىشى ھاقىداغى فىكىر يەڭى بولماسدان، ئۇنى كوبدەن بېرى فەننى رەۋىشدە ئاساسلاش ھەرەكەتى بولۇپ كېلدى. «антропометрические измерения» يەئنى، ئىنساننى ئولچەش ئىشىگە ئېڭ ئەۋۋەل كىرىشكەنلەردەن بېرى ئەمرىكەلى گولت ئېدى. ئىزل، بۇ ئىشدە ئوتكەن ئەسىرنىڭ 60 نچى يىللارىدا، ئەمرىكەدە گراژدانلىق ئۇرۇشىنىڭ ئېڭ قىزىغان ۋاقتىدا ئىشلەدى. ئۇرۇشدە ئىشتىراك قىلغانلارنى دىققات ئىلە ئولچەپ، چىققان راقاملارنى تەرتىبگە سالىپ، گولت، كېڭ ۋە غايەت قىزىق ئىستەتىستىكە ماتېرىياللارنى يىغدى.

گولت، رويخاتدان ئوتكەنلەرنى، ئۇرۇشدەن ئىلگەرىگى هۇنەرلەرىنىڭ خىلىگە قاراپ، ئۈچ كەتېگورىيە (قىسىم)گە بولدى. جىسمانى مىھنەت كىشىلەرى، ئىشچىلەر هەم دېهقانلار بىر كەتىگورىيەنى تەشكىل ئېتىدىلەر. بۇ كەتىگورىيەنىڭ ئېڭ سۈفەتلى بىلگىلەرى؛ غايات تەرەققى ئېتكەن قوللار، ئاينىقسا تىرسەك بىلەن كەفت ئارقاسى يەنەدە قولنىڭ بۈتۈن ئۇزۇنلىغى ئاددى نورمادان ئارتىق، ئەلبەتتە بۇ ياشلىقدان جىسمانى ئىشگە ئورگەنگەنلىكى كورسەتەدىر.

ئىككىنچى كەتىگورىيەگە جىسمانى ئىشلەمەگەن كىشىلەر كىردىلەر. بۇنىڭ ئېڭ مۇھىم تويلامى ئوقوچىلار، كوپىنچە هەۋەسكار تەلەبەلەر بولدىلار. قوللارنىڭ زەئىف تەرەققى قىلغانى، ئۇزۇنلىغىنىڭ قىسقا بولىشى بو كەتىگورىيەنى بىرىنچىدەن قانئى ئايرىب تۇرار ئېدى. لېكىن، ئاياقلار ئورتا نورمادان ئۇزۇنراق بولۇپ، بىرىنچى كەتىگورىيەدەگى كىشىلەرنىكىدەن كوبرەك تەرەققى قىلغاندىرلار.

كەسبى دېڭىز بىلەن باغلانغان كىشىلەر — ماتروس، بالىقچى، كيت ئاۋچىسى — ئۈچىنچى كەتىگورىيەنى تۈزدىلەر. بۇ هۇنەردە ئىش قول بىلەن ئاياقغا بەرابەر تۈشەدىر. بو كەتىگورىيە كۈچلى تەرەققى قىلغان قول هەم ئاياقلار بىلەنگىنە ئېمەس، بەلكى بۇلارنىڭ ئاددى ئورتا تىبدەن ئۇزۇنراق بولىشلارى بىلەن هەم ئايرىلادىر.

بۈتۈن ئۈچ كەتىگورىيە يەنە بىر قانچا سۈفەتلەرى بىلەن هەم بىر بىرلەرىدەن ئايرىلادىرلار: گەۋدەنىڭ ئۇزۇنلىغى ئېڭ كەتتە راقامنى بىرىنچى كەتىگورىيەلىكلەردە ۋە ئېڭ كىچىكەنى دېڭىزچىلەردە تەشكىل ئېتەدىر. بۇ ئىككى گۇرۇپپا جىسمانى ئىشنى ئالىب بارغانى ئۈچۈن تۈرلى رەۋىشدە بولسادا، كەسب، ئەزالارنىڭ تۈزۈلۈشىگە تەئسىر ئېتەدىر. بەئزى سۈفەتلەردە بىرىنچى هەم ئۈچىنچى كەتىگورىيەلەر بىر بىرلەرىگە ئوخشاب، جىسمانى ئىشدە ئىشلەمەگەنلەردەن قانئى ئايرىلىب تۇرادىرلار. ئىشچى ۋە دېهقانلار كوكرەكلەرىنىڭ كېڭلىكلەرى بىلەن ئىككىنچى كەتىگورىيەنى كوب ئارقادا قالدىرادىرلار.

ئەگەردە، بۇ سىفەتلەرگە يەنە گەۋدە ئاغىرلىغىنىڭ ئېڭ كوبى بىرىنچى كەتىگورىيەدە ۋە ئېڭ ئازى ئۈچىنچىدە ئېكەنىنى قوشساق، گولت بىلگىلەگەن ئۈچ هۇنەرلىك تىپدەگى ئەزا تۈزۈلۈشلارىنىڭ تولا سىفەتلەرىنى بىلگەن بولامىز.

سوڭغى ئاۋروپا ئۇرۇشىدا «антрополог»لار — ئىنساننىڭ تارىخ تەبىئەسىنى تېكشىروچى ئالىملار گولت نەتىجەلەرىنى تەفتىش قىلىش ئۈچۈن فۇرسەتدەن فايدالانماسدان قالمادىلار. بۇ گەلدە يىغىلغان ماتېرىياللار

كۆپ دەرىجە كېڭ بولۇپ، ئۆلچەش ۋە ساناشلار ھەم خازىرغى فەن ئانالىزى بىلەن ئۆتكۈزۈلدى. باشلاناق گولتىنىڭ ھەق ئېكەنلىگى مەلۇم بولدى. چۈنكى ئۇنىڭ تەشكىل قىلغان ئۈچ كەسپلىك تىپلەرى ھازىرغى ھاقىقاتقا ھەم تولا جاۋاب بېرە ئالادىر.

بىرىنچى گەلدە تەفتىش ئۈچۈن فاقات بىر بىلگى (يەئنى قول ۋە ئاياقلارنىڭ تاراققى قىلىش دەرەجەلەرى) ئالىنىدىاق بۇتۈن كەتتە ماتېرىيال ئاسانلىقچا ئۈچ ئاساسى كاتېگورىيەگە بولۇندى. بىرىنچى تىپ كوپ تاراققى قىلماغان ۋە جىسمانى مېھنەت بىلەن باغلانماغان قىسقا قوللارنى ئوز ئىچىگە ئالدى. بۇنىڭغا تۈرلى ئىدارالارنىڭ خىزماتچىلارى، مۇئەللىملەر، ئەرتىستلەر، ساۋداگەرلەر كىردىلەر. ئىكىنچى تىپكە — يەئنى، سىففەتلى بىلگىسى كۈچلى تاراققى قىلغان ۋە ئۇزۇنراق ئاياقلى بولغانلارغا — تاش ئېرۇچى، دۈرەدگەر، تېمىرچى، قاسساب، ناۋاي ھەممە دېھقانچىلىقنىڭ تۈرلى بولۇملەرىدە ئىشلەگۈچى كىشىلەر تابىئدىرلار. ئۈچۈنچى تىپ، گولتىنىڭ بىلگىلەگەنىچە «دىيگىزچىلەر تىپى»، قول ھەم ئاياقلارنى بەرابەر تاراققى قىلدىرغان كەسپدەگى تاغ ئىشچىلەرى، كېمە ياساۋچى، ئوت ئۇچۇرۇچى، تېمىر يول ئىشچىلەرىنى ئۆيۈشتۇرەدۇر.

بىزنىڭ، ئەئزا تۈزۈلىشى — «телосложение» دېب ئاتاغانىمىز، بۇتۈن تاشقى بىلگىلەرنىڭ ئۈيۈلەنىپ حاسىل بولغان، بۇتۈنىنى بىلدىرەدۇر. بۇنىڭغا كىشىنىڭ بويى، گەۋدەنىڭ ئاغىرلىغى، كوكرەكنىڭ كېڭلىگى ۋە باشقا بىلگىلەر ھەم كىرەدىرلەر. سوڭقى تەفتىشلەر بۇ يېردە ھەم ھۈنەرگە باغلانغان بىر قانچا ئايرىماللارنى كورسەتىدىلەر.

بەلەند بوي، لېكىن يېڭىل گەۋدە، تار كوكرەك، ئېڭچكە ۋە يېڭىل شەكىل (فىگورە)، قىسقا ۋە تاراققى قىلماغان قوللار — مانە بۇلار، بىرىنچى تىپدەگى ھۈنەرى جىسمانى ھەرەكەت بىلەن باغلانماغان كىشىلەرنىڭ سىففەتلەرىدىر.

بۇلارنىڭ تېسكەرىسىنچە بولغان بىلگىلەر، جىسمانى مېھنەتنىڭ ۋەكىللەرىدەن تۈبۈشكەن ئىكىنچى ھەم ئۈچىنچى تىپلەرگە حاسىدىرلار. كۆبرەك زىچ ۋە ئاغىر تۈزۈلىش، ئاغىر گەۋدە، قىسقاراق بوي، كېڭ كوكرەك ۋە كېڭ كەسە سۈيەگى — مانە بۇلار، ئىككى تىپ ئۈچۈن، كەسپكە دائىر سۈففەتلەردىر.

فاقات، ئۈچ تىپكە بولۇش جۇدە ھەم بىر ئۇمۇمى سىففەتكە ئېگەدىر. تەبىئى بۇندە، ئايرىم ھۈنەرلەر ئاراسىدا قانداي ئايرىما بار دېگەن تۇرمۇشكە كوبرەك مۇنەئەللىق بىر ساۋال تۇغۇشى مۇمكىن. دىققات ئىلە ئۆتكەزىلگەن تەفتىشلەر بۇنىڭ جاۋابىنى ھەم كېچكىدىرمەدىلەر. بۇ ۋاقىتدا ئېڭ مۇھىم ئەھەممىيەت ئىككى بىلگىگە بېرىلەدىر؛ بۇينىڭ بەلەندلىگى ۋە گەۋدەنىڭ ئۇمۇمى ئاغىرلىغى.

بۇ ئىككى بىلگى جۇدە ھەم ئوزگەرىپ (تېبرەنىپ) تۇرسادا، بىر ھۈنەرلىلەر ئىچىدە سىففەت بولا ئالارلىق ئورنا مىقدارنى كورسەتەدىر. ئېڭ بەلەند بوي ۋە ئاغىر گەۋدە قاسساب ھەم ناۋايلاردا ئېكەنلىگى بىلىندى. ئىكىنچى ئورۇندا دۈرەدگەر ھەم بوچكە — چېلەك قىلغۇچىلار تۇرادىر. سوڭرا سېكىن — سېكىن بويى ۋە گەۋدە ئاغىرلىغىنىڭ پەسەيىب بارىشىنى تۆۋەندىغى سەفلەر تەشكىل ئېتەدىرلەر: تاش ئېرىگۈچى ۋە شوفىرلار، تېمىرچىلەر، توقۇچىلار، ئېتىكدوزلەر، ساتۇچىلار، قەھۋەخانا خىزمەتچىلەرى، مۇقاۋا سازلار، ياغاچ ئۇستاسى ھەم ماشىناچىلار. ماشىناچىلارنىڭ بويلارى ۋە گەۋدە ئاغىرلىقلارى ئېڭ كىچىك ساننى تەشكىل قىلغانى مەلۇم بولدى.

بۇ ۋاقىتقاچا تەفتىشلەر فاقات ئېركەكلەر ئۈستىدەگىنە يۈرگۈزىلدى. ئەمما ھۈنەرنىڭ خاتىنلار ئەئزاسىغا ھەم تاز تەئسىر ئېتمەسلىگى شۈبھەسىزدىر. بۇلار ئۈچۈن بولغان ماتېرىياللار خازىرچا ئازدىر. لېكىن، فەننىڭ ئىختىيارىدا بولغان ئاز ماتېرىيال ھەم دىققاتقا لايىق بەئزى نەتىجەلەرنى چىقارىشقا ئىمكان بېرەدىر.

ئىلگەرىدە ھەم، گېرمانىيانىڭ دەفتورلىق ئىستەتىستىكە مەئلۇماتلارىغا بىنائان، خاتىنلار ئاراسىدا قىسقا بوي ۋە ئاغىر بولماغان گەۋدەلى كىشىلەر كوبرەك قائىدىنى جىسمانى مېھنەت بىلەن باغلانغان كەسپلەردە تەشكىل قىلغانلىقلارى بىلىنگەن ئېدى. دېمەك، بۇ مەئلۇماتلار ئېركەكلەردەگى ھۈنەرلى تىپلەر بىلەن مۇۋافىق كېلمەس ئېدىلەر. شۇل سەبەبلى بۇندان بىر قانچا يىل ئەۋۋەل مىيونخېن شەھەرىدەگى روتت ئىسملى ئانتراپالوگ بۇلارنى دىققات بىلەن تەفتىش قىلىش ئىشىگە كىرىشدى.

روتت، بىر قانچا گىمنەستىكە جەمئىيەتلەرى، تىبى مۇئەسسەسەلەر ھەم فەبرىكەلەردە تەفتىشات ئۆتكەزدى. شۇل رەۋىشچە كوب مىقداردا ماتېرىيال يىغىلغان بولۇب، ئۇلارنىڭ نەتىجەلەرى كەتتە فەننى قىممەتكە ئېگە ئېدىلەر. ھۈنەرنىڭ ئەئزا تۈزۈلىشىگە بولغان تەئسىرى، ئېركەك

لەرنىڭدەن باشقاچاراق بولسادا، ئانىق تۈركەنلىكى كورۈلدى.

ئېگىز بەلەند بوي ۋە ئاقىراق كەۋدەنى جىسمانى ئىش بىلەن باغلانماغان ھۈنەرلەر كورسەتەدىلەر: كانتورا خىزمەتچىسى، مۇئەللىمە ساتوچىلار. شۇنىڭ بىرابەرىدە بۇ گۈروپپا كوكرەكنىڭ كەڭ ۋە كەتتە بولىپ ئاراقى قالغانلىقى، سان ۋە كەسە سۆيەكلەرىنىڭ كەڭلىكى بىلەن ھەم ئايىرىلادىر. ئەكسىنچە فابرىكا ئىشچىلەرى ھەم ئۇزلى قول ھۈنەرلەرى بىلەن مەشغول بولغان خاتىنلار: قىسقا بوي، يىگىل كەۋدە، زەئىف ئاراقى قالغان كوكرەك ۋە كەسە سۆيەكلەرىگە ئېگەدىرلەر.

شۇنىسى قىزىقكى، ئۇزلى ھۈنەردەكى ياپونىيا خاتىنلارى ئاراسىدا تەتقىش يۈرگىزگەن ياپونىيا ئالىمى ئاكاتا ھەم خۇددى شۇنىڭداي نەتىجەگە كېلگەندىر.

ياپونىيا ئالىملارىنىڭ بۇ تەتقىشاتلارى، كولتىنىڭ ئوز ۋاقتىدا «جىنس (ئىرق) ئايرىمالارى ھۈنەرلى ئىپلەرگە تەئسىر ئېتمەيدىرلەر» دېگەن فىكرىنى قۇۋۋەتلايدىرلار. ھەر خىل جىنسلەردەكى ۋەكىللەر ئاراسىدا ھەم بىر خىلدا ھۈنەرلى ئەئزا ئۆزگەلىشلەرى كورۈلەدىر بىر جىنسكە مەنسۇب بولىشاق، كىشىنىڭ ئاشقى كورۈنىشلەرىدە مەئلۇم بىر بەلگى قالدىرىش ئۈچۈن، كەسبكە ھەلال بىرە ئالمايدىر.

əmerikə вydçəti

ç. вurhan

1930-ьncь jьlnьŋ 30-ьncь ijjynidə tygəjturoqan вydçət jьlьqa tyzilgən вydçət lajьhasь, prizident kylic tamanьdan qunoqьraqa kirtildi. kirim 3.841.000.000 dollar, cьqьm 3.780.000.000 dollar hьsaplanadь. əngilijə, germənijə вydçətləridə defitsit kərilgən вolsa, əmerikə вydçətidə unьŋ əksicə «вydçət qalamasь» kytilədi. lekin şunьsьnь həm ejtiş kerək, ki вu raqamlar icigə poctadan keləturoqan kirim və uŋa qьlьnaturoqan xaraçatlar kirməjdilər. ɵtkən вydçət jьlьda pocta 68.000.000 dollar zərər keltirgən edi. əgər вu jьl—həm pocta tarьfь ɵzgərtirilməsə, вydçət qalamasьnь pocta jeв qojsa ehtьmal. вultur hykymət pocta tarьflarьnь aşьrьşqa urьnьв kərgən edi; muamьla kəməjə вaşlaqandan kejin tarьfnь jənə əsligə qajtarьşqa məçвyr вoldь...

əmerikənin jəŋi вydçəti tyzilgən caqda xalqnьŋ eŋ zəryr ьhtьjaçlarь вir tamanda qaldьrьlьв uruş cьqьmlarьqa kəttə orun вerildi. cunancь: вultur məssisipi nəhridə taşqьn вolqan caqda hykymət nəhrni saqlaв turьş, taşьrmaslьqqa caralar kəriş ycyn 10 jьlqaca 50.000.000 dollar cьqarьв turьşqa qarar qьlqan edi. вu jьl ənə şu ьxtьjaçqa faqat 31.000.000 dollar pyl açratьldь. jer işləri departamentьqa вyltyrgidən 154.000.000 dollar kəm məвləq вirildi. amma cet ellər вilən ser alaqa, ajrupьlan, simsiz tiligrəflərni ьdara qьlaturoqan savda departamentьqa вyltyrgidən 20.000.000 dollar aşьrьв, 58.000.000 dollar вerildi. undan taşqarь hərвij işlər ycyn atalqan məвləq 800.000.000 dollar dir. 1926-ncь jьlqa «mudafaa» işlərigə həmməsi вolьв 550.000.000 dollar açratьlqan edi.

əmerikə hykyməti ɵzinin pьlanь вojьnca hərвij işlərgə 5 jьldan kejin 1.740.000.000 dollar jaxud вytyn вydçətnin 46% ni sərf qьlsa kerək. əgər вu məвləqgə вaşqa məjdə—cyjdə xaraçatlarnь qoşьlsa, urьş cьqьmlarь 5-inci jьlda 2.540.000.000 dollarqa quvьв jetədi.

mənə sizgə, «sylih pərvər» tьnclьq naqarasьnь caluqcь (kellyg əhdi) kəpitəlistlər hykyməti—əmerikənin haqьjqьj jyzi.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

jaşlarɋa saɋlam məfkyrəvij tərвijə вerəjik

arьf ə'zəm

zamanavьj məs'ələlərdən вiri—jaşlarɋa saɋlam tərвijə вeriş məs'ələsidir.

ьnsan tuɋьlɋan dəvridən вaşlaв ajiləsiniꞑ sezilməslik tərвijəsidə воladьr. вizniꞑ jaş gədəkni tərвijələvci ana, jaki dəjalarьmьz xurafьj tərвijəniꞑ myçəssəm həjkəlləridirlər. şundaj вolɋandan kejin, şul josun dəвra və myhit arasьda vajaɋa jetədirgən dijnij və ruhьj hissijatlarьnь kөz aldьmьzda gəvdələntiriş qьjьn emәsdir. dəraxtnьꞑ jaşlьq caɋьda qajaqqa вyksəniz вykilgəndek, gədəklərgə həm jaşlьq caɋlarьda dijnij və ruhьj tə'sir өtkөziş mymkindir. gədəklərgə tilni qandaj өrgətsəniz вaşqa urьf, adətlarnь həm şu şəkildə өrgətiв воladьr. məsələn xuda, pajɋamвar, dozax və şajtanlar вalanьꞑ qulaqьɋa tez ornaşadьlar. cynki nərsələrni tərвijəcilərniꞑ өzləri dajьm işlətiв turadьrlar. deмək вəlaqətkə jetiв qalɋan вalanьꞑ məfkyrəvij hissijatlarьnь вiliв alьş ycyn uꞑa tərвijə вergən myhit вilən tanьşmaq kifajadьr.

вalanьꞑ ajiləvij tərвijəsidən kecə tərвijəsigə өtsək, kecədə həm unьꞑ tərвijəsigə tə'sir вerədirgən fajdalь və fajdasьz ynsyrlərgə ducar воlamьz.

вalanьꞑ kecəgə cьqьşlьqь sajasьda, unьꞑ məktəв tərвijəsigə өtişi, вalalar çəm'ijjətləridə iştirak qьlьşь və kecəniꞑ вehydə maşɋulьjatlarьɋa вerilişi kəвi asaslarnьꞑ kөzdən keçirilişi kerək. вala kecəgə cьqqandan kejin өzini erkin his qьladьr, cynki unьꞑ tekşiriв turadьrɋan ajiləvij tərвijəciləri yjdə qalɋanlar. xanavьj „mystəmləkə“ dən qutьlɋan jaş, hər qajjergə вara вilədir və kөzigə jaxşь kөringən nərsələr вilən (zьjanlь воlsa həm) maşɋul воla вilədir və hakaza.

eꞑ əvvəl вalanьꞑ məktəвdəgi tərвijəsi ystidə вəhs etiв өtişimiz kerək. məktəв, вalanь ruhьj, məfkyrəvij və mədənij tamandan jyksəltirgyci вir myhitdir. şunьꞑ ycyn вalanьꞑ qajsь tarьqadə tərвijə alьşь, asasan məktəвgə вaɋlьqdьr.

вurçuvazьja məktəвləridə вalalar, вurçuvazьja qanunьɋa xьlaf воlmajturɋan məfkyrəvij tə'lim—tərвijə aladьrlar məsələn dijn, dijnij tarьx, namaz və millətcilik asasьɋa qurьlɋan nəzim və şarqьlar (əşyələr) dan ьвaratdьr- hər вir вurçuvazьja tə'limini alɋan вala вurçuvazьja qanunlarьɋa xьlaf воlmaslьq və unь вuzmaslьq ycyn trьşadьr həm unьꞑ „kycli“ „haqqanьjatɋa“ asaslanɋanь ycyn hec şyвhə qьlmajdьr. lekin вizniꞑ dəvrimizdə jə'ni pirəletərijət hakimijəti dəvridə dijn kəвi pəstki sinifni ezədirgəu fьjadallar və вajlar quralь işdən cьqmьş və şunьꞑ kəвi millətcilikdek вajlar sinifiniꞑ ɋajajь amallarь həm вizdən uzaqlanmьşdьr. cynki вiz өz hakimijətimizni вəşərijətniꞑ məvçyd faktlərigə asaslandьrɋanmьz. вьraq, вizniꞑ şora məktəвlərimizdə şul caqqaca məfkyrəvij ьnqьlaв tola rəvişdə əməlgə aşqan eməs. вunьꞑ səвəвi həməmizgə həm mə'lym воlɋan leninizim məfkyrəsi вilən suɋarьlɋan kyclərniꞑ jetərlik eməsligidədir. вalanь məktəв tevərəgidəgi pucmaqlarɋa tartьş və unьꞑ вəjnəlmiləl ruh вilən tərвijə etişigə zor əhəmijət вeriş kerək. вalanьꞑ tərвijəsi nuqtajь nəzəridən, unьꞑ pьjanьrlьqqa çəlв etilişi həm az əhəmijətgə malik eməs. вir tamandan pijənerlər təşkilatь jaş kəmmynistlər tajjarlajdьɋan вir nərsə воlsa, ikinci tamandan вalalarɋa ədəв və axlaq өrgətədirgən вir məktəвdir. вala məktəвdəlik dəvridə pijənerlər təşkilatьdan kəttə mənfəətlər aladьr. və воlɋusь jyksəliş ycyn өzigə qьjmatlь zəmin hazьrlajdьr. вalanьꞑ kecəlik dəvri asasan, məktəв, pijənerlər təşkilatь və ajiləvij myhitlərgə вaɋlьq воladьr. mənə şunь kөzdə tutaraq qujьdaqь tiləklərni ortaɋa taşlajmьz:

1) ajilə вaşlьqlarьɋa:

a) əsrlərcə hykim syriв keləjətkən eski urf adatlar вilən вalanьꞑ qulaqьnь toldьrьş kerək eməs, вundan saqlanьş kerək. əçinə, şajtan, dozax kəвi vəhiməli sөzlər вalanьꞑ saf mijəsigə ornaşьв qalьв, hər kyni өz vəhimələri вilən jaş өsmirni вezavta qьladьlar və unь jaşlьq caɋdan psixiceskij (əsəвij) kəsəlgə joluqtьradьlar.

в) I—II вasqьc mәktәв tәlәвәlәriniŋ yj jumьşlarь вilәn maşqul вalmaslьqlarь kerәkdir.

2) maarьf xadьmlarьqa:

a) I—II вasqьc mәktәвlәrdәgi myәllimlәrniŋ sastafьnь tekşiriв mәktәвdә mәfkyrәvij saqlam вir şarajьt tuqdьrьş kerәk. вu nәrsәniŋ әhәmijәti qajatda zordьr. вusьz jaşlarnь leninizim mәfkyrәsini hazьrlaş çydә hәm qьjьndьr.

в) myәllimlәrniŋ oqucьlar вilәn qopal myamala qьlmaslьqlarь kerәk, ular şagirdlәri вilәn dajьma dostana вir muamьlada вolsьnlar. әks halda вalalarnьŋ mәktәвdәn qacьşlarьqa vә вilim yjlәridәn вezişlәrigә sәвәв вoladьlar.

3) pijәnerlәr tәşkilatь вalalarnь өzigә çәlв etә вiliş ycyn jol izlәş kerәk. вә'zi çajlarda ularnьŋ hallarь artьq dәrәçәdә әcinәrlik ahvalqa malikdir. вunьŋ sәвәвi maddьj jardam alaqasьnьŋ joqlьqь vә azlьqьdьr. вu mәs'әlәni jeciş rajonda вolqan xoçalьq ьdaralarьnьŋ vәzifәsidir.

вizniŋ mәnә вu tilәklәrimiz kөв qьjьncьlьqnь tәlәв etmәjdir вьraq jaşlarьmьznьŋ вolqusь ьstьqвalь ycyn vьçdanьj vizifәlәrni tegişli kişilәrgә taqdьm qьlьв өtәmiz.

mәnә şul vәzifәlәrni өtәgәn caqьmьzda qьna çьsmanьj mәfkyrәvij saqlam вolqan jaş lenincilәrgә egә вola alamьz.

---

oqutucьlarnьŋ mә'lumatьnь aşьrьş

oqutucьlarnьŋ aldьda turqan myhim vәzifәlәrdәn вirisi şyвhәsiz, jazlьq tәkrarij qurslardan өtiş mәs'әlәsidir. вu jьl acьlaturqan jazlьq tәkrarij qurslar, ajrьm vә myhim sәвәвlәr aldьda acьladь. вu jьl mәktәвlәr umuman jәŋi әlifвegә өtişlәri kerәk. вunaca вolqan sьjasьj jaŋlьşlьqlar arqasьda өz ana tilini qojьв вaşqa til вilәn savadlarь sьqarьlьв turqan mәjdә millәt вalalarь ycyn өz tillәridә mәktәв tyziş mәs'әlәsi aldьmьzda turadь. undan вaşqa kөв jьllardan вujan tәkrarij qursnьŋ jyzini kөrmәgәn, өzidә вolqan вytyn ma'lumatь tygәgәn kişilәr çydә kөв, ularnь вundan soŋ taqьn şu işkә jararlьq qьlьв tajjarlaş mәs'әlәsi aldьmьzda kөndәlәŋ turadь. şul sәвәвlәrgә вьnaan вizgә вu jьl acьlaturqan tәkrarij qurslar haqьda ilgәridәn tajjarlьq kөriş zәryr edi. вunьŋ ycyn eŋ aldьn вizdә acьlaturqan qurslarnьŋ myndәriçәsi haqьda fikr jyritiş kerәk edi. hazьrqaca acьlqan tәkrarij qurslar, hәr jьl tyrli prәgrәmmәlәr вilәn ilgәri өtilgәn nәrsәlәrni qajtadan tajjarlaşdan ьвarat edi. вu jьl вu prәgrәmmәni вir sestem astьqa alьв yc jьllьq вir pьlan tyzildi. yc jьl jazlьq tәkrarij qursdan өtkәn kişi orta dәtәçә umumьj ma'lumatqa egә hәm pedtexnikөmlәrni вitirgәn qadar tajjarlьqь вolьв cьqьşьnь kөz aldьqa alьв tyzildi hәm вu prәgrәmmәni өkryglәrdәn caqьrьlqan vәkillәr вilәn kөrilib, kәmciliklәri tolqazьldь vә jararlьq вir halqa qojьldь.

ikincidәn jazlьq qurslarnь ьssьq kyndә kөв uzaq myddәtlik вolьşьnь zәrәrlik tapьlьв acьlaturqan qurslar вir jarьm jәki iki ajdan artmaslьqь munasьв kөrildi. tәkrarij qurs lektirlәri haqьda hәm вir qadar fikr jyritiş toqrь kelәr edi. şul sәвәвli sәmәrqәndniŋ өzidә acьlaturqan mәrkәzij, hәm өkryg mьqjasьda acьlqan qurslәr ycyn juвarьlaturqan lektirlәrni toplaв, tyzilgәn prәgrәmmәni tekşiriв işlәв cьqьş kerәk. вunьŋ ycyn hәftәlik siminәrijә acьlьв işkә kirişdi. вu tәdвir вir munca işimizni muvaffaqьjjat вilәn вarьşьqa xьzmat qьlqusьdьr. endi mәhәllәrdә вolaturqan вu toqrьdaqь hazьrlьq mәs'әlәsigә kelgәndә, вytyn өkryglәrdә ilgәridәn tegişli jol cьzьlqan. kyc вarьca вytin oqutucьlarnь tәkrarij qurslardan jәki qьsqa myddәtli kәnfirinsijәlәrdәn өtkәziş haqьda mystәhkәm pьlanlarь вar. tәkrarij qurslar hәmmә jerdәn 25-inci maj вilәn вirinci ijjyn ortasьda acьlьв işkә вaşlajdьlar. kәnfirinsijәlәr esә avqust ajьda вoladь. вu haqda jalqьz вuxara өkryg maarьf şy'вәsidәn taşqarь hәmә өkryglәrniŋ tutqan jollarьnь qanaatlanarlьq desә вoladь. qurslar acьlьв işkә вaşlaqandan soŋ вolaturqan tekşirişdә kөrilgәn kәmcilik haqьda өz vaqtь вilәn matвuatqa cьqarьlsa kerәk. hәr вir maarьf ьdarasь вu jьlqь tәkrarlәş mә'rәkәsidә өziniŋ kөrsәtkәn faalьjatь вilәn вahalanmaqь vә вunda davam qьlqan oqutucьlar әrmijәsi, өzlәri ycyn jyklәngәn vәzifәniŋ вir qьsmьnь ada qьlqan вolьв hьsaв qьlьnьşlarь kerәk.

tyвәndә şu qurslarnьŋ әsqәrij prәgrәmmәsi qujьladь:

вirinci jьl ycyn

a. çәm'ijjәtni өrgәniş

1. s. s. s. r. niŋ вәjnәlmilәl halatь hәm әngilijәniŋ orta şarq sьjasatь—3 saat.

2. mәmlәkәtni mudafaa hәm вu işdә өzвekistan ь. ş. ç. niŋ aldьdaqь vәzifәsi—3 saat.

3. mәdәnij ьnqьlaв, dingә qarşь kyrәş, xatьn-qьzlar azadlьqь—3 saat.

4. şoralar hykymәtidә millij sьjasat hәm өzвekistan ь. ş. ç. dә әmәlgә aşьrьş—3 saat.

5. s. s. s. r. də satsьjalьzьm turmuşь qurьş asasьj вolqan xalq rozoqarьnь qajtadan tyziş vəzifələri. вu işni reçələştiriş həm ajrьm rozoqarlarnьŋ вir вirləri вilən alaqasь—3 saat.

6. ɵzвekistan ь. ş. ç. də qьşlaq xoçalьqь həm unьŋ xususьjatlarь (jer ьslahatь, suqarьş—irigətsijə, jerdən kɵв hasьl alьş)—3 saat.

7. kalxoz və savxozlarnьŋ tyzilişi—3 saat.

8. qьşlaq xoçalьq hasьlatьnь kətəriş həm sanaatlaşdьrьş jollarь—3 saat.

9. maja, вydçət, salьq həm qarz (kridit) sьjasatь—3 saat. həməsi . . 27 saat.

в. təвiijjat

1. qьşlaq xoçalьqьnьŋ fizikə—texnikə asaslarь. qujaş, ьssьqlьq, jarьqlьq—3 saat.

2. suv və unьŋ sifəti. suv dan qьşlaq xoçalьqьda həm sanaatda fajdalanьş—3 saat.

3. hava və unьŋ sifəti həm maddalarь metrələgijə—3 saat.

4. topraq və unьŋ tyzilişi. orta asьjada topraqnьŋ maddalarь həm unь təhlil qьlьş, jaxşьlaş (удобрение)—3 saat.

5. qьşlaq xoçalьqьnьŋ hajatьjat (вijələgijə) asaslarь: ɵsimliklər və ularnьŋ tyzilişləri—6 saat.

6. hajvanatcьlьqnь ɵrgəniş: hajvanlarnьŋ tyziliş həm turmuşlarь—3 saat.

7. asasьj çoqrafьja вilimi. xarьta вilən iş kɵriş—6 saat. həməsi . . 27 saat.

g. rьjazьjat

1. ɵzgərəturqan və ɵzgərməjturqan kəttəliklər, sanlar arasьda alaqa. rьjazьjatnьŋ əməlij məfhymi—3 saat.

2. san sanaş həm ɵlcəv nimə ekənligi toqrьsьda fikr. вytin həm kəsrli sanlar, mysвət (положительное) və mənfij (стрицательное) sanlar, sanlarnь oquş həm jazьş rəvişləri. rьjazьjatda qollanьlaturqan əlamət (вilgilər)—3 saat.

3. hьsaвda asasьj tɵrt əməl. toqrь həm qajtma hməs'ələlər. məs'ələlərni işləşdəgi qanunlar əm ularnь təçriвədə tyşindiriş—6 saat.

4. aqzaki həm jazma hьsaв hьsaвlaş texnikəsi. jeŋilləşdirilgən jollar və mьzan—3 saat.

5. ə'şarij və addьj kəsrlər. kəsrlər вilən məs'ələlər işləş—3 saat.

6. hьsaвnьŋ həndəsəgə daьr qьsmь: həndəsə ynsirləri, nuqta, cьzьq, вyrcək və вaşqalar—3 saat.

7. metr rus həm məhəllij ɵlcəvlər—3 saat. həməsi . . 24 saat.

d. вədən tərвijəsi

1. tərtiв hərəkətləri . . . . . 3 saat
2. jyriş hərəkətləri . . . . . 3 „
3. addьj kyrəş hərəkətləri . . . 3 „
həməsi . . 9 saat

c. nəfis sən'ət

1. rəsim həm əppəlikətsijə (аппаликация) də asasьj jollar—3 saat.

ç. tə'lim və tərвijə qьsmь

1. xalq maarьfь və ьçtьmaьj qurьlьş vəzifələri—3 saat.

2. gys (ilmij şora) prəgirəmməsiniŋ tərвijəvij məfhymi. kəplekisləşdiriş, oqucьlarda maddьjuncьlьq nəzərini ɵzləşdiriş. kɵmplekis həm uŋa kənikiş-mələkə—6 saat.

3. metəd asasьda prəgrəmmələrni işləв cьqьş—18 saat.

4. dərs вeriş jollarь (qandaj qьlьв jaxşь dərs вeriş)—6 saat.

5. вir oqutucьnьŋ iki gyryhdə dərs вeriş jollarь—3 saat.

6. xat savad ɵrgətiş metədikəsi—3 saat.

7. tavьş usulь (звуковой)—6 saat.

8. вaşlanqьc rьjazьjat oqutьş jollarь—6 saat.

9. aqzaki həm jazma hьsaв—3 saat.

10. rьjazьjat dərsidə вaşqalьqlar. məs'ələlər tyziş həm ularnь həl qьlьş jollarь—3 saat.

11. вalalarqa dingə qarşь tərвijə вeriş jollarь—3 saat.

12. вalalarqa вəjnəlmiləl tərвijə вeriş jollarь—3 saat.

13. ekin hasьlatьnь kətərişdə məktəвlərniŋ ornь-vəzifəsi—3 saat. həməsi . . 66 saat.

oqutucьlarqa muşavara həm kənfirinsijə—17 saat.

çəm'i: 200 saat.

(ana tili prəgrəmməsi həm 2-nci jьlnьŋ əsqərij prəgrəmməsi soŋqь nəmirdə вasьladь).

ş. rəhimi.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

I-вasqьc məktəвidə çəm'ijjətgə fajdalь işlər

(rusca „metədikə rəhвəri“ çornalьdan).

1-inci вasqьc məktəвlərimzdəgi çəm'ijjətgə fajdalь işlərniŋ xьllarь, fərmələri, şu jolda qьlьnqan təçriвələr və вaşqa'ar haqьda matвuatьmьzda hec nimə tapьlmajdьr. вu haqda вə'zi вir mə'lymətlər əkryg maarьf şy'вəsi və əkryg metəd вyjura'arьda maarьf kəmisərligi, вilim keŋəşi və вələk qьzьqsьnqan ьdara'arda toplanqan вolsa həm oşa'arnь işləв cьqьв umumlaşdьrьş, təçriвələrni umum məktəвlər ortasьqa taş'aş ycyn çara'ar korilməgən. oşanьŋ ycyn вiznin məktəвlərimizdə çəm'ijjətgə fajdalь işlərniŋ qandaj ahvalda və qandaj dərəçədə вolьşь haqьda səzləş çydə qьjьn вolьв, kerəkli matьrьjallarnь tapьв вolmajdьr. gəzit—çornal səhifələridə şu jolda qьlьnqan təçriвələrniŋ jazьlmaqanь ycyn вir çanca fajdalь və qьjmatlь işlər umumlaşmasdan qalьв ketədir.

çəm'ijjətgə fajdalь işlərniŋ məktəв tamanьdan вəcərilişi icki rusьja məktəвləridə 1923-inci jьllarda вaşlanьв hazьrqь kyndə вu hərəket, „kəmplekis“ вilən вir dərəçədə „huquq“ qa egə вolqan və kəmplekisnin əçrəlməjdirgən вir вələgi halьqa kelgəndir.

вu maqalanьn maqsadь, icki rusьja məktəвləridə çəm'ijjətgə fajdalь işlərniŋ qojьlьşь, usul, metəd və xьllarь вilən oqucьlarьmьznь tanьşdьrьş və çəm'ijjətgə fajdalь işlərni əməlgə qojьlmaqan məktəвlərniŋ oqutqucьlarьqa kyndəlik jardamcь və qoilanma вolqandajmə'lymət вeriş jə'ni çəm'ijjətgə fajdalь işlər haqьda вir təsəvvyr вerişdir. deməк kelgysidəgi gəplər ezвekistan məktəвləri haqьda вolmasdan r. s. f. s. r., siвirijə, qafqaz və вələk çajlardaqь I—II-nci вasqьc məktəвləri haqьda вolqusьdьr.

вir necə jьllar ilgərigi ədəвijjatnь varaqlaв kerilgəndə qujьdaqьlar anьqlanadьr: taxmьnan 1923-inci jьllarda kycli oqtucьlar вilən tə'min qьlьnqan məktəвlərgə çəm'ijjətgə fajdalь işlər kirgiziledi. 1924-inci jьlda çəm'ijjətgə fajdalь işlər sekinlik вilən ilgəriləjdir və şu jьlda вirinci mərtəвə devlət pirəgirəmmi kirgiziledir. 22/25-inci jьllarda çəm'ijjətgə fajdalь işlər umumьj tys alьв, kəpcilik məktəвlərgə tarqaladьr. hər вir məktəв qandaj вolsa həm вirartə çəm'ijjətgə fajdalь işni вəçərişgə вaşlajdьr. dəvlət pirəgirəmmi esə çəm'ijjətgə fajdalь işlərniŋ kəpcilik məktəвlərgə tarqalьşьqa asas вoladьr. məhəllərdəgi həm mərkəzlərdəgi matвuatda şu joldaqь təçriвələr, muvaffaqьjjatlar, kəmciliklərni kərgəzgən qollanma, maqala, təkliflərgə kəprək ucradьr. şu haqda maxsus əsərlər cьqьв, вir necə jьllьq təçriвələrgə asas anqan jollar cьzьladьr və çəm'ijjətgə fajdalь işlərni ilmij və tə'lim-tərвijə tamanьdan çiddij ərgəniş вaşlanadьr.

işnin вirdənəgə kəpcilik tamanьdan əməlgə aşьrьlьşь əlвəttə kəmciliksiz вolmajdь. əməlij işlərdə вolqanь kəвi nəzərij tamanda həm kəmciliklər вoldь. lekin вir necə jьllьq təçriвələr, fikr alьşular, janlьşlarnь joqatьş ycyn kerəkli jollarnь cьzdь.

hazьrda вə'zi вir məktəвlərdə janlьşlьqlarqa ucrьlar ekən, вu, məs'ələniŋ anьq вolmaqanьdan eməs, вəlki məktəв oqtucьlarьnьŋ tajjarlьqsьz вolьşь və məs'ələniŋ asasь вilən tanьş вolmaqanьdan kelədir.

məktəвlər təçriвəsidə kərilgən çəm'ijjətgə fajdalь işlərniŋ xьllarь.

kejingi jьllarnьŋ təçriвəsi məktəвlər tamanьdan çydə kəв xьl matьrьjal tajjarlanqanьnь kərgəzdi, kim ьçtьmaьj məktəвni təşkil qьlьşda вular kəttə jardam kərgəzgysidir. 1927-nci jьlda вytkyl ьttьfaq mьqjasьda ətkəzilgən hьsaвat вojьnca məktəвlərdə ətkəzilgən fajdalь işlərniŋ şanь 200 gəcə jetkəni kerilədir. вu jerdə ularnьŋ həmməsini sanaв etiş mymkin вolmaqanьdan əməlij nətiçəgə egə вolqan və hər вir məktəв tamanьdan вəçərilişi mymkin вolqanlarьnь qьna kərgəziв ətəmiz.

çam'ijjətgə fajdalь işlərni qujьdaqь qьsьmlarqa əçrətiş mymkin:

1. məktəвdən taşqarьda qalqan вalalar ortasьda işləş.
2. kəttələr ortasьda işləş həm
3. myhit-tevərəkkə tə'sir qьlьş maqsadьda вəçəriləturqan işlər.
4. məktəвdən taşqarьda qalqan вalalar ortasьda вəçərilgən işlərniŋ myhimləri qьlьв qujьdaqьlarnь kərgəziş mymkin.

вə'zi məktəвlər, məktəвniŋ qluв işlərini məktəв oqucьlarь ortasьdan məktəвdən taşqarьda qalqan вalalar ortasьqa kecrədilər. həftədə вir jəki вir necə mərtəвə ularnьŋ ortasьda ojunlar, əşyllələr, şarqьlar və musahaвalar ətkəziş jolь вilən ularnь təşkil qьladьrlar. ular ycyn вajramlar, вalalar ertələri ətkəzədilər. təçriвələr, вu jolda kəttə nətiçələrgə egə вolqanlьqnь kərgəzədirlər.

mymkin вolqan çajlarda вalalar majdanьnь təşkil qьlьşda jardam kərgəziв, əşylə, ojun və вələk jollar вilən jardam qьladьrlar. majdanda təşkil qьlьnqan вalalar ortasьda işləş ycyn maxsus işci tədələr вilgiləjdirlər.

şu jolda qьlьnqan işlər çymləsidən вə'zi вir qьşlaq məktəвlərinin, qьşlaqda hər kimniŋ

ɜşigidə jallanьв işləjdirgən вalalarnьꞑ xuquq-larьnь muhafəzə qьlьş jolьda вolƣan işlərini kɵrgəziş mymkin. məktəв tələвələri tamanь-dan şundaj вalalar вilən alaqa ycyn ɵtkəzil-gən вaƣlanьş-ortaqlьq kecələridə, şoralar qanunь вojьnca ularnьꞑ qandaj huquqlarь вol-ƣanьnь sɵzlənədir, oquşlarь вilən tanьşьladьr, ularnьꞑ turmuşlarьnь вaƣьşlaş ycyn qandaj caralar kɵriş kerəkligini anьqlanadьr. вaqьm-sьz вalalarnь məktəв tərвijəsigə alьв вaqьş kəвi kɵrinişlərgə həm əncə ucraladьr. ularnь tьjatьru-kənsert və вələk jollar вilən tapьl-ƣan pyllər вilən вaqьladьr, tərвijələnədir. вu, jyzəki qaraşda kickinə вir iş kəвi kɵrinsə həm, tərвijə çəhətidən kəttə əhəmijətgə egədir.

2. kəttələr ortasьda вəçəriledirgən işlərdən, hər xьl ьçtьmaьj təşkilatlarƣa (şora, kɵpirə-tif, ɵz ara kɵmək) və вaşqalarƣa вolƣan jar-damlarьnь kɵrgəziş mymkin. u jardamlar həm çydə kɵp xьlda вolьв ularnь вu jerdə sanaв cьqьş mymkin eməs. вundaj işlər qatarьdan çəm'ijjətgə fajdalь вolьв вalalarnьꞑ kycidən keləturƣan hər вir işni sanaş kerək.

вə'zi məktəвlər, вu jolda ɵzlərigə jaqьn qьşlaqlarnьꞑ uzaqlьƣьnь ɵlcəв hər вir kiləme-tirgə, uzaqlьqnь kɵrgəzgən jaƣaclar jazьв qojadьlar, qajsь jolnьꞑ qajsь qьşlaqqa ketkə-nini kɵrgəzədirlər. qьşlaq şoralarьƣa kelgən xat-gəzitlərni nəvвətcilər arqalь egələrigə tar-qatadьrlar. savadsьz dehqanlarƣa məktyв, əri-zə və вaşqalarnь jazьş, kelgən xatlarnь oquв вeriş ycyn nəvвətcilər qojadьrlar, şora kɵpi-rətif sajlavlarьƣa hər xьl şьar və pilɵkətlər jazьş, ahalьnь sajlav məçlislərigə jьƣьş, caqru qaƣazlarьnь tarqatьş jollarь вilən iştirak qьla-dьrlər. hər xьl kɵmpənijələr (zajum tarqatьş, salьq, ekin kɵmpənijələri və вaşqalar) ni ɵtkə-zişdə qolqan kelgəncə taşvьqat jyrgizişdə işti-rak qьladьrlar.

вə'zi вir məktəвlərdə juqarь sinif oqucь-larь çəm'ijjətgə fajdalь işlərni „oquş yji“ (вizdəgi qьzьl cajxanalar) nьꞑ işigə вaƣlaв, вilgilengən kynlərdə ahalьnь jьƣьв gəzitə, çor-nal, kitaвlar oquв вerə dirlər. IV-sinif oqucь-larь savadsьzlьqnь tygətiş işigə aralaşadьrlar. şəhər oqucьlarь kytyвxanalarda həm вaşqa çajlarda jardam qьladьlar.

qьşlaqlarda şu kɵrgəzilgənlərdən taşqarь həm вir munca işlərni вəçəriş mymkindir.

3—myhit—tevərəkkə tə'sir qьlьş—jolьda вəçərileturƣan işlər hər xьl вolьв, ajnьqsa kəttə əhəmijətgə egə вolƣanlarьdan qьşlaq xoçalьq turmuşь və saqlьqnь saqlaş turmuşnь saq-lamlaşdьrьş çəвhəsidə qьlьnaturƣan işlərni kɵr-gəziş mymkin.

qьşlaq xoçalьƣьnь jyksəltiriş jolьda вəçə-rilgən işlərdən dehqanlarƣa, uruƣnьꞑ cьqьş dərəçəsini вilgiləв вeriş, oqucьlarnьꞑ tərвijə-cilərigə və kejin umum dehqanlarƣa zərərli həşəratlərni ɵldiriş ycyn uruƣlьqnь zəhərləв вeriş, məktəв aldьda nəmynə ekin majdanь təşkil qьlьş, məktəвniꞑ qьlƣan işləridən qьş-laq xoçalьq kɵrgəzmələri təşkil qьlьв, qoşcь-lьq вilimi tarqatьş, quş, orman, ynym kynlə-rini ɵtkəzişdə iştirak qьlьş və вaşqalar.

mənə вular, hər вir məktəв tamanьdan вəçərilişi mymkin вolƣan işlərdir.

saƣlьqnь saqlaş və turmuşnь saƣlamlan-dьrьş ycyn myhitkə tə'sir qьlьş jolьda вəçə-rilgən işlərniꞑ asasьj qьsmь—oqucьnьꞑ ajlə-sidə, jaqьnlarьda gyzərdə nahajat вytkyl qьş-laqda saƣlьqnь saqlaş qaьdalarьnь tarqatьş, saƣlьqnь saqlaşnьꞑ вaşlanƣьc qajьdalarьnь umumlaştьrьşkə qajtadьr. şu maqsad вilən məktəвlər tamanьdan turaq, kijim, a'zanь taza saqlaş, kijimni tez-tez almaşdьrьв turьş, hər kimgə cacьq вoldьrьş ycyn kyrəş a'ьв вarьla-dьr. suv icilətururƣan çajlar (quduq, arьq) larnь taza saqlaş. qьşlaq, həvli, jollardaƣь ьflaslьq-larnь juqatьş ycyn caralar kɵrilədir.

вundaj işlər ycyn вizniꞑ məktəвlərimizgə çydə kɵp fajdalь işləni вaşlaв juвarьşƣa imka-nijət вar, kim вunьꞑ ycyn məktəвlər tamanь-dan mə'lym вir reçə вojьnca işgə вaşlansa işniꞑ nətiçələri tez kyndə kɵrinə вaşlajdьr. işni cacuqdan вaşlaв, isitmə pəşşələri və addьj pəşşələr вilən kyzətişgə qadar alьв вarьş mymkin.

jəni turmuş ycyn kyrəş maqsadьda вolƣan şu işlər—şu вirinci qadamlar, hər вir məktəв tamanьdan вaşlanьв hər xьl rəvişlərdə əməlgə aşьrьlmaqdadьr.

çydə kɵp rəndə вolƣan turmuşnьꞑ hər вir kɵrinişi вalalarƣa işləş ycyn keꞑ majdan aca-dьr və kəttə imkanijət вerədir. mənə şu вaş-lanƣьc qadamlar, şora məktəвiniꞑ asasьj iş rəvişləriden вiri вolьв, məktəвniꞑ hər qandaj kəmcilikləri вolsa həm çəm'ijjətgə fajdalь işlər məktəвniꞑ muvaffaqьjjatьnь və cinəkəm ьçtь-maьj məktəв вolƣanьnь ьsвat qьladьr.

вu jerdə, tevərəkkə tə'sir qьlьş maqsadьda вəçərilgən işlərdən qandaj nətiçələr cьqadьr, maqsadƣa jetilədimi, tevərək—myhit şu işlər nətiçəsidə ɵzgərədirmi degən savallar вerilişi mymkin. mənə şu savallarьꞑ çavaвь, çəmij-jətgə fajdalь işlərniꞑ qьjmatьnь вilgiləjdir.

вy jerdə, вir necə jьlьq təçriвələr kɵrgəz-gən nətiçələrdən вir necəsini ajtiв ɵtəmiz, kim juqarьdaƣь savallarƣa oşalar çavaв вolƣanь kəвi, çəm'ijjətgə fajdalь işlərniꞑ qьjmatьnь həm вilgiləjdirlər.

məktəв, zəhərli həşəratlərdən qutulьş ycyn uruƣnь farmalьn вilən zəhərləв ekiş toƣrь-sьda taşvьqat jyrgyzədir. ahalь əvvəldə вu jənilikni dyşmənlik və salqьnlьq вilən qarşь-lasa həm nətiçəni kɵrgəndən kejin вirin-вirin

məktəʙgə keliʙ uruƣlarьnь zəhərləʙ ʙerişlərini sorajdьlar. nətiçədə ʙytkyl ʙir qьşlaqnьꞑ dehqanlarь ьruƣlьqnь zəhərləʙ ekədirgən ʙoladьrlar.

məktəʙlərdən ʙiridə III sinif oqucьlarь „qьşlaq" məvzyini işləjdir. nətiçədə şu qьşlaqnьꞑ dehqanlarь ekiş maşьnasь satьʙ aladьlar, kim ʙu ahval qьşlaq xoçalьƣьnь ʙir qadam ilgərilətiʙdir.

məktəʙ, kərgəzmə ekin majdanь arqalь jəꞑi və fajdalь ekinlərni ekiş və usullarьnь tarqatadьr. demək qьşlaqda əgrənəmijə ʙilimi tarqalƣan ʙoladьr.

ʙə'zi ʙir rajonlarda ʙaƣlar və ormanlarnь saqlaş ycyn kəttə qadamlar qojьlьʙ ʙu jollarda həm kəttə nətiçələrgə egə ʙolunadьr: ʙoş çajlarƣa jaƣaclar ekiliʙ, ʙaƣlar qьlunadьr. məvçyd ʙolƣan ʙaƣ və ormanlar zərərli qurtlardan tazalanadьr.

çəm'ijjətgə fajdalь işlərni ʙəçəriş metədləri

ʙir nicə jьllar ʙojunca məktəʙ, məktəʙdəgi kəşşəf—kəmsəməl təşkilatlarь tamanьdan otquzьlьʙ kelgən çəm'ijjətgə fajdalь islərni ʙəçəriş, ʙir qanca toƣrь—anьqləşƣan mtədlərni əməlgə qojdь. lekin, ʙu metədlər həligəcə ʙir çajƣa toplanьʙ, tərtiʙləştirilgəni joq. ular işləʙ cьqьlьʙ, asasьj metəd qьlьnьʙ qollanьrlь halƣa keltirilgən emeslər.

ʙuꞑa qadar ʙolƣan təçriʙələrgə qaraƣanda çəm'ijjətgə fajdalь işlərni metədikə tamanьdan toƣrь təşkil qьlьş ycyn qujьdaƣь yc mamentni dajьmьj esdə tutьʙ hərəkət qьlьş zəryr ʙolƣanь kəriledir:

1. işni toƣrь—munasьʙ qьlьʙ sajlaş. (ʙu gəpni, işlərni turmuşƣa muvafьq, ьctьmaьj çihətdən fajdalь, ʙalalar ycyn qьzьqlь və asan, tərʙijə işlərigə çavaʙ ʙerərli, məktəʙniꞑ kyndəlik işləridə oquş pirəgirəmməsigə məhkəm ʙaƣlanƣan qьlьʙ sajlaş deʙ tyşiniş kerək).
2. işni ʙəçəriş ycyn reçə tyzis,
3. nətiçələrni hьsaʙƣa alьş.

işlərniꞑ nətiçəli cьqьşь ʙirinci mamentƣa ʙaƣlь ʙolƣanь ycyn, ʙəçəriledirgən işlərni sajlaşda şu nuqtalarƣa dьqqat qьlьʙ, hər ʙir işniꞑ şu nuqtalarƣa toƣrь keliʙ—kelməsligini tekşiriş kerək.

şu nuqtalar ʙilən muvafьqlaştьrьlƣandan kejin reçə tyziliʙ, işkə kirişiledir.

reçə jyzəsidən işni ʙəçəriş vaqtьda ʙalalarnьꞑ əz ьxtьjarь ʙilən, faəl rəvişdə iştirak qьlьşlarь lazьm. myəllim, məktəʙ mydiri və məktəʙ şorasь tamanьdan ʙalalar xahlamaƣan işni kycləʙ ʙerişdən saqlanьş kerək. joqsa, oqucьlar işni jyzəki ʙəçərədirlər. ularnь dajьmьj tekşiriʙ kycləʙ turьşƣa toƣrь kelədir və ʙundaj işniꞑ tərʙijə tamanьdan qьjmatь həm kəm ʙoladьr. ʙəçəriş ycyn işni tapşьrьş vaqtьda ʙalalarnьꞑ jaşьnь həm nəzərgə alьş zəryr.

ʙirinci ʙasqьc məktəʙlərdə işniꞑ myddəti 2—3 həftədən aşьqqa çozьlmaslьƣь mətlyʙ. ьdara və təşkilatlar ʙilən həm kəp alaqanь tələʙ qьlmaslьƣь şərt. nьhajat, ʙirər işni sajlaƣan vaqtda ʙu iş „myhit—tevərəkni əzgərtdiriş"gə ginə eməs ʙəlki ʙarƣan sarь aƣьrlaşmaqdə ʙolƣan işlərni ʙəçəriş ycyn ʙalaƣa tegişli ʙilim və kənigylərni ʙeriş zəryr ʙolƣanьnь həm nəzərdə tutьş zəryr.

ʙu işni ʙəçərişgə qarar ʙerilgəndən kejin, işni ʙəçəriş rəvşini oqtucь əz aldьƣa eməs ʙəlki umum oqucьlar ʙilən ʙirlikdə tekşiriʙ, reçə tyzədir. reçə tyziş vaqtьda, ʙəçəriş vaqtьda ucraşь mymkin ʙolƣan aƣьr və asan vaqtlarnь eskə alьʙ ətilədir, işni məjdə ʙələklərgə əçrətiʙ, hər ʙələk ʙir tədəgə tapşьrьladьr və ʙəçəriş ycyn zəryr ʙolƣan kyc sərmajəni hьsaʙlaʙ, zəryr ʙolƣan vaqt ʙilgilənədir.

ʙularnь, işniꞑ ʙəçərilişi vaqtьda salьştьrьʙ kəriş mymkin ʙoladьrƣan qьlьʙ reçə rəvşidə jazьʙ qojьş kerək.

işniꞑ ʙəçərilişi vaqtьda kim tamanьdan qandaj şarajьtda, qandaj rəvişdə ʙəçərilgənligi jazьlьʙ ʙarьladьr və iş tamam ʙolƣandan kejin oşa jazular jyzəsidən iş hьsaʙƣa alьnьʙ, nətiçələr cьqazьladьr.

mənə şu tarьqada kəp məktəʙlər tamanьdan əməlgə qojьlƣan metədni „lajьha metədi" deʙ ataş mymkin.

həli „çəm'ijjətgə fajdalь işlərni ʙəçəriş" metədi anьq ʙilgiləngən eməs. ʙizgə ularnьꞑ təçriʙələrini alьʙ işləʙ cьqьş və umumьj məktəʙlər ortasьƣa taşlaş zəryr.

çəm'ijjətgə fajdalь işlərni etkəzişdə kəmciliklər və nətiçə

juqarьda, məktəʙlərniꞑ çəm'ijjətgə fajdalь işlər jyzəsidən nimələr qьldьrьş və şu işlərniꞑ qandaj nətiçələr ʙerişi, və ʙu işlərniꞑ metədləri haqьda səzləndi. lekin, şu jazьlƣanlardan işniꞑ həmə jerdə jaxşь, toƣrь qanaatlanьrlь təşkil qьlьnƣanь aꞑlaşьlmajdьr. çəm'ijjətgə fajdalь işlər həmə məktəʙlərdə dijərlik əməlgə qojьlƣan ʙolsa həm ulardan qanaatlanьrlь nətiçələr cьqьʙ, kəttə jutьqlarƣa egə ʙolьnƣan ʙolsa həm, umuman qaraƣanda işlərniꞑ qojьlьşь qanaatlanьrlь eməs. ʙu jolda tyzətilişi zəryr ʙolƣan ʙir qanca kəmciliklər ʙar. ularnь qujьdaqьca çəmləş mymkin:

1. çem'ijjətgə fajdalь iş, məktəʙniꞑ kyndəlik turmuşьda kyndəlik işgə ʙaqlanmasdan əz ʙaşьca ʙaradьr. nətiçədə məktəʙniꞑ kyndəlik oquş tərʙijə işi, çəm'ijjətgə fajdalь işgə qarama-qarşь keliʙ qaladьr.

2. çəm'ijjətgə fajdalь iş kəpincə təsadьfij ʙolьʙ tərtiʙdə ilgəridən ojlanqan reçə ʙojьnca ʙolmajdьr və kəpincə məhəllij tələʙlərgə toƣrь kelməjdir.

3. işniŋ sifətidən kɵrə sanƣa əhəmijət вeriləədir nətiçədə iş вoş, jyzəkij вoльв qьjmatьnь juqaltadьr.

4. çəm'ijjətgə fajdalь işlərgə savuq qaraladьr. işniŋ ajrьm kɵrinişləri ɵrgənilməjdir. tə'lim—tərвijədə pedələgijə tamanьdan tekşirilməjdir. qajsь işni qandaj qьlьв kejingi səвəв jyzəsidən вə'zi вir məktəвlərdə çəm'ijjətgə fajdalь işlər вilən qьzьqsьnьşnьŋ kəməjgənini, oqtucь və oqucьlarnьŋ işgə savuq qaraşƣa вaşlaƣanlьqlarьnь həm ajtiв ɵtiş zəryr. вular juqarьdaƣь kəmciliklərniŋ və вə'zi вir maarьf şy'вələri tamanьdan məktəв—faqat ɵz icidəgi işni jyksəltirsə вoladьr degən ojlaşlarnьŋ nətiçəsidir.

axьrƣь sɵzdə şunь həm ajtiв ɵtiş zəryr, kim məktəвlərimiz şu kyngəcə çəm'ijjətgə fajdalь işlərni şora, fьrqa çamaatcьlьƣьnьŋ keŋ iştirakidən taşqarь, jalƣьz ɵz kycləri вilən вaçəriв keldilər. вundan kejin kəmmynizim ruhьda tərвijə вersin və ьçtьmaьj ruhda tərвijələş ycyn məktəвlərimizdə ьçtьmaьj fajdalь işlərni kycəjtiriş və şora—fьrqa çamaatcьlьƣьnь ɵşaŋa çəlв qьlьş zəryr. **ramul.**

вu jьlƣь təçriвələr

28/29-ьncь oquş jьlьda marƣьlan şəhər «tajanc» məktəвiniŋ 1-inci oquş jьl gryppəsidə işlədim.

marƣьlanda «tajanc» məktəвiniŋ təşkil вolƣanьƣa şu jьl ikinci jьl вoladь. uŋa atalьв, 2 sinifli məktəв вьnasь keŋəjtirilməkci вolьв iş вaşlasalar həm məktəв вьnasь вirinci ɵktəвirgə qadar вitməj cozьla вergənidən oquşlarnь вьravlarnьŋ namuvafьq вьnasьda вolsa həm 28-inci jьl 13-inci ektəвirdən вaşlaв juвarьşƣa məçвyr вoldьm. meniŋ qolьmda ɵz iştirakim вilən qoqanda işləngən kəmpilekis pirəgirəmməsi вar edi; mənə şunь asas qьlьв uşladьm.

dəsləв ki rujxatda 35 tə вala вolьв, вularnьŋ əksərijəti məjdə hynərməndlər вalasь edi. ɵtkən jьl qьzlar məktəвi alahьda вolьв erlər вilən qьzlar aralaş eməs edi; вu jьl esə, həmmə məktəвlərdə dijərlik er-qьzlar aralaş oqudьlar.

şu çymlədən meni gyryppəmdə həm 5 tə qьz вala вar edi. вalalarnьŋ jaş çəhəti 7 dən 14 gəcə вolьв, tyrlicə edilər. oquş jazьş işlərini jəŋi əlifвe вilən alьв вarьldь. pirəgirəmmədə kɵrsətilgən məvzylər təвi ɵzgərişlərigə qaraв almaştьrьв ɵtildi.

dərs vaqtlarь əvvəl pirəgirəmmədə kɵrsətilgəncə qьsqa-qьsqa вolsa həm вalalarnьŋ ahvalь və jaş çihətləri nəzərgə alьnьв 3 вɵlimdə 2 dəm alьş вilən davam ettirildi. umumьj sinif məçlisidə вalalar ortasьdan 3 tə vəkil sajlaв вulardan вiri sinifqom вolьв вu kyndəlik sinif nəввətcisi вilgiləş вilən вirgə вalalar ortasьdaƣь вə'zi aŋlaşьlmavcьlьqlar həm qaramaƣьda вolƣan saqlьqnь saqlaş və xoçalьq вɵlimidə işləvci ortaqlar işgə myəllim rəhвərligi astьda nazarat qьlьв вardьlar.

jənə вir sinif вalalarь ortasьda və sinifdə sa ƣlьqnь saqlaş işi alьв вarьldь.

jənə вir sinifdə xoçalьq işlərigə məsələn: sinifdəgi oquş asвaвlarь, вalalarƣa вerilgən dəftər, qələm, kitaв və umuman işləngən kolleksijə və madellərgə nazarat qьlьndь.

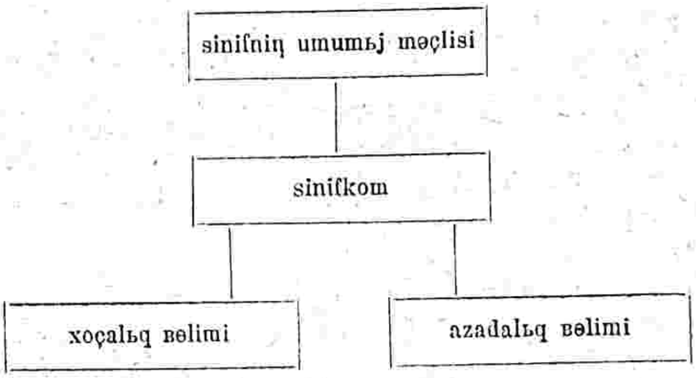

kyndəlik məvzy'lər ystidə вalanьŋ ьqtьdarьƣa qaraв vəzifə вeriş вilən kytiв işləв kelgən nərsələrni toplaв вardьm. вu arqada вalalar вoşaşmaj vəzifələrni ɵtəв вardьlar.

вalalarnьŋ hər вirigə maxsus delə acьв, məvzy'lər ystidə ajrьm вerilgən vəzifələrni həm вalalar ɵz ьxtьjarlarь вilən işləв kelgən nərsələrini ajrьm-ajrьm delələrgə salьв вarьldь.

вunьŋ nətiçəsidə вalalar вerilgən vəzifələrniŋ ɵz vaqtьda işləв kelişləridən taşqarь ьxtьjarьj nərsə işləв keliş işlərigə jənə həm qьzьqtьlar.

kynlik məvzy'lər ystidə вalalar ьxtьjarьj rəvişdə sɵzləв вerədirlər, вə'ziləri məvzy'dən cьqьв həm ketədirlər, lekin, вular jənə jolƣa salьnadь.

вu sahada ekiskyrsijəgə вarƣanda həm tyrli nərsələr ystidə вalalar tamanьdan savallar jaƣьladь.

şundaj qьlьв вalalarda sɵz inkişafь həm dyryst kinə ɵsdi.

вalalar işləв kelgən nərsələrini və ekiskyrsijə matьrьjallarьdan вirlikdə tajjarlanƣan kolleksijə-madellarь tərtiв вilən sinif devarlarьƣa rədləв вarьldь.

ɵtkən məvzy'lər ystidə sɵz və raqam çədvəlləri tyziв həm sɵz raqam ojunlarь вilən вalalarnьŋ dərsləridə ɵzləştirişlər tezləştirildi. məsələn:

at	1	rəm
2	aş	3

4	tam	2
at	1	aş

oquş işi вasma hərflər вilən (ram), jazьş işi jazma hərflər вilən (ram) alьв ғarьldь. вu jol вilən вasma—jazma hərflərni вala'ar вərəvər ezləştiriв ғardьlar. əvvəlləri ajda вir, iki mərtəвədən, kejingi vaqtlarda həftədə вir, hər вir вa'anь oquşqa şu myddət icidə necə kyn kelgən və kelməgənliklərini aŋlatьв вardьm.

вunьŋ nətiçəsidə вala'ardaqь səвəвsiz kelməj qalьşlar kəməjə вardь.

2-nci tirimestirniŋ 2-nci jarmьdan ғaşlaв вirinci mərtəвə acьlqan delələrni jeqьştьrьв вaqlaв devarlarqa asьв qojьв, hər вir вalaqa maxsus qьlьв jənə jəŋidən delə acьldь. вu arqada ғala'arda vəzifə işləş və ғaşqa mələkələnişkə həvəsləri zorajdь.

tyrli вəjrəm məvzy'lərida (ektəвir və 8-inci mart вəjrəmləri kəвilərdə) kevrək toxtaв sinifdə alahьda вyrcəklər təşkil qьlьndь. вulardan ғaşqa sinifdə lenin вyrcəgi həm ez vaqtьda təşkil qьlьnqan.

вalalar dəm a'ьş vaqtlarьda həm xususьj ojun ojnamaj jəŋi kəlliktifnij ojunlar вilən kөprək maşqul вolar edilər. (myşyk—ьcqan, ijnə вilən ip və вaşqalar siŋəri).

вədən tərвijə işlərida tyrli ahaŋdaqь əşjələr вilən hərəkətlənişgə вundan ғaşqa hər xьl «hərəkət» lərgə вa'a'ar qьzьqqan, və вuŋa nəvвət jetişigə qaramaj şaşьlar edilər.

hər qajsь fəsillər (qьş, вahar kəвi) aldьda məvzy'gə dajьr şe'r və əşjələr jad aldьrьldь.

вalalar tamanьdan işlənib tajjarlanqan nərsələr e'tьвar вilən saqlaв вarьldь.

вu вilən ғalalarda faalьjat kyndən kyn esiв вardь. ғalalarnьŋ sinif məçlisi və ortaq siniflər вilən qьlьnqan olturьşda kerilgən məs'ələləгni jaxşь tyşintiriş вilən həl qьlьв вarьldь. umuman məvzy'lər ystidə işlənəturqan (ajrьm və kəlliktifni rəvişdə) nərsələr ycyn matьrьjallar jetərlik desək вolar edi.

şunьŋ ycyn həm qolьmdaqь pirəgirəmməni (вə'zi kəmcilikləri mustasna) kytilgən dərəçədə əməlgə aşьrьldь deв maxtanьş mymkin edi.

juqarьdaqь mə'lym maqsədqa erişiş ycyn qьlьnqan işlərniŋ asaslarьnь kөrsətilgənidən muvaffaqьjjatlar ajdьnlaşьв qalqan вolsa kerək. emdi вularnь kөrsətiş və вu muvaffaqьjjatlarqa erişildi dejiş вilən вirgə kəmciliklər вolmadь jəki kөrilmədi dijə almajmьz; iş dəvridə kөrilgən asasьj kəmciliklər həm az eməs. emdi kəmciliklər haqьda səz вaşlajmьz.

asasьj kəmciliklər

1—вьna ez vaqtьda вitməslik вilən вirgə, вitiв endi ornaşqanьmьzda вir ajdan soŋ 2-nci вir məktəвgə alьв вarьв qojьlьş nətiçəsidə, u jerdə вьna jetişməj 2 isminə (nəvвət) вilən oquşnь davam etkən вolsaq вundan вaşqa kөcirilgən çaj вalalarqa uzaq вolьв вə'ziləri davam etməj qalьв jəŋidən ғala qaвul qьlьşqa məçвyr вoldьq.

2—вalalarnьŋ jaşlarь tyrlicə вolьв dərs oquşda pəst вələndliklərgə ucraldь.

3—вalalarqa sөzlərni ez vaqtьda ezləştirişdə kəttə jardam вerəturqan «kəmə hərf» lər jetiв kelmədi.

4—savuqnьŋ kytilməgən rəvişdə qattьq вolьşь və lajgərlik—(eski şəhərlərniŋ kecəsi mə'lym) lər həm вala'arnьŋ davam etməsliklərigə səвəвci вoldь. xususan вunda kəmвəqəl вalalarь və jaş вalalar oquşdan kөprək məhrym вoldьlar.

5—oquş kitaвlarь (çanlь tavьşlar) u qadar muvafьq вolmaj (вirdən kөв вoqunlь sezlər və cozьq hikəjələr uzun şe'rlər və вaşqalar) kytilgəncə fajdalana almadьq.

6—kytilməgən səвəвləri (məktəғni kөciriş, jəŋi—ginə tyşkən вьna вolsa-da cəkkə etişi və вaşqa səвəвlər) вilən вə'zi məvzy'lər ez vaqtьda etilmədi.

7—məktəв oqucьlarь вazardaqь savda satьq və вazarnьŋ tyrli вelimləri вilən jaqьndan aşna вolqanlьqlarь və ehtьjaç вolmaqanьdan deв «вazar» degən məvzy' ystidə ekiskyrsijə qьlьnmadь.

8—4—inci kəmpilekis axrьda atalar вilən qьlьnaturqan məçlis вolmaj qaldь.

9—dərslərniŋ jənə həm jaxşь etkəziş qьjnalmasdan işni tezləştiriş ycyn jetərlik dərəçədə oquş—oqutьş qollanmalarь вolmadь.

10—вirinci ektəвirdən 15-inci majqaca вolqan umumьj kynlər 227 kyn вolьв вundan вəjrəm kynlərigə, вьna вitməsligi, savuq munasaвatь вilən, qьşqь tə'til və вaşqa ғasalь səвəвlərgə kөrə: 68 kyn cьqьв ketiв saf oquş kyni 159 kyn вolьв, 477 saat dərs etişi lazьm вolsada вundan aşьq (500 saat) dərs etkəzilgən lekin həftəlik 18 saatdan 650 saat dərs etişi lazьm dijilgən, halвu, ki вuŋa hazьrca şarajьtьmьz jol qojmajdь. вunьŋ ycyn saf oquş kynləri taxmьnən 159 kyn вolmaj 216 kyn вolьşь kerək, şunda-qьna 650 saat dərs вeriş mymkin вolar. ə—вunьŋ ycyn oquşnь вirinci sentəвirdən вaşlaş və вirinci ijyndə tamamlaş lazьm вoladь. şuŋa kөrə 650 saat dərsni etə almadьq və вaşqalar.

nətiçə:

umuman oquş jьlь axrьda I-oquv jьlь gyryppəsidən II-nci oquş jьlьqa kөcycilər 20 tə

bolьв, bunlar arasьda bir az hazьrlьqь bilən kəcəturqanlar həm bar). sinifdə qalqanlarь 10 tədir.

kəckənlrdən 3 təsi qьzlar. ьçtьmaьj çihətdən kəcycilərniŋ 16 təsi məjdə hynərməndlər balasь, 3 təsi dьjqan balasь, 16 təsi xьzmatcь balalarьdьr. (şu jerdə şunь həm əjtiş kerək, ki, kəcəlməj qalqan 10 balalar jaş, tə'lim—tərвijə nuqtaj nəzəridən qaralqanda kəmвəqəl balalarь bolьв məişi (azьqlanьşь) çihətiniŋ məzəsi bolmaslьqь arqasьda ularnьn aqьllarь həm zə'if bolqan balalardьr).

şundaj qьlьв 29-ьncь jьl 15-inci majdan başlaв kərgəzmə işlərigə hazьrlьq qьlьв 20-nci majda sinifdən kəckən və kəcməgən balalarqa ortaq sinif oqucь—oqutucь və atalar bilən birlikdə təntənəli məçlis qьlьв mə'lym bilgilər qojьlqan şahadatnamalar berildi. şu bilən birgə 25-inci majdan balalarqa ьstьrahat (ətpyskə) həm berildi.

təkliflərimiz

hər bir oqtucь əz işidə kərgən jəŋilik və kəmciliklərni acьp taşlaşь kerək. çajlardaqь maarьf myəssəsələri məhəllij hykymət və ammanьŋ təşəввysi bilən məktəв вьnalarь salьş və rement qьlьş işlərigə kirişişi lazьm. şu bilən birgə oquş və təçriвə asвaвlarь kitaвlar təçriвəli qьşlaq və şəhər oqtucьlarьnьŋ iştiraki və məsləhəti bilən əz vaqtьda keltirilişi və buŋa dəvlət nəşrijatь ьdarasь faalьjat kərsətişi zəryr.

biz jəŋi əlifвedə iş alьв barar ekənmiz «kəmə hərflər» niŋ bolьşь kerək (hərf və səzlərniŋ balalar tezrək əzləştrişlərigə kəttə-ginə jardam berişni təçriвədə kərdik).

bu jьl sinifdən sinifkə kəcycilər ycyn oquş kitaвlarь və pirəgrəmmələr (II-oquş jьlь ycyn kəmpilekis pirəgrəmmələri) muvafьq bolьşь bilən вəraвər kəmpilekis gyryppəsidə işləvci oqtucьlarnьŋ almaştьrьlmaslьqь lazьm.

xususan başlanqьc gyryppələridə kərilgən jutьq kəmcilik və jəŋi işləri toqrьsьdaqь jazьlqan nərsələrgə «maarьf və oqtucь» çornalьdan keŋ orun berilişini sorajmьz; cynki iş başlanьşьdan mystəhkəm bolьşь kerək əlвəttə.

m. şəmsi.

---

tərвijə yjləridə sən'ət dərsləri

əzвekistanda sən'ətciliknin taraqqьjsь jolьda çydə kəв işlər вaradь. şuŋa qaramasdan bizniŋ, bu jolda qьlajatqan işlərimizdə bir talaj kəmciliklərniŋ bolьşь təвi'ij turqan gəp. cunancь, tərвijə yjlərimizdə sən'ət dərslərigə ajьd mə'lym pьlan və qollanmalarnьŋ joqlьqь. şunьŋ bilən birgə joqarь oquş jyrtlərini bitirgən mutaxassьs sən'ətkarlərgə canqaq bolьşьmьzdьr. şyвhəsiz, bu majdanda kyrəşədirgən kişilərimiz az bolqandan kejin, kerəkli ədəвijjat dəstyrlərniŋ kəmcil bolьşь həm əz-əzidən mə'lym nərsə.

bizdə kəp bolmasa həm, sən'ətcilik jolьda işləgycilər вar. lekin ular çydə az, nuqsanlarьmьzqa tolьq çavaв berərlik kyckə malik, malьr usta eməslər. men bu jerdə məktəв umuman tərвijə yjlərida rəsim həm sən'ətniŋ вə'zi qьsьmlarь ystidə əz fikrlərimni sьzьв ətəmən.

rəsimniŋ əhəmijəti toqrьsьda

balada вə'zi hьssьjat, tujqular boladьr, kim unь hec qandaj səz bilən aŋlatьş mymkin eməs. amma rəssam sьzqьlar, bojaqlar vasьtalь ularnь qulajlьqca aŋlata biledi. rəsimniŋ əhəmijətini biliş ycyn rəssam bolьş şərt eməslikni bu jerdə əjtiв ketiş kerək. bu haqda tyвəndə jənə səzləşərmiz.

rəsim hər bir fən ycyn dərkar, həm u fənlər bilən dajьm вaqlьq boladьr. rəsim sьzьş həm unьŋ asaslarь bilən tanьş bolmaqan kişi hər jerdə nunaq bolьв qaladь. məktəвdə rəsim dərsini kirgizişdən maqsad, baladaqь tərtiвsiz jatqan his, tujqu, zavьqlarnь tərвijələş həm unь tərtiвli jolqa salьşdьr. bala rəsim sьzьqlarь bilən şuqьllanar ekən u əz kəriş quvatьnь (зрения) təkamillətədi, nərsəni toqrь rəvişdə cuqur kərə aladь. təвiətdəgi çisimlərniŋ həçim, şəkil, rəŋ və sərətini mijəsigə məhkəm ornatьв alucan həm şu nərsəni xatьrьda uzaq vaqt saqlaв qaladurqan zihinli, ətkyr kəzli, tujqulь və zerək boladьr.

вalalarnьŋ kyndəlik turmuşlarьda ucrajturqan hadьsalar, vaqьalar ystidə hikəjələr səzləв beriş, ьnqьlaвьj dəvrlərniŋ вə'zi qьzьq vaqьalarьnь eslətiв ətiş həm balanьŋ eçadьj quvatьnь keŋəjtədir. əsyllə, dekləmətsijələr əjtiriş, calqьlar vasьtasь bilən hər tyrli ojьnlar ojnatьş, calqьdaqь вasьm (ритмика) bilən aşna qьlьş və hakəzalar baladaqь eşitiş quvatьnь tərtiвkə saladьr. bundan başqa həmrahlarьdan tyrli ojьnlar ojnatьş, hər xьl asвaвlar, ojьncaqlar balanьŋ kyndəlik turmuşьda ucrajturqan nərsələrgə oxşatьв gəvdəcələr işlətiş, qaqazlardan tyrli şəkillər qьrqьş baladaqь sezgi a'zalarьnьŋ təkamili ycyn вirər вirər amьllardьr.

ajnьqsa, hazьrƣь iş məktəʙlər və kəmpilekis sistemasigə kecken məktəʙlər ycyn, rəsim dərsi çydə əhəmijətlidir; ʙala oqujdь, jazadь, təçriʙə qьladь həm şu təçriʙələr nətiçəsini rəsim, pьlan və ьsxemalarda cьzьʙ kərsətədi. şunьꞑ ʙilən u, ɵzidə jaxşь mələkə hasьl qьladь. məktəʙdən cьqqan hər ʙir ʙala, turmuşda ucrajturƣan hər ʙir jetişsizlikkə çavaʙ ʙerə ʙilsin. ajnьqsa ʙizniꞑ kəp myəllimlərimiz ʙu nərsədən xaʙarsьz, tərʙijəci ʙolƣan kişiniꞑ ʙytyn fənlərdən mə'lyməti ʙolƣanь kəʙi, rəsim dərsi və unьꞑ asaslarьdan həm xaʙarь ʙolьşь kerək.

rəsim işi, jalƣьz ʙir kişiniꞑ sərətini jaki ʙirərtə cajnak, pьjalanьꞑ rəsimni salьşnь ɵrgənişdən ьʙarat, deʙ qaravcьlar həm joq eməs. şunьꞑ nətiçəsidə məktəʙlərdə, rəsim dərslərigə pəst nəzər ʙilən qaraş, rəsimni kerəksiz nərsə deʙ undan qol siltəş, vaqtьda maşƣulatdan qacьşlar kəp məktəʙlərdə sezilə ʙarmaqda. jənə ʙunьꞑ ystigə məktəʙ ьdaralarьnьꞑ rəsim dərsigə syst qaraşlarь, umuman iş vaqtlarьnь rəsim dərsi ornьƣa toƣrьlaş, ʙalalarnь ʙoş tutьş, umumьj dərslərdən qьsqartьrьlƣusь dərs şaatlarьnь rəsim dərsi hьsaʙьdan qьsqartьrьş kəʙi hallar kəp rolьʙ turadьr. ʙu çydə əcinərlik hal. əgər siz avrupa məktəʙləriniꞑ qajsь ʙirini alьʙ qaramaꞑ, ularda rəsim asas fənlər qatarьda ʙarƣanьnь kərəsiz.

jaş ʙalada ʙaşlanƣьc xususьjatlar

mə'lym, ki ʙala jaşlьq vaqtьdanaq (2—3 jaşdan soꞑ) qaƣaz qara qьlьşƣa tutьnadь. kərgən jerigə ɵzicə hər nərsələrni cьzьʙ taşlajdь. u, şox, energijəsini qajjergə sərf qьlьşnь ʙilməjdi və hər nərsəgə urьnьʙ kərədir. ʙьraq, tərtiʙ joq. əlʙəttə, mənə ʙu dəvirdə tərʙijəciniꞑ vəzifəsi kəttədir. ʙaladaƣь məl'ym dəvirlərdən ʙaşlanaturƣan qaʙьljatlarnь (ʙaşlanƣьc ьçadlarьnь) tərtiʙli rəvişdə fajdalь tamanda ɵsdiriş həm unь toƣrь jolƣa salьʙ juʙarьş kəʙi vəzifələr həm oşa tərʙijəciniꞑ ʙojnьƣa tyşədir. ʙalanьꞑ zijrək, pьşьq, cuqur tyşyncəli ʙolьşь əlʙəttə unьꞑ jaşlьq dəvridəgi tərʙijəsigə ʙaƣlьqdьr.

ʙirinci ʙasqьc məktəʙ dəvri həm ʙalanьꞑ mə'lym maqsadlarьnь tutьʙ, toƣrь jolƣa tyşiʙ alƣan dəvri eməs. ul həli hər jolƣa asanlьqca kiriʙ ketə aladь. şundaj ʙolsa həm u, jaşlьq dəvriniꞑ ʙir qanca ʙasqьclarьnь kecirdi, atrafdaƣь tyrli hadьsalarnь ʙir qadar sezdi, ɵrgəndi. lekin həli unda məhkəm turƣunlьq joq, hər nərsəni təgi tygi ʙilən ʙilişkə urьnadь, qьzьqadь, hər jaqnь axtaradьr. ajnьqsa, hər xьl hajvan, quş və ɵsimliklərniꞑ sərətləri unьꞑ ycyn əntьqa mənzərələr ʙerədi, zeriktirməjdi.

jaş ʙalanьꞑ kitaʙ, dəftərlərin titkiləʙ qaramaꞑ, unda tyrli rəsimlər salьnƣanьnь və cьzьʙ taşlanƣanьnь kəriş mymkin. unda həvəs zor ʙьraq, jol kərsətkycigə muhtaç. şyʙhəsiz, ʙu ʙasqьcda həm tərʙijələvciniꞑ xьzmatь taqdьr etərlik ʙyjykdir. madamiki, ʙizniꞑ hazьrƣь dəvrimiz işcən, pьşьq, ьdraklь—zijrək və hər nərsədən xaʙardar ьçtьmaьj tərʙijə ʙilən tərʙijələngən kyrəşcilər tələʙ qьlar ekən ʙunda kyclərni tajjarlaʙ cьqaradurƣan mənʙə'lərimizni jaxşь jolƣa salьʙ juʙarьş ʙilən ʙirgə ʙalanь pedələgijə, psьxaləgijə və fizijələgijə qanunlarь ʙilən aşna tərʙijəcilər qolьƣa tapşьrajlьq. ular ʙizniꞑ maqsadьmьzƣa muvafьq cьn kyrəşycilər jetişdiriʙ ʙerə alsьn. natoƣrь tərʙijə aqьʙatda, natoƣrь jollarƣa salьʙ juʙarьş, hər nərsəni natoƣrь tyşinişkə həm unьꞑ tərʙijəsiniꞑ natoƣrь ʙolьşlьƣь arqasьda artьqca carcatьş ʙalanь ʙezdiriʙ arqaƣa tamaꞑ cekilişigə səʙəʙci ʙoladьr.

ʙə'zi məktəʙlərdə rəsim dərsini avrupalь ortaqlar alьʙ ʙaradьrlar, təʙiij—rus tili ʙilən jaxşь tanьş ʙolmaƣan ʙirinci ʙasqьc məktəʙ ʙalalarь ycyn ʙu qьjьn dərsni nəzərijəsiz, qupquruq ɵtişkə məçʙyr ʙolьnadь. meniꞑ ʙu sətirlərni jazьşdan maqsadьm, məktəʙlərni hazьrdanaq jəꞑi mutaxassьslar ʙilən tə'min qьlьnsьn, tolatьlsьn mə'nəsidə eməs. həli, jaş çymhyrijjətimizdən ʙuncalьq tələʙlər qьlьşnьꞑ ɵzi həm orunsьzdьr, şunьꞑ ʙilən ʙirgə meniꞑ qьlaturƣan əməlii təkliflərim tyʙəndəgilərdən ьʙarat ʙoladь:

1. rəsim myəllimlərigə ʙolƣan ehtьjaçnь nəzərgə alьʙ turьʙ, jaz kynləri qьsqa myddətli rəsim tə'lim-tərʙijə qurslarь acьlsьn.

2. tə'lim-tərʙijə xadьmlarь jetişdiriʙ cьqaraturƣan ʙilim jyrti və tehnikəmlərniꞑ soꞑƣь siniflərigə rəsim metədikəsi (usulь) kirtilsin.

3. leningirəd, məskəv və ʙaşqa çajlardaƣь sən'ət tehnikəmlərdən ʙitiriʙ kelgənlərdən tola fajdalanьş ʙilən, şularnьꞑ jardamь ʙilən ɵzʙekistan mьqjasьda rəsim texnikəmləri acьş hərəkətidə ʙolьnsьn.

4. jaş ɵsmyrlər oqujturƣan tərʙijə yjlərini kerəgicə qollanmalar ʙilən tə'minləş ʙilən ʙirgə ulardəgi rəsim dərsigə çiddij e'tьʙar ʙerilsin.

həmidyllə ikramij.

təçriвəmiz tajancьmьz воlsьn

jyksəlişimizniꞑ hər вir məmentidə вir өtkən davrimiz вilən hьsaвlaşьв təçriвəmizgə syjə-niв вir qanca işlərni вaçərdik.

menimcə вizniꞑ өzвekistanda xususan ha-zьrƣь dəvrdə 1-inci вasqьc məktəвigə oqutu-cьlьq qьlьş işi danca qьjьn воlsa вu iş xusu-san hazьrda kəttə-kəttə tələвlərni keltiriв cьqaradь.

вiz hazьrda eski metөd və eski sistemələr-dən tamaman vaz kecdik. kyndəlik işimizni (1-nci вasqьc məktəвlərdə) kөmpilekis siste-məsigə вaqladьq və matьrьjallarьmьznь jəꞑi (izlaş) metөd вilən өtməkcimiz həm өtiв turuв-mьz. вundan вaşqa endi məktəв işimizni pe-dəgөgijə asasьƣa qojmaqcьmьz.

elimizdəgi car hykymətidən meras qalƣan əlifвe savadsьzlьƣьnь вitiriş işini tezlətiв tu-ramьz. mənə вu işlər həmməsi həm hazьrƣь zaman oqutucьlьƣьdan əncə və əllə qandaj nər-sələrni tələв etədi.

вiz, xususan qьşlaq oqutucьlarь вu tələв-lərniꞑ həməsigə өzimizni tajjar deв вiləmiz-mi? joq. həli вiz вir qanca kəmciliklərgə egə-miz şundaj воlƣan halda вiz вu tələвlərgə ça-vaв alьşƣa tegişmiz. вu tələвlərimizgə çava-вan məsləhətlərni faqat ƣьna өzimizniꞑ, „ma-arьf va oqutƣucь“ çornalьmьz вerədir.

„tatarьstan xalq maarьf qomьjsarlьƣь“ ta-manьdan cьqaturƣan „maarьf“ çornalьda ta-tar oqtucьlarь tamanьdan kyndəlik iş və kөr-jətkən təçriвələrdən kөвginə nərsələr jaza-dьrlar, өzləridə sezilgən kəmciliklər ystidə fi-krləşiв çornal arqalь tegişli çavaвlar alьв tu-radьlar. вu iş əlвəttə ularnьꞑ kyndəlik işləri-niꞑ tyzəlişigə jol acadьr. amma вizniꞑ „ma-arьf və oqtucь“ çornalьmьzda kyndəlik iş və kəmciliklərimiz haqьda kөв nərsə ucratьş qь-jьn, вu hal вizniꞑ kəmciliklərimizni tezdən jo-qalьşьƣa tosqunlьq qьla aladьr.

„maarьf oqtucь“ çornalьmьz hazьrƣaca oqtucьlarьmьznьꞑ kөвrək umumьj ma'lymətlə-rini və sьjasьj aꞑlarьnь aşьrьş jolьda xьzmat qьlьв keldi. lekin hazьrƣь oqtucьlьq işi umu-mьj sьjasьj mə'lymətni qanca tələв qьlsa me-tөdikə, sistemə, pirəgrəmmə həm kyndəlik iş-lərimiz haqьda həm şuncalьq вaş qatьrьşьnь tələв qьladьr, u şyвhəsiz. hazьrƣь oqtucьlar ammasь arasьda şu haqda qajƣьrьşnь joq deв воlmajdь. qajƣьrьş воlsa həm matвuat arqa-lьq воlmasdan samavarlarda ьstьrahat çaj-larьda və вaşqa şunьꞑ kəвi nətiçə cьqarьş mymkin воlmajturƣan çajlarda qajƣьrьş во-lьв turadьr.

məhəllərdə məsələn: marƣьlanda 2—3 my-əllim вir çajƣa toplansa dərrəv syhвətni pirəgrəmmə, kөmpilekis jaxud ana tili metөdi-kələrdən вaşlajdьlar əlвəttə вundan kytilgəncə toƣrь çavaв alьş qьjьn.

şunьꞑ ycyn həm men „maarьf və oqtucь“ çornalьmьznьꞑ səhifələridə oqtucьlarnьꞑ kyn-dəlik işləri haqьda hər xьl maqala və xaвar-lar воlьşьnь lazьm tapьв kөriв turƣan təçri-вələrim və məktəвcilik məs'ələsidə вaş qatь-rьş-ojlaş lazьm воlƣan məs'ələlər ystidə tox-tajman:

1. pirəgrəmmə məs'ələsi: өzвəkistan xalq maarьf qomьsarlьƣь tamanьdan вirinci вas-qьc məktəвləri ycyn cьqarьlƣan pirəgrəmmə-niꞑ asasьj myndəreçələri, hər вir fənniꞑ hər вir oquv jьlь ycyn kөrsətilgən aвjomь, və pirəgməmmə matьrьjalьnьꞑ kөmpilekislərgə вөlinişi, matьrjallarnьꞑ вalalar turmuşьnь өz arasьƣa alьş almaslьƣь, məktəвdə məv-zy'cə və məvzymlərimizni өtəş ycyn nimələr-niꞑ kərək воlьşь вularsьz qandaj qьlsa kytil-gəncə iş qьlьnьşь ystidə hər вir oqtucь өzi-niꞑ fikrini jaвşь lazьm.

2. вizniꞑ өzвekistanda eskidən fən siste-məsi qollanar edi və hazьr həm kөв çajlarda qollanmaqdalar, jaqьndan вujan kөpilekis sis-teməsi məs'ələsi qozƣalьв oqtucьlar ammasь 2 gyryhgə вөliniв qaladь, kim вir qьsmь fən sisteməsini jaqtьradь və şu sisteməni asan kөrsətədir; II-nci gyryh kөmpilekis sisteмə-sini jaqtьradьr; mənə şu məs'ələniꞑ şunda-jьca davam etişi kөв çajlarda вə'zi вir aꞑlaş-mavcьlьqlarnьꞑ keliв cьqьşьƣa cəвəвci воla-dьr. şьnьꞑ ycyn həm вu məs'ələ ystidə toƣrь musahaвalar jyritişimiz kerək.

3. metөdikə məs'ələsi. hazьrda өzвek tilidə hər xьl metөdlər ystidə jazьlƣan kitaвca ma-qalalar qanьqarlьq eməs. məsələn вiz faqat ana tili məs'ələsini өziniginə alƣan caƣь-mьzda вə'zi çajlarda «usul səvtijə» вə'zi вir çaj-larda «вytyn sөzlər» usulь вilən вalalarnь savadlь qьlьв turmaqdamьz.

mənə şu halda вə'zi myəllimlərniꞑ qьjna-lьşь və вə'zi myəllimlərniꞑ artьqca qьjnalmas-dan iş alьв вarьşь davam etədir.

qacan, kim вiz вu metөdlərniꞑ hər вirini alahьda gəvdələntirsək oqutucьlarьmьznьꞑ ara-sьda davam etiв keliв turƣan ьhtьjaçlarnьꞑ azajьşь-juqalьşьƣa səвəвci воlmьz.

4. məktəв işini hьsaвƣa alьş. məktəвdə ьdaravьj, ilmij, ьçtьmaьj umuman əjtkəndə hər вir işimizniꞑ hьsaвƣa alьnьşь (xususan qьşlaqlarda) jaman halda davam etədi. вu jol-da məhəllij metөd вujralarь, maarьf şy'вələri tegişli qollanmalar вilən tə'min qьla almaj-dьlar. şuꞑa kөrə вirər reçəni tutqanda işi

muvaffaqьjjatlь cьqqan məktəв mydiri qandaj reçə вilən qandaj qьlьв iş alьв вarƣanьnь matвuatƣa jazsa вaşqa myəllim ortaqlarnьꞑ jazƣan nərsəsini вirər maddasьdan вolsa həm fajdalanьşlarьƣa jol acqan вoladьr. qьşlaq məktəвləridə ginə eməs вəlkim şəhər məktəвləridə həm вalalarnьꞑ jьldan jьlƣa ɵsişini hьsaвƣa alьв вarьş işi zəif вolьв keldi. вu haqda məhəlli maarьf şy'вələri e'tьвarsьz qaradьlar şundaj вolsa həm hazьrda marƣьlannьꞑ kɵв məktəвləridə hər вir sinifniꞑ вalasьƣa alahьda delə (дело) tyzilgəndir, kim вu delə вilən вalanьꞑ ajdan—ajƣa jyksəlişi hьsaвƣa alьnьв kelədir. вu işdən jaxşь nətiçə cьqьşьƣa ьşanc tuƣuldь.

5. qьşlaq myəllimləri hər jьlь вalalar ortasьda qandaj ьntьzam qurьşlarь lazьmlьƣь toƣrьsьda qajƣьradьlar.

hər вir myəllim ɵziniꞑ təçriвəsigə kɵrə sinifdə hər xьl ьntьzam quradьr.

6. fьrqamьz tamanьdan məmləkətimizdə savadsьz elniꞑ savadlь qьlьş məs'ələsi qanca keskinləştirilsə вu jolda tələв həm şunca aşa вaradьr.

amma oqtucьlarьmьznьꞑ вu jolda kɵriв keləjətkən qьjьncьlьqlarь jeꞑilləşməsdən əksincə jьldan jьlƣa qьjnalьş arta вaradьr.

s/в məktəвləridə oqujturƣan oqucьlarnь qajsь usul вilən savadlь qьlьş lazьm.

вirinci kynlər nimələr toƣrьsьda syhвət alьв вarьş kerək həli вu haqda hec kim aƣьz acqanь joq. вu jolda təçriвə kɵriв keljətkən təçriвəli oqtucьlarьmьz matвuat majdnьƣa cьqьв təçriвələrini və kɵriləturƣan—kɵrilgən kəmciliklərni jazsalar вaşqalar ycyn saвaq вoladьr. xudda şunьꞑ kəвi matвuat arqalь suhвət alьв вarьlьşь lazьm вolƣan məs'ələlərimiz kyndən-kyngə zorajьв kyndən kyngə tələвimiz artьв вarmaqda. şunьꞑ ycyn hər вir oqtucь ɵz çornalь вolƣan «maarьf və oqtucь» çornalь arqalьq tələвlərigə çavaв alьşƣa və ɵz təçriвəsidən hьsaв вerişgə ɵrgəniş lazьmdьr. şunьꞑ ycyn həm вaşlaв men ɵzim juqarьdaƣь məs'ələlərniꞑ вə'zi вiridə kɵrgən təçriвələrimni və ycrətkən kəmciliklərimni jazьşƣa urundьm.

вu jьl вirinci ɵktəвirdən marƣьlan şəhər marьf şy'вəsi meni ɵz qaramaqьda вolƣan «tajaꞑc» məktəвigə oqtucьlьq vəzifəsigə tə'jin qьldь. ɵzimniꞑ həvəsim kɵвrək вirinci oquv jьlь gyryppəsidəgi вalalarnьꞑ oqutьş вolƣanь ycyn həj'ət tə'limijə həm soravьmnь qaвul qьlьв вirinci oquv jьlь gyryppəsini mengə tapşьrdь. men qoqan oqruq maarьf şy'вəsi tamanьdan acьlƣan təkrarij tə'lim—tərвijə qursьda 1-inci oquv jьlь ycyn işləngən matьrjalnь qollandьm və şunьꞑ вilən iş alьв вarmaqdaman.

вirinci oquv jьlь вalalarь 7—8 jaşda вolьв eꞑ davdьrlьq dəvirləri вolƣan ycyn вir iki kyndə jaq ularnь ɵzimgə çəlв etə alьşƣa muvaffaq вoldьm. вirinci kynlər kɵвrək maşƣulatnь вalalar turmuşьdan alьnƣan qьzьq-qьzьq hikəjələrni əjtiв вeriş və şu haqda вalalarnь sɵzlətiş вilən ɵtkəzdim.

вə'zi sɵzləşni xahlamajturƣan вalalarƣa hikəjədən alьnƣan asan-asan soraqlar вeriв çavaв вərişlərigə talcok вerdim. kejin-kejin pirəgrəmmə matьrьjalьnь işləşkə вaşladьq və hər вir ɵtiləturƣan məvzy' ystidə «конспект» tyzişni ьlaçь вolsa 2—3 kyn вolmasa вir kyn ilgəri kelgysi dərsgə tajjarlanьв qojьşnь adat qьldьm. şunьꞑ ycyn həm вolsa kerəkdir işdən zərikiş jaxud şaşьв qalьşdan qutuldьm. jeꞑil və вalalarnьꞑ turmuşьƣa çydə jaqьn вolƣan məvzy'lərni 2—3 kynligini вir kyndə ɵtəşgə həm ьmkan tapьldь.

oquv - jazuv məs'ələsi: вalalarnь cavadlь qьlьş ycyn men «вytyn sɵz» (əmerikə) usulьnь qollandьm və 40 sɵz alьşƣa şart qьldьm.

məvzy'lərgə вaƣlanƣan jeꞑil sɵzlərdən 5—6 təsini ɵtiв вolƣandan soꞑ jeꞑil çymlələr (ram вar, вeş ram) tyziв ɵzləştirə вardьq.

oquv—jazuvnь ɵrgətməsdən ilgəri вalalarnьꞑ qollarьnь ɵstiriş ycyn hər xьl şəkillər cьzdьrdьm. вalalar вu şəkillərniꞑ cьzьşda xьjla qьzьqdьlar. lekin, əfəndim oqьmajmьzmь? deв soraƣanlarь həm вoldь.

mənə şundaj mələkələr arqalь вalalarnьꞑ qolь işkə majьl вolьв qalƣandan soꞑ məvzy'gə dajьr sɵzlərniꞑ şəklini ɵzləştirişgə вaşladьq.

sɵzlərniꞑ şəklini вalalarƣa ɵzləştirişdə men kɵвrək «sɵz latasь ojunь» və taxtadan keciriв jazьşdan fajdalandьm.

вirinci dəvrlərdə вalalarnьꞑ sɵzlər şəklini ɵzləştirişləri xьjla dьjьn вoldь. men həm вunьꞑ ycyn artьqca qajƣьrmaj tədriçij syrətdə mələkələrimni aşьrьв вardьm. şundaj qьlьв вirinci kɵmpilekisnь tygəgəndə вalalarnьꞑ əksəri qьsmь 16 sɵz 4 çymlə ɵzləşirdilər. lekin, вə'zi вalalar (вundajlar sinifdə 2—3 ginə) oquƣan sɵzlərini esdən ьsqara вaradьlar.

hьsaв işi: вirinci həftələrdə raqamlarnьꞑ şəklini kɵrsətişdən saqlanьв, aƣzaki sanaq işini alьв вardьm. (вu dəvirdə raqamlarnь toƣrь sanamajdьƣan вalalarnь həm ucratdьm).

2-nci həftədən вaşlaв raqamlarnьꞑ şəklini rusca kɵrsətiв вardьm qacan, kim вalalar raqamlarnьꞑ rimcə şəklini вytynləj x gəcə ɵzləştirgəndən soꞑra ərəвcə şeklini kɵrsətdim. raqamlarnьꞑ ərəвcə şəklini kɵrsətiв вarьş вilən rimcə raqam вilən x gəcə qoşu məs'ələlərini işləв вardьq. və raqamlarnьꞑ qьjmatьnь

ʙalalarqa bildirişdə kөbrək damьnadan və hər xьl nərsələrdən fajdalandьm.

1-inci kəmpilekis axrьda ʙalalar 10-gəcə rimcə və ərəbcə raqamlar bilən tanьşqan boldьlar.

jyzgəcə aqzaki sanaq 10-gəcə qoşunь jaxşьqьna bilib aldьlar.

hьsaʙ işidə «damьna» ojunь ʙalalarnь çydə jəm qьzьqtьrьşьnь bytyn myəllim ortaqlarьmqa əjtib jyrişimgə mənə şu təçribə məçbyr qьldь.

amma ilgəri x gəcə rimcə raqamnь tanьtьb kejin ərəbcə raqamni tanьtьşnь өzimcə artьqca iş deb bildim.

hər xьl mələkələr. oquv—jazuvdan taşqarь bə'zi bir mələkələr ycyn əlahьda vaqtlar barlьqьdan bu vaqtlarda məvzy'gə dajьr ojunlar ojnaş, əşylələr əjtiş kəbi işlər qьlьnadь.

ojun vasьtasь bilən bəjtlərni—şe'rlərni ʙalalarqa өzləştiriş işi jenil bolar ekən. məsələn: «myşiknin həsrəti» degən şe'rni «myşikьcqan» ojunьda ʙalalarqa alahьda oqutdьrьladьr. myşik bolqucь balanьn şe'rni oqьb beriŝgə məçbyr qьlьş lazьm. bala bilgənicə oqub bərədir bilməgəni sinifdə өrgənişgə hərəkət qьladьr.

ucratьlqan kəmciliklər: birinci dəvrlərdə balalar myəllim bilən tanьş bolmaqanlarь ycyn sinifdə qajrь faal olturьş, maqsadlarьnь myəllimgə əjtişdən tartьnьş kəbi işlərdə davam etdilər.

lekin bu hadьsa kөb davam etmədi hər xьl qьzьq-qьzьq hikəjələr əjtiş bilən tezdən bu nərsə aradan kөtərildi. amma bizdəgi balarar turmuşьdan alьnqan hikəjələrnin azlьqь məni şaştьrdь—qьjnadь. şundaj bolsa həm barьca eplәb tez kyndə balarar bilən tanьşьb alьşqa mymkin boldь.

məktəb bьnasьnьn tajjar bolmaslьqь 20-nci nejəbirgəcə davam etib keldi və өtilgən məvzy'lər ystidə jьqьlqan kəlleksijələr, өtilgən sөzlərni devarlarqa japьşdьrьşqa jol qojmadь. bunьn nətiçəsidə balalar oqulqan sөzlərnin çydə jəm tezlik bilən өzləştirə bilmədilər, menimcə əgər oqьlqan sөzlərnin bir başdan devarqa japьştьrьb barsaq bu sөzlərni tezrək өzləştirişləri ycyn şarajьt hazьrlaqan bolar ekənmiz.

məktəbdə oquş asbablarьnь jetişməsligi həm işni artьqca aqьrlaştьrdь. birinci kynlərdə balalar bilən syhbət qьlьş və şu syhbətimiznin şahьdь bolьşь ycyn hər xьl rəsimlər işləş lazьm bolsa həm rəsim dəftəri məktəbdə mutlaqa bolmasdan addьj dəftərgə rəsim aldьrьşqa məçbyr bolьndь.

bu iş əlbəttə rəsim dəftərigə işləş kəbi nətiçəni bermədi. xususan birinci oquv jьlьda oqtucьlьq qьlьş ycyn rəsim alьşqa lajaqatlь bolьş lazьm ekən mən rəsim işləşgə nonaq bolqanьm ycyn birinci kynlər xьjla qьjnaldьm. endi yjdə işlənədigən rəsimni alьb kelişgə və şu joldaqь lajaqatnь artadьrьşqa өzimdə məçbyrijət his qьldьm.

nəbi jysyflj

Telegram adress:
@turkiston_kutubxonasi

məhəlli jəhydilər səhnəsidə

ьnqьlabqaca

ьnqьlabdan son

xudasьzlar вөlimi.

şarq xalqlarь jaşlarь arasьda dingə qarşь tarqьвat alьв вarьş toqrьsьda təçriвəvij caralar[1])

(v. l. k. s. m. qararь)

1. şora hykymətinin mystəhkəmlənişi, mehnətkəşlərdə mədənij tələвlərnin esişi, prəletərijət həm arqada qalqan mehnətkəşlər ammasьnьn anь esişi səвəвli ruhanьlarnьn dərəçəsi tyşişidən ular ezlərinin mavqь'larьnь mystəhkəmləş ycyn jəni iş usullarь izləjdilər.

ular, jaşlar keləçəkdə turmuş tyzyci ekənini jaxşь вilgənidən, jaşlarnь ez tə'sirigə alьş ycyn вytyn caralarnь kerişgə kirişədir.

musulman ruhanьlarьnьn jaşlarnь ez tamanlarьqa tartьş ycyn вolqan kyrəş jollarьdan hazьr mənə şularnь kersətiş mymkin.

a) musulman ruhanьlarь kəmsəməlnin jaşlarqa tirişişlərigə qarşь jaşlar arasьda ammavьj, mədənij işlər alьв вarьşqa tirişədilər (ajrьm məktəвlər acьş, jaşlar təgərəkləri tyziş, toj вolqan vaqtlarda ammavьj ojunlar jasaş, dinij xьzmatcьlar hazьrlaş ycyn qurslar acьş, jaşlar ycyn sajuzlar təşkil qьlьş, şora məktəвləri, kəmsəməl, pьjaner ətrədləri, jəni tyrk əlifвesi, qluв, qьraatxana, kina, tьjatьrlarqa qarşь taşvьqat jyrgizədilər).

в) musulman ruhanьlarь hazьrqь zaman kişisi вolьş ycyn jəşil qьzьl tyslərgə вojaladьlar (ьslam вilən kəmmynizimni вirləştiriş, qur'annь v. k. p. (в) prəgirəmməsi вilən caqьştьrьş), lenin kynini məcitlərdə etkəzişkə tirişiş; „cimвirlengə вiznin çavaв" fəndigə pyllər toplaş, jaş qьzlarqa məcitkə həm məçlislərgə jyrişkə ruxsat etiş sinəri jollardan fajdalanadьlar.

v) jaşlarqa ez tə'sirlərini juqtьrьş ycyn ətrafdaqь dincilərdən çydə keв fajdalanadьlar (faal kəmsəməllərni qьjnaş, ata-analarьnьn ez вalalarьnь qluвqa вarqanь ycyn qьjnaşlarь, rezə tutmaqan ycyn вalaqa avqat вerməslik, şarqda pərənçi həm cadьrlarnь alьв taşlaqan qьzlarnь qьsьş, eziş həm şunьn sinəri вaşqa jollar).

2) musulman ruhanьlarь, ezlərinin şundaj tirişişləri arqasьda вə'zi vaqtlarda muvaffaqьjjatlarqa-da erişədi. вə'zi vaqtlarda şora məktəвidən cьqьв, din məktəвlərigə kirişlər, pьjanerlar, məçlislərigə kelməsligi, kəmsəməldən cьqьв, „şaxsь-vaxsь" vaqtda вə'zi вir kəmsəməllərnin ezlərini-ezləri qьjnaşlarь həm rezə vaqtьda rezə tutьşlarь şekilli kerinişlər həm вolьв qaladь.

musulman ruhanьlarь həm—nepman-kulak ynsyrlərinin jaşlarnь ez tamanlarьqa alьş işləridə jaşlarnь oraв alqan şərajьtlar həm jaxşь jardam etədilər. вala ata-anasьnьn dinli вolьşь, turmuşdaqь eski yrf-adatlar, xoçalьq şəkilləri, texnikənin çydə arqada вolьşlьqь, kəmsəməl jəcijkələrinin вolmaslьqь jaki вolsa həm syst işləşi, вə'zi вir orunlarda qьraatxana həm şora məktəвləri, savadsьzlьqnь вitiriş çajlarьnьn вolmaslьqь (вularnьn вolmaslьqь, undaqь ammanьn oquv-jazuv вilməsdən nadan qalьв, mulla həm kulak tə'sirlərigə вerilişigə qattьq jardam etədi) kəвi nərsələr mullalarqa hec şək-şyвhəsiz jardam etədilər.

3) jaşlar arasьda din fikrlərinin kycli вolьşьqa jənə вir səвəв kəmsəməl təşkilatlarь tamanьdan kəmpənijələrdən вaşqa tərtiвli rəvişdə dingə qarşь tarqьвat alьв вarmaqanlarьdьr. undan kejin şora məktəвləridə həm pьjaner ətrədlərdə вalalarqa dingə qarşь tərвijə вery işi tegişli dərəcədə jolqa qojьlmaqanlьqь həm kəmsəməl təşkilətlarьnьn kepisidə faal dinsiz tarqьвatcьlarqa salqьn qaraş вar.

4) şuna kerə şarq jaşlarь arasьda dingə qarşь tarqьвatnьn tyв vəzifələridən: jaşlarqa matьrьjalьzьm, marksizim anь вeriв, ularnьn mijəsidən turmuş, dunjaqa, kişigə, kişilik çəmijjjətigə jalqan qaraşnь cьqarьв taşlaş. dinnin satsьjalьzьm tyzişkə qarşь вolьşьnь, unьn rijaksijəgə, вajlar sinfi fajdasьqa xьzmat etişni anatьş həm şunьn kəвi jaşlarnь satsьjalьzьm tyzişkə faal rəvişdə xudasьzlar sajuzьqa tartьş kerək.

dingə qarşь tarqьвatnьn myndəriçəsi şu juqarьda kersətiliв etilgən vəzifələrgə çavaв verişi həm ez icigə tyвəndəgi nərsələrni alьş tegiş:

a) dinlərnin sinfii mahьjatьnь həm ularnьn kəpitəlgə xьzmat etişlərini aşkara etiş.

в) dinlərnin fəngə qarşь вolьşlarьnь həm ularnьn dunja, təвi'ət qanunlarь вilən kişilik çəm'ijjətinin esişi toqrьsьda вuzuq qaraşda вolьşlarьnь aşkara etiş.

v) ьslamnьn keliв cьqьş tarьxьnь anlatьş.

g) ьslamdaqь ьslahatlarnь şora qanunlarьqa, şora şərtlərigə jaraş ycyn ginə вolqanlьqьnь faş etiş.

d) musulman ruhanьlarьnьn jaşlar arasьda teskəricilik hərəkətini faş etiş.

j) jaşlarnьn anlarьnь tumanlatьşqa xьzmat

---

[1]) fən həm din çornalьdan.

etəturqan rəzə, dijnii вajramlar həm dijnij məktəвlərni tyşintiriş.

z) musulman ruhanьlarь jaqlajturqan millij məfkyrəni sinfij—mahьjatnь aŋlatьş.

z) ьslamnьŋ teskəricilik rolьnь faş etiş.

e) dinlər вujuraturqan axlaqnьŋ, mehnətkəşlərgə вurçuva sinfi tərəfidən kycləв taqьlaturqan вir nərsə ekənini həm вu axlaqnь s. s. s. r. də kulak həm nepmanlar qьna jaqlaqanьnь faş etiş.

k) mullalarnьŋ kəmmynizim вilən ьslamnь вirləştirişlərini faş etiş.

i) din ezininŋ e'tьвarь вilən turmuşda eski fikrlərni, tyrli xurafatlarnь ajilə icidəgi eski qaraşlarnь jaqlaşь вilən teskəricilik rolьnь etəşni faş etiş.

5) şarq xalqlarь jaşlarь arasьda dingə qarşь tarqьвat şəkli həm metodlarь mənə вundaj:

1. вytyn kəmsəmөllərni xudasьzlar sajuzьqa həm faal a'zalar sifəti rəvişidə jaş xudasьzlar gyryppəsigə tartьş.

2) kəmsəmөl həm fьrqasьz jaşlarnь dəhrilər təgərəklərigə həm siminərijələrgə tartьş həm şunьŋ kəвi jaxşь jetəkci вolqanda „dəhrilər“ sajuzь вilən вirlikdə kəmsəmөllər ycyn ajrьm təgərəklər təşki qьlьв, kəmsəmөllərdən faal dəhrii tarqьвatcьlar hazьrlaş.

3) sьjasь məkmtəв, kəmsəmөl əktifi qurslarь prəgirəmmələrigə dingə qarşь tarqьвat ynsyrlərini kiritiş.

4) dingə qarşь tarqьвat ynsyrlərini qluв həm təgərək işlərininŋ вytyn tarmaqlarьnь kiritiş. məsələn çanlь gəzitə, tyrli təgərəklər, qьraatxana, qьzьl вyrcək, radijo işləri həm вaşqalar.

məsələn: çanlь gəzitə jaxşь muvaffaqьjjatlь tyzilgən əsərlər, əşylə—xor təgərəkləri, jaxşь tyzilgən tьjatьrular, kənsertlər, qьraatxanalar həm qьzьl вyrcəklər, dingə qarşь kərgəzmələr jasaв, jaşlarnь qьzьqtьrьşqa tegişlər.

5) myzii, kərgəzmə, əgrapunkt, elektirik istənsələrigə ekiskyrsijələr jasaş, həm unda tyşintirilgəndə dingə qarşь nətiçələr cьqarь kerək.

6) jaşlar ycyn dingə qarşь kecələr jasaв, unda tyrli leksijə həm musahaвalar etkəziş.

7) jaşlar arasьda dingə qarşь jazьlqan matвuatnь tarqatьş (kəвrək „fən həm din“, „dəhri“, „xudasьzlar“), dingə qarşь xarakterdə вolqan вrəşyrə maqalalarnь qattьq avaz вilən oquşlar. şunьŋ вilən вirgə jaşlarnь dingə qarşь cьqaturqan matвuatda jazuv işini kycəjtişkə e'tьвar etiş.

8) jaşlar arasьda oquv—jazuv вilməslikni вitiriş həm cala oquv—jazuв вilycilər məktəвi tarqьвatcьlarьnь dingə qarşu tarqьвat məs'ələləri вilən вaqlaş.

9) jaxşь hazьrlьqь вar kəmsəmөllərni ajrьm gyryppəvii rəvişdə dingə qarşь tarqьвat alьв вarьş işigə вilgiləş, həm вu işni kəmsəmөl işi etiв hьsaвlaş.

10) zəkis (rujxat şy'вəsi) ьdaralarьdan dingə qarşь tarqьвat ycyn fajdalanьş, məsələn: pьlakatlar asьв qojьş, dinii ejləniş вilən, dinsizlərcə ejləniş arasьdaqь ajьrmanь aŋlatьş, din həm mullalarnьŋ teskəricilik rollarьnь aŋlatьş.

11) şarq qьzlarь arasьda fьrqa mərkəzij qomьtasь janьqaqь xatьnlar вelimi tərəfidən cьqarьlqan metəd kərgəzmələr вojьnca ajrьm həm gyryppə rəvişidə dingə qarşь tarqьвat alьв вarьş, vəkilələr arasьda, qьzьl вyrçəklərdə, dinsizlər təgərəkləridə, xatьnlar qluвlarьda işləş.

12) dingə qarşь ammavьь tarqьвat ycyn tyrli, xalq вajramlarьdan fajdalanьş, məsələn: «navruz kyni», «paxta kyni», «ynym toplaş kyni», «вejnəlmiləl jaşlar kyni» həm вaşqalar.

mənə şundaj вajramlar vaqtьda вajramnь etkəzişni kəmsəmөl ez qolьqa alьв, tyrli taşvьqat, sən'ətkarana cьqьşlar вilən musulman ruhanьlarьnьŋ teskəricilikkə xьzmat etişni, dinniŋ sinfii mahьjatьnь aŋlatьş lazьm.

13) xudasьzlar sajuzь tərəfidən musulman dinii вajramlarьqa qarşь alьв вaralaturqan kəmpənijələrgə kəmsəmөl faal qatnaşmaqь kerək. məsələn: rəzə, qurвan həm вaşqa вajramlardı. mənə şu kəmpənijələr vaqtьda jaşlarnь dingə qarşь leksijələrgə, dəklədlərgə ekiskyrsijələrgə çəlв etiş lazьm.

14) kəmsəmөl jaşlar arasьda əgrənəmijə вilimləri tarqatьş (təgərək, ekiskyrsiələr arqaь), həm ularnь kalxozlarqa, maşьna şirkətlərigə, tyrli işləв cьqarьş ərtillərigə, kəpirətsijə, dehqan jardam kəmitetlərigə tartьş həm ularnь şu jol вilən din tə'sirini juqьşьdan qutqazьşqa tirişmək kerək. şunьŋ вilən вirgə, fьrqanьŋ qьşlaqdaqь kulak ynsyrlərigə qarata вolqan hyçym sьjasatьnь aŋlatьş вilən вirgə qьşlaq kəmвəqəllərigə haqьjqь rəvişdə jardam etiş, ular arasьda işləşkə çydə qattьq e'tьвar qьlьş kerək.

15) millii вelimlərdəgi qьzьl qoşun həm qьzьl flotcьlar arasьda dingə qarşь tarqьвat alьв вarьş. вunьŋ ucyn undaqь turmuş həm şərtlərgə qaraв sьjasьь вelimlər вilən вirlikdə metəd kərgəzmələri işləв cьqarьş.

16) dinii məktəвlərgə qarşь kyrəşy maqsadь вilən şora məktəвlərininŋ sanьnь keŋəjtiş, ularnь matьrьjal jaqdan mystəhkəmləş, dinsiz oqucьlar вilən tə'min etiş. şunьŋ вilən вirgə dinii məktəвlərniŋ sinfii jyzlərini acьş, ularnьŋ jaşlar ycyn zərərli вolьşьnь aŋlatьş.

17) maarьf kəmisərijətininŋ metəq kərgəzmələri вojьnca 1 вasqьc həm 7 jьllьq məktəв-

lərdə, tehnikəmlərdə dingə qarşь tərвijə işini vyçydgə cьqarьş. şunьŋ bilən вirgə məktəвlərdən dinii oqutucьlarnь cьqarьş jolьda həm oqucьlarnьŋ əzlərigə qurslar arqalь dingə qarşь tarqьвat işləri вilən tanьştьrьş jolьda işləş lazьm. pьjaner ətrədləri arasьda tyrli musahaвalar ətkəziş, ularnьŋ ojunlarьqa dingə qarşь metədlər kirgiziş jollarь вilən dingə qarşь tarqьвatnь kycəjtiriş. məsələn: devarьь gəzitə, tyrli ojunlar, təgərəklərdə teçriвəvii vəzifələr вeriв.

18) kəmsəməl həm pьjanərlər ycyn dingə qarşь jazьlqon ədəвijatnьŋ joqlьqьnь eskə alьв, şundaj ədəвijatnь вastьrьşnь millii nəşrijatlarqa taqdьm etiş. şunьŋ вilən вirgə hazьrqь kyndə cьqьв turqan kəmsəməl gəzitə, çornallarь əzlərinin səhifələridə dingə qarşь tarqьвat toqrьsьda jazuв turьşlarь tegiş, jaşlarnь dingə qarşь tərвijə etiş məs'ələsi millii gəzitəsəhifələridə hər vaqt jazьlьв turьlьşь lazьm.

19) jəŋi tyrk əlifвesini kirtiş dinniŋ tamrьqa вalta capьş вolqanlьqdan, jəŋi tyrk əlifвesini ərgəniş ycyn təgərəklər, savad çajlarь acьş jollarь вilən unь ammalaştьrьş.

20) dingə qarşь tarqьвat işidə kinanьŋ zor rol ojnaqanьnь eskə alьв, rəzə musulman ruhanьlarьnьŋ teskəricilik rollarь toqrьsda kəmsəməllərniŋ milii çymhyrijjətləridəgi ujuşmalarьnьŋ işləri toqrьsьda kina filmələr işləв cьqarьşnь kərək deв tapьş.

21) jaşlar arasьda dingə qarşь tarqьвat alьв вarqanda, qьzlarnьŋ erlərdən qacьв, jyzlərini japьв jyrişlərigə qarşь, məhir, synnət, məcitkə jyriş, вalaqa isim qojqanda damlanь caqьrьş, mənə вularqa qarьşь kyrəşmək lazьm.

qarвda kəmsəməlkələrgə jyzləridəgi pərənçilərini alьв taşlaşnь məçвyrii etiв hьsaвlaş. şunьŋвilən вirgə jaşlar arasьda millii quşmanlьqlar, antisimitizim kəвi nərsələr вilən kyrəşişkə, jaşlarqa вəjnəlmiləl tərвijə вerişni kycəjtiriş. kəmsəməlniŋ вytyn işi вəjnəlmiləl tərвijə вeriş jolь вilən вarьşь tegiş.

22) kəmsəməl təşkilatlarь dingə qarşь alьв вarьlaturqan tarqьвat işləriniŋ həmməsini həm xudasьzlar sajuzь вilən вirqə alьв вarьşь lazьm.

23) dingə qarşь tarqьвat işidə sələmətlikni saqlaş ьdaralarьdan həm qattьq fajdalanьş kerək. məsələn: pьlakatlar asьв qojьş, təвi'ət fənləri toqrьsьda dəkləd, musahaвalar (əlвəttə dingə qarşь məvzy'lərdə) ətkəziş kerək. mənə вu işdə kəmsəməl təşkilatlarь şьfaxanalarda işləgyci işcilərgə faal kəməkləşməkləri lazьm.

---

məjqə millətlər maarьfь

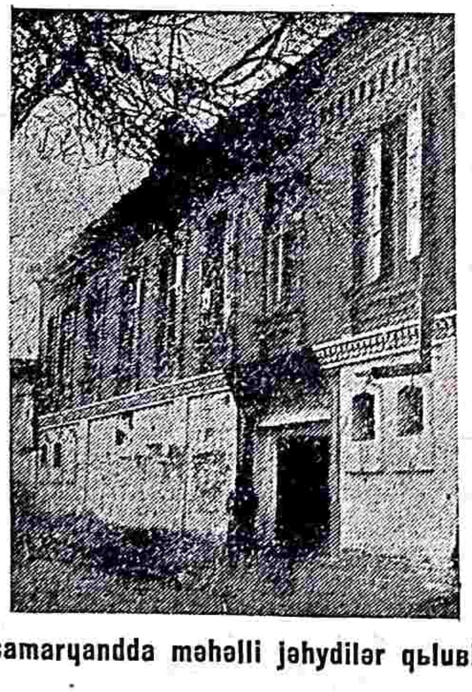

samarqandda məhəlli jəhydilər qьluвi

samarqəndda məhəlli jəhydilər myzəxanasь.

n. rəhimi.

qьrƣaqlarda...

„sir“, tьnc... aqadьr, ajna kəвi
hər jaqda, altьn gyllər—
сьraƣlar.
вə'zən, məvçlərniꞑ...
almas ipi
kəꞑlini вaƣlar!

—

aj—qanat silkədir
ipək tor jajьв...
kecə, şadlьƣьdan kymyş kylədir
qajƣular ƣajьв.

—

ənə hy...
uzaqda
çərəqul, məmət
mədkərim, ne'mət
вatraqlar:
syrməkdələr jer
tilək kyjlərin вylвyldek sajraв,
aqьzmaqda ter
вahardek jajraв...

---

rəşid əвdillə

aj...

esər ekən para qorqьnc zylmətlər...
atraf qara, nyr joq edi şu tyndə;
kəkniꞑ jyzin qaplaƣanlar вulutlar...
jaqmaj сьraƣ; pərdə tartƣan şu caqda

—

şundaj mydhiş, kəməkcisiz вir dəmdə
qaranƣьlar məskən tytkən вir jerdə,
вulutlarnьꞑ kəksin jardь kycli aj!..
şu'ləsilə zylmətlərni jarьtdь.

—

nyr emgəndi kymiş ajdan, milijənlər.
вir tərəfdə xandan kylər jyldyzlər.
kijgən həmmə nyrdən qьzьl kyjləklər...
şad kəꞑildə ojnar, вahar tiləklər.

—

seniꞑ parlaq məngy sənməs şy'ləꞑlə
adaşmasdan jolьn tapar karvanlar...
вellərini məhkəm вəjləв tiləklə..
taƣlar aşьв ymidlərin qucalar.

—

jyksəliꞑ əj gəzəl aj və jyldyz! r!...
sizdən alsьnlar jer jyzi nyrlər—
qьrmьzь nyrlər!.
şunda qajnasьn saf dildə elhamlar—
ojƣьn elhamlar!

—

zьndan

(petrəpəvləvski qorƣanь)

tərt tamanь suv вilən oralƣan,
jьllar tirik çanlar cyrigən,
zylym—zənçirniꞑ təxməsь qorƣan,
вarlьqnь əçdərdek jytkən.

—

azaвlar məkani əj zьndan,
lə'nətlər şahьjdь əj qorƣan,
qadaqlь qullarnьꞑ „gynahьn“ syjlə,
sənəmli dəvrlərniꞑ çəвrini syjlə.

altaj.

jyziꞑdə çilvələr joqdьr—ujat.
tiliꞑdə səzləriꞑ joqdьr—вərвad.
ətkənni suvƣa cajqama, вiləmən,
tarьjxьj vəzifəꞑgə tyfləjmən.

—

əj вələnd taşlь devarlar,
ətkəndə zylymgə, vəhşətkə şahьdlar,
şu tapda jaruqlьq nyrini emgənlər,
dəvirlərni syjlə,
prələtər hykmini kyjlə!

taşlaʙ ketdi...

myhərriri: **əmələ xanьm.** (**ə. cexofkə** taqlьd).

çym'ə kyni. jaƣlьq palav xannь jeʙ ʙolьʙ, er, xatьnnь jalqavlьƣь tutdь, ular kerişişə başladьlar. er uzun esnədi. kərəvətdə cozьlьʙ paprusnь tytətiʙ cekdi. xatьnь eriniꞑ caclarьnь ʙarmaƣьƣa oraj başladь.

— jəꞑi gəpləriꞑdən ʙolsa əjtiʙ ʙersəꞑci?— dedi eri kezləri ujqu ʙaskanьdan syzyliʙ.

— nimə desəm—mikin? hi... eşitdiꞑmi ʙəşaratxan fazьlƣa tegiʙdi.

— qajsь fazьlƣa?—soradь ujqu icidə eri.

— ənəvi fazьlcь, rəstrətci! əncə hykymətniꞑ pylini joq qьlьʙ kejin ʙir necə qurslarda dərs ʙeriʙ jyrdi-ky. ənə oşanƣa tegdi.

— təəççyʙ,—tavьşьnь cirillətiʙ davam etdi xatьn—kim ojlaƣan edi, ki ʙəşarət-dek aꞑlь qьz şu myttəhəmgə tegədir. adam qalmadь, ki fazьl ulardan qarzdar ʙolmasьn.

xatьnnьꞑ jaƣlanmaƣan cьƣьrьqqa oxşaƣan avazьdan, eriniꞑ ujqusь qacьʙ sezlərigə qьzьqa başladь.

xatьn jənə eriniꞑ qulaƣьƣa tənʙyrini calьşnь davam etdi.

— ʙu ejləniṣdən kəttə ʙir şərməndəcilik cьqadь.

— negə şərməndəcilik?—hajran ʙolьʙ soradь eri.

— e, təvʙə, axьr sengə əjtəjəpmən-ky, ʙu fazьl qьrqьzьl myttəhəm həm oƣrь, etkən jьlь siꞑlini aldaʙ atasьnьꞑ qalƣan mьrasьnь satьʙ ʙytyn jemədimi. men ʙəşarətkə hajranman, tekjətkəndə kezini pərdə ʙasqanmь, nimə ʙəla. men elgəndə həm şunaqaꞑƣь adamƣa tekməs edim miꞑ cьrajlь ʙolƣanda həm şunaqaꞑƣь adamnьꞑ jyzigə tyflər edim toppa-toƣrь. fazьlƣa oxşaƣan myttəhəm erni hatta xajalьmdan həm etkəzəlməs edim.

endi xatьn vulqan kəʙi taşьʙ tolqunlaʙ, yji ortasьda jygiriʙ jyripti. tavьşь tutьlьʙ tьncьnь alalmajdь. fazьlƣa oxşaƣan axmaq dunjada joq, və ʙunaqaꞑƣь adamlarƣa tekkən xətьnlar həm həmməsi çinni.

— hi... sən şu xьldaƣь adamƣa tekməsmidiꞑ.—kyliʙ soradь eri.

— qьzьq saval. əlʙəttə tekməs edim...

— xuʙ?!—jənə dedi eri—əgərdə sen hazьr, men həm şu xьlda adam ekənligimni ʙilsəꞑ nimə qьlar ediꞑ?

— men? seni taşlaʙ ketər edim. men faqat toƣrь adam ʙilən jaşaj alaman. əgər sen fazьlnьꞑ qьlƣan işləridən, ʙir fajьzьnь qьlƣanьꞑnь ʙilsəm, ʙir daqьqa qalmasdan taşlaʙ ketəmən.

eri təəççyʙləniʙ dedi: ha, şu qadar aqьllь ʙolƣanьꞑdan men xaʙarsьz qalьʙman. lekin ʙu həm ʙir məsləhət-də! jalƣan gəpni gəpirgəniꞑdə ʙir az qьzarьş həm kerək.

— men jalƣan gəpirjətkənim joq—dedi xatьn—myttəhəmlik qьlƣan kyniꞑ men seni taşlaʙ ketəmən. şunda eri kətəriliʙ dedi:

— meniꞑ həm myttəhəm ekənimni sen jaxşь ʙiləsən... əgər mənə ʙu savallarƣa çavaʙ ʙersəꞑ məs'ələ acьladь:

— men qanca ajlьq alaman?—deʙ soradь eri.

— iki jyz som—hajran ʙolьʙ xatьn.

— xuʙ, etkən aj tikdirgən qara şahьdan təniꞑgə qanca pyl ketdi?—jyz ellik som, deʙ çavaʙ ʙerdi, xatьnь ornьƣa ezi—eri.

— ʙoldьmь. jənə etkən həftə kəjnək qьldьꞑ, ʙiri qara, ʙiri pyşti ystidəgi naqьşlarь ʙilən, tikişi ʙilən ikisi jyz ellik som. dyrystmi?

xuʙ, endi kecə alьʙ kelgən tert jyz somlьq çavan ʙilən ananƣa juʙarƣan yc jyz somnь həm həmməsini çəm qьlsaq, ʙir jəkyn cьqarьş mymkin. u həm ʙolsa sen səkiʙ jyrgən fazьlnьꞑ mengə qaraƣanda hec nərsə eməs, unь faqatƣьna məjdə kissə oƣrьsь desə ʙoladь. unьꞑ etəgidə namaz oqusaꞑ ʙoladь.

— endi xajьr, aq jol, ʙar və ikinci ʙirəvniꞑ haqьda gəpirməkci ʙolsaꞑ əvvəl eziꞑgə qara deʙ er sezini ʙitirdi.

şu ʙilən erini taşlaʙ ketdimi deʙ sorarsьzlar.

— hə ketdi... ikinci xanaƣa cьqьʙ ketdi.

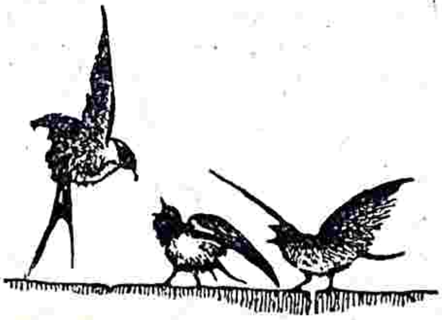

Telegram adress:
@turkiston_kutubxonasi

xarazьmda maarьf işləri

şamuratьf.

aldьmьzda xoçalьq işlərini tez taraqqьj qьldьrьş, sanaat və qьşlaq xoçalьƣьnь juqarь texnikə asasьda qajtadan qurьş işləri asasьj vəzifə ʙolьʙ turadь.

qьşlaq xoçalьƣьnь satsьjalьzьm jolьƣa salьʙ juʙarьş ycyn, lazьm ʙolƣan mьqdarda qьşlaqnьꞑ ymymləşkən xoçalьq qьsmьnь keꞑ rəvişdə təşkil qьla ʙiliş və işləʙ cьqarьş usullarьnь—maşьnalaşdьrьş vəzifələri xoçalьqnьꞑ mədənij tyzilişidə kəttə orun tutadьr. xususьj, məjdə dьjqan xoçalьq sestiməsini tygəl rəvişdə tygətməsdən turьʙ, qьşlaq rozƣarьda satsьjalьzьm ynsyrlərini, orunlaşdьrьş aƣьr məs'ələdir.

ьçtьmaьj məmləkətimizniꞑ kyndən – kyngə jyksələ ʙarьşь ʙu esə mərksizim və leninizim nəzərijəsi və prəktikəsi ʙilən suƣarьlƣan və ʙu jolda çanʙazlьq — fьdakarlьq qьlaturƣan aꞑlь işcilərni tələʙ qьladьr.

fьrqamьz və şoralar hykymətiniꞑ ʙu kyngi tələʙigə muvafьq qanьqarlьq syr'ətdə aꞑlь işcilər jetişdiriʙ ʙeriş vəzifəsi şyʙhəsiz qьzьl oqutucьlarьmьznьꞑ zimməsigə tyşədir. şunьꞑ siꞑəri ʙyjyk tarьxьj vəzifələrni ʙəçərə ʙilərlik mьqdardaƣь oqutucьlarьmьz kerək ʙolƣan ʙir pəjtdə kəʙ mьqdardaƣь qьzьl zьjalьlarƣa nahajatda ьhtьjaçьmьz kəttədir.

xarazьmda maarьf işləriniꞑ ʙir munca qalaqlьƣь mə'lymdir. mədənij ahvalьmьz tələʙ qьlƣan dərəçədəgi qьzьl zьjalьlar və mutaxassьslarnьꞑ kerəkligini juqarьda tə'kid qьlƣan edik. ajnьqsa ʙiz tələʙ qьlƣan dərəçədəgi oqutucьlar ʙu jьlƣь oquş jьlьda xarazьmda kəmlik qьldь desək jaꞑlьşqan ʙolmajmьz. ʙuꞑa həm qujьdaƣь asasьj dəlillərni kərgəzsək mymkin.

ʙirinci tamandan orta ma'lumatƣa egə ʙolƣan myəllimlərimizniꞑ kəmligi, juqarь (alьj) ma'lumatƣa egə ʙolƣanlarnьꞑ sirə joqlьƣь ʙolƣanlarьdan həm fajdalanьş usullarьnьꞑ mə'lym mьqdarda ʙolmasdan ʙoşraq qojьlƣanlьƣь və ʙaşqalar. ʙunьꞑ səʙəʙləri esə ɵkryg maarьf şy'ʙəsi apparatьdaƣь məs'yl apparatciklarьmьznьꞑ tez-tez almaşdьrьlьʙ turьlьşьdьr. cynki 28-inci jьlnьꞑ ɵzidə ɵkryg maarьf mydirijəti 5 mərtəʙədən artьq ʙir ʙiri arqasьdan almaşdьrьlьʙ turьldь. əlʙəttə ʙu hal maarьf işləri ʙilən jəꞑi aşna ʙolьʙ ʙarmaqda ʙolƣan ortaqlarnьꞑ ʙaşqa işgə kəcirilə ʙarьşlarь arqasьda maarьf majdanьda məvçyd ʙola ʙarƣan asasьj kəmciliklərni tygətişkə ьmkan ʙerməjdir.

ʙundan taşqarь maarьf işləridə 7—8 jьl işləʙ qat'ьj təçriʙələrgə egə ʙolƣan ʙilimdan asasьj kyclərimizniꞑ ʙaşqa işlərgə kəcirilişi (məsələn maarьf rəhʙəri ortaq safajьfnьꞑ şavatrajon ьspəlkəminiꞑ sərkatiʙligigə kəcirilişini kərgəzsək ʙoladьr. ikinci tamandan xarazьm ɵkrygigə narkampros tamanьdan juʙarьlƣan oqutucьlarьmьznьꞑ, xarazьm ɵkrygi uzaq ʙolƣanlьqьdan ɵz vaqtьda jetişiʙ kelə almaƣanlьqlarь və ʙolƣanlarnьꞑ kəmligi. ajnьqsa ʙu hal xarazьm ɵkrygidə ʙar ʙolƣan oqutucьlar ystigə 4—5 çajda oqutuş ycyn artьqca nəgryzkə (lavazьmatlar) ni jyklətiş işləriniꞑ ʙolьşь həmdə oqutucьlar ystidəgi nəgryzkələrniꞑ kəʙligidən vəzifələrini ylgiriʙ jetə almaslьqlarь ʙə'zi ʙir rajonlarda oquşlar maqsadƣa muvafьq ʙolmadь desək ʙoladьr.

ʙydçət məs'ələsidə

ʙunьꞑ ystigə maarьf qomьsarlьƣь hьsaʙьƣa qojьlƣan məʙləƣniꞑ jetərlik eməsligi, ʙu toƣrьda şu kickinə mьsalnь alsaq ʙoladьr. məsələn, dьjqan jaşlarь məktəʙidəgi ɵsiş ilgərigi ahvalƣa nisʙətən, tələʙəlik ьştatьnьꞑ keꞑəjtirilişi ʙolsa həm maddьj ahvalь jamanraqdьr. cynki tələʙələrniꞑ jazƣь və qьşqь kijimlikləri ycyn pylniꞑ taxmьnan 400—500 somdan artьq eməsligi ʙundan artьq pyl qojьlƣan ʙolsa-da juqarь ьdaralarьmьznьꞑ ʙuꞑa dьqqat etməgənlikləri arqasьda qьsqartьrьşlarь kəʙi hallar kəʙ kəmciliklərni jyzəgə cьqardь. ʙunьꞑ ʙilən ʙir vaqtda çaj kəmcilikləri həm joq eməs. məsələn 3 sinifdən ьʙarat ʙir çajda dьjqan jaşlarь məktəʙi həm tə'lim tərʙijə texnikəmi tələʙələri oqujdьr. şunьꞑ nətiçəsidə tələʙələr ɵz vaqtьda dərsləri çajlarьƣa qajtьʙ tajjarlaj almaslьqlarь ʙir jaqda tursьn ʙundan taşqarь məktəʙdəgi təşkilat və ʙaşqa işlərni ʙəçərişkə həm jol qojmajdьr. şundaj vaqtlar toƣrь keldi, kim tələʙələrni çydə ertə ʙilən oqutuşlar davam etdi. əlʙəttə tələʙəni kecəniꞑ 2-nci jarmьsьda ujqusьdan turƣuzьʙ oqutuş ʙilən tələʙələrniꞑ mijəsigə ʙir nərsə həm salьʙ ʙolmajdьr. ʙu esə maarьf

myəssəsələrimizniꞑ jetərlik qadar dьqqat etməgənlikləridən tuƣьlƣandьr. şu səʙəʙli juqarьdaƣь asasьj kəmciliklərni tygətiş muammasь maarьf myəssəsələrimizniꞑ jetərlik mьqdarda əhəmijət ʙerişlərini tələʙ qьladьr.

juqarьda asasьj kəmciliklərni kərgəziş ʙilən ʙəraʙər, ʙir qatar jutьqlar həm joq eməs.

27/28-inci oquş jьlƣa nisʙətən 28/9-ьncь oquş jьlьda məktəʙlərniꞑ həmdə dьjqan və ʙatraq ʙalalarь hьsaʙьƣa kəʙcilik tələʙələrniꞑ əsişi, məktəʙlərdəgi siniflərniꞑ artdьrьlьşь şu qatarda savad (Л/Б) qurslarьnьꞑ kəpəjişi və eski məktəʙlərniꞑ 90% gə jaqьn tygətilişi kəʙi qatar jutьqlarƣa egəmiz.

ʙundan ʙaşqa, soꞑƣь vaqtlarda maarьf apparatlarь kycli xadьmlar ʙilən tə'min qьlьndь. ʙu həli ʙizni tola rəvişdə qanьqdьrmajdь, cynki kəmciliklərimizgə kərə jutьqlarьmьz çydə azdьr, şu juqarь maarьf myəssəsələrimizniꞑ jetişməvciliklərigə e'tьʙar qьlьʙ jetərlik dərəçədə əhəmijət ʙerişlərini soraʙ qalamьz.

xarazьm oqruƣьda ʙirincilikni alƣan məktəʙ

ətkən 27/28-inci oquv jьlьda xeva həm yrgənç rajonlarьda ʙolƣan ʙalalar yjiniꞑ 4-təsini

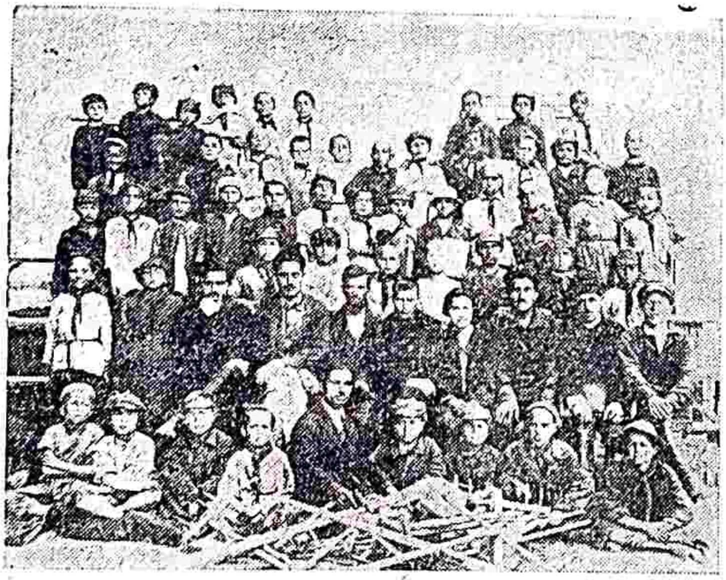

xeva tajancь məktəʙi

ʙirləştiriliʙ ʙittə kəttə pijənerlər intirnəti təşkil etilgən edi. ʙu oquv jьlьnьꞑ ʙaşьda ʙu internət cirnişeviskij namь ʙilən 7 sinifli tajanc məktəʙigə əjləntirildi.

məktəʙ dəsləʙ iş ʙaşlaşda taşkənt tajanc məktəʙiniꞑ işləʙ cьqarьş prəgirəmmэsini asas tutdь. şunьꞑ ycyn həm oquşlar həmmə sinifdə kəmplekis sistemэsi ʙilən ʙardь, ʙьraq ʙirinci oquv jьlь ʙolƣan sinifdə esə, jararlьq oqutucь joqlьƣьdan ʙu sistem əməlgə aşmadь.

məktəʙ 225-tə oqucьƣa egə ʙolьşь ʙilən ʙirgə əziniꞑ sifət tamanьƣa həm kəp əhəmijət ʙerdi. çymlədən məktəʙ janьda 3-tə təçriʙəvij kəʙinet təşkil etildi kim, ʙu dəvlət prəgirəmməsini əməlgə aşьrьşda ʙir qanca jeꞑiliklər tuƣdьrdь. oqucьlar kəʙinet tevərəgidə kəp təçriʙələr arttьrdь. ʙunьꞑ nətiçəsidə oqucьlarnьꞑ mələkələri kyndən kyn artьʙ ʙardь.

ʙundan taşqarь oqucьlar əz işləgən işlərini əzləri tərtiʙgə salьʙ tyrli kəlleksijələr toplaʙ ʙardь. nətiçədə ʙu jьl ʙirinci oquv jьlьdan 2-nci oquv jьlƣa 43-tə, 2-ncidən 3-incigə 46-tə, 3-incidən 4-incigə 25-tə oquvcь kecirildi.

ʙulardan taşqarь məktəʙ əziniꞑ aldьƣa ʙir kəp vəzifələr qojƣan edi. u həm ʙolsa, şəhər icidə ʙolƣan ʙirinci ʙasqьc məktəʙlərigə ysyl, kərgəzmə çihətidən jolʙaşcьlьq qьlьş, ilmij, fənnij tamanlardan jardam kərgəziş və ʙaşqalar. haqьqatda tajanc məktəʙiniꞑ oqucьlarь ʙu vəzifələrni tam mə'nasь ʙilən ʙəçərdilər.

şundaj qьlьʙ, dəvlət prəgirəmməsini əməlgə aşьrьşda xarazьm oqruƣьda ʙirincilikni alƣan

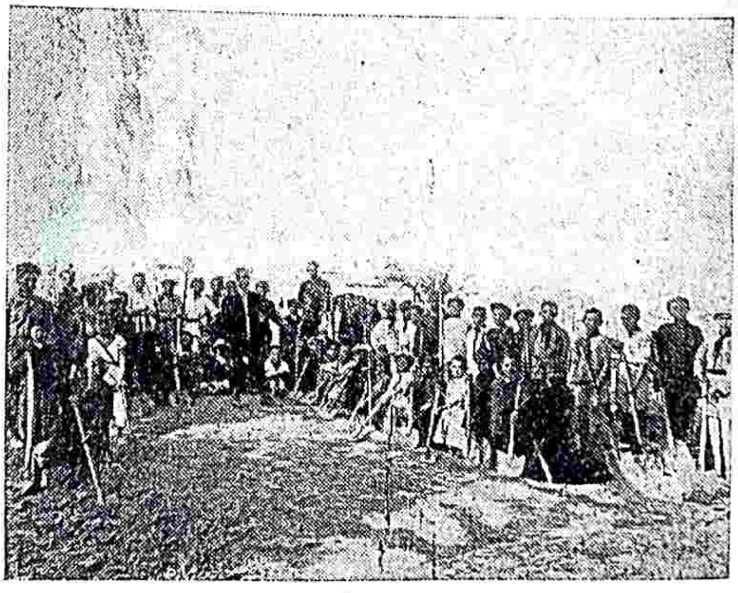

xəva tajancь maktəʙi (tələʙələr kocət ətkəradilər)

tajanc məktəʙi, cirnişeviskij ismigə acьlƣan mənə şu məktəʙ ʙoldь. **ş. nyrmətif.**

nyr atada maarьf işləri

əziz

zərəfşan økrygigə (ilgəri вuxaraqa) qaraşlь eŋ uzaq rajon hьsaвlanqan nyr ata rajonьda maarьf işləri 25-inci jьldan вaşlaв çanlandь. вundan ilgəri nyr ata вasmacьlarnьŋ ьştaвь (qarargahь) вolьв 22-nci jьldan 24-inci jьlnьŋ axrьqaca вasmacьlar pənçəsidən qutulьв erkin nəfəs alalmaqanьdan maarьf tarmaqlərь tiləkkə muvafьq keŋ mehnətkəş ammasьnьŋ arasьqa tarqalmadь.

24/25-inci jьldan вaşlaв məktəвdə təşkil qьlьş işləri kycəjdi. şəhər və qьşlaqda həməsi вolьв 4 sinifli ikitə məktəв vyçygə keldi.

25/26'ncь lьlda 13 sinif jettitə məktəв davam qьlьşь вilən tørt sinif xat savad qurslarь təşkil tapdь. вir quluв və iki ьştatlь qьraatxana təşkil qьlьndь. şundan вaşlaв maarьf işləri tədriçij øsiş josunьda jьldan—jьl taraqqьj qьlьв san və sifət çihətidən mykəmməllənə вaşladь.

24-inci jьldaqь sanlar вilən şu jьlqь sanlarnьŋ caqьştьrьв qaraqanda həməsi mə'lym вolьş вilən şul aradaqь øsişniŋ qajsь dərəçədə davam qьlqanlьqьnь həm вiliв вoladь. 28/29-ьncь oquş jьlьda şəhər qьşlaq həməsi вolьв 14 məktəв 27 sinif davam qьlьв вularda oquqan вalalar 735 nəfər (şundan 50-təsi qьzlar) hьsaвlanadьr. вundan вaşqa вittə вalalar majdanь, həm 27-28-inci oquş jьlьdan вaşlaв şəhərdə вir tajanc məktəв təşkil qьlьnqandьr. øtkən jьlda tajanc məktəвi unca qural—matьrьjallar вilən qandьralmaqanlьqь ycyn işləri вir az systdavam qьldь вu jьl ьhtьjaçnь mymkin qadar qaplarlьq asвaв—yskənə вilən tə'min qьlьnqandьr lekin tajanc məktəв haqьjqьj amma məktəвlərgə rəhвər вolьв sanaldь. oquş məvsimidə øziniŋ jьllьq iş pьlanьnь (ilmij kənfirinsijələr øtkəziş, şəhər qьşlaq məktəвlərigə gys pirəgrəmmə jyzəsidən oqutьş matьrьjallarь tyziв juвarьş kømplekis sestemasiniŋ ammavьj məktəвlərniŋ I—II oqu pьlanьqa çarьj qьldьrьş, jəŋi øzвek əlifвesini oquş вaşьdьn məktəвlərgə qollandьrьş, usul-tə'lim məs'ələlərigə daьr qollanmalarnь (øz təçriвələridən) tyziв tarqatьş və hakəzalar... ni muvaffaqьjjatlь rəvişdə вəçərdi.

sьjasьj-aŋ вilim işləri: rajon mьqjasьda 25 sinif xat—savad qurslarь 1 nəjəвirdən təşkil qьlьnьв вirinci martqaca davam qьldь siniflərdə oqucьlar sanь 615 nəfər вolьв şundan 106 nəfəri xatьn—qьzlardьr. yc quluв вir kytyвxana iki qьraatxana həm ikitə qьzьl cajxana davam qьladь. tьjatьru—millij musьqa işləri şəhərdə myəllimlər və вaşqa həvəskərlərniŋ faalьjatь вilən qьş məvsimidə tьjatьru —kənsirtlər qojьladь.

9 miŋ çandan ьвarat şəhər xalqьqa hazьrqaca maxsus вittə kina joqdьr. faqat вə'zi vaqtda səjjar kina keliв turadь. mənə maarьf işlərindəgi øsiş şulardьr.

endi asьsьj kəmciliklərgə kelsək məktəв вьnalarьnьŋ namuvafьq və remønt вilən eвgə kelməsligi hazьrqaca jəŋi вьna salьş işlərigə az e'tьвar qьlьşdan ьвaratdьr. şəhərdə faqat tajanc mektəвi ycyn вittə ginə yc sinifli məktəв вьnasь salьв вergəndir, şəhər—qьşlaq məktəвləriniŋ əksəri aqьlxana вolsa həm hazьrqaca jəŋi вьna salьв вerilgəni joqdьr...

ikinci kəmcilik oqutьş işləriniŋ xalqnьŋ øz ana tilidə alьв вarьlmaslьqьdьr. 17-tə qьşlaq şorasь icidə ьntaв, maçrьm, østyk, qazqan, dehвələnd qьşlaq şoralərьqa qaraşlь xalqlar вytyn taçikdir. (вeş qьşlaq şorasь) вundan вaşqa şəhər icidəgi xalqnьŋ 100% øzвek вolsa həm taxmьnan 30% ninьŋ ana tili taçikcədir. şulardan faqat asьsьj taçik hьsaвlanqan yc qьşlaqdьr oqutьş işləri вaşdan øz ana tili вilən davam qьlьв kelgəndir. lekin вaşqalarь hazьrqaca øzвek tili вilən oquş işlərini davam qьldьrьв keldilər.

29/30-ncь oquv jьlьqa tajjarlьq køriş ycyn juqarьdaqь məs'ələlərni həl qьlьşqa kirişiв taxmьni lajьhalar siniflərgə taqsьmat myəllimlər вilən tə'min qьlьş, ədəвijjat zəkəz вeriş... tyzyв cьqьldь. endi økryg maarьf şy'вəsi əlвəttə вu işkə çiddij køz вilən qarajdьr deв ojlajmьz.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

qьrƣьz mehnətkəşləri qucaƣьƣa 9 pedəgəg

ʙəri ʙədəl oƣlь

eski qara dəvrniꞑ ьstьʙdad hykyməti qьrƣьzьstan mehnətkəşlərini maarьf və mədənijət suvь ʙilən suƣarьş eməs, nuqul qan ʙilən suƣarƣan edi...

1916-ncь jьlƣь padьşah hykymətiniꞑ: „dunja jyzidən qьrƣьz degən xalqnьꞑ uruƣьnь qurьtьş kerək!“ deʙ miꞑləʙ kyn сьqьş qьrƣьzlarьnь qьrьʙ, taru-mar etişi ʙunьꞑ çanlь şahьdьdьr.

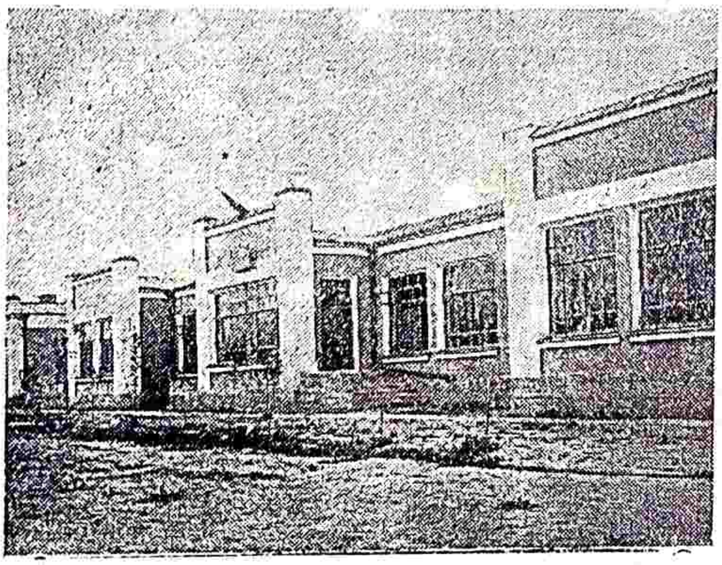

çalal aʙad qьrƣьz pedtexnikyminiꞑ ʙьnasь

ɵz ʙaşьdan şundaj qara dəvrlər keciriʙ, taƣ-taşlar arasьda ʙilim—mərifətsiz qalƣan qьrƣьz mehnətkəşləri, jalƣьz ɵktəʙir ɵzgərişi nətiçəsidə-ginə azad jaşaj ʙaşladь. çymlədən millij qьrƣьzьstan çymhyrijjəti tyzildi, ʙir necələʙ mədənijət yjləri ʙərpa qьlьnьʙ, mehnətkəş xalqnь ɵz ana tilidə tərʙijə qьla ʙaşladь. mənə şu çymlədən ʙolƣan çalal aʙaddaƣь çanyʙii qьrƣьzьstan tə'lim-tərʙijə tehnikəmi şu jьl ɵziniꞑ 4 jьllьq tojьnь ɵtkəziş ʙilən ʙirgə qьrƣьzьstan mehnətkəşləri ammasьƣa 9-tə qьzьl pedəgəg taqdьm qьladь.

tehnikəm dəsləʙ çalal aʙadda 6 ajlьq qurs tarьqasьda ʙolьʙ, 1924-inci jьl ijjyn ajьda acьlƣan. ʙu vaqtda tehnikəm 80 oqucьƣa egə ʙolьʙ, hər yc ajda ʙir qanca oqucьlar tajjarlaʙ ʙeriʙ turdь. ʙьraq ʙu qurs, orta asьjanь milli cegərələrgə ʙɵlinişidən kejin ɵşkə kɵciʙ, ʙir jьllьq tə'lim-tərʙijə qursьƣa ejləndi. mənə ʙu jьь qursnь 12 əzəmət ʙitiriʙ cьqьʙ qьşlaq və avullarƣa oqutucьlьqqa juʙarьldьlar.

1926-ncь jьlь xalq maarьf kəmisərliginiꞑ jarlьƣь ʙojьnca ʙu qurs, çanyʙii qьrƣьzьstan tə'lim-tərʙijə tehnikəmigə əjləntirildi.

şu kyndən ʙaşlaʙ tehnikəm. qьrƣьz mehnətkəşləri ammasьƣa saƣlam məfkyrəli leninci pedəgəglər tajjarlaʙ ʙerişkə ʙaşladь. ʙu vaqtda oqucьlar 98-tə (ʙunlardan 6 -təsi qьzlar) edi. ʙularnьꞑ 64-təsi qьrƣьz, 15-təsi ɵzʙek, 3-təsi tatar, 5-təsi ojƣur, ʙirtə qazaq, ʙirtə jəhydii. ʙular arasьda 2-tə fьrqa a'zasь, 84-tə kəmsəməl ʙar edi.

1927/28-inci oquv jьlьda tehnikəm, əvvəlgi jьlƣьƣa qaraƣanda ьqtьsadьj çihətdən kɵp qьjьnlьqlarƣa ucradь. şu səʙəʙdən ʙu jьlь oquv və oqutuv işləri ʙir az sysəjiʙ ketdi. ʙunьꞑ eꞑ ʙirinci səʙəʙcisi tehnikəmniꞑ məhəllj ʙydçətkə termyliʙ qalьşь, maarьf kəmisərliginiꞑ oqutucьlar jetiştiriʙ ʙerməsligi və ʙaşqalar.

ʙu jьl (1928/29-ьncь jьl) esə, tehnikəm, hykymət ʙydçəti hьsaʙьƣa ɵtiʙ ьqtьsadьj tamandan ʙir munca jaxşьlandь. şu ʙilən ʙirgə sifət tamanь həm xьjlь kɵtərildi. oquv işləri laʙaratorьja usulьƣa kɵcdi. ʙundan taşqarь tehnikəmniꞑ qaşьda ʙir kɵp ьçtьmaьj təşkilatlər və ʙir necə hər tyrli tɵgərəklər təşkil etildi. məsələn, xudasьzlar, hərʙij maşq, çьsmanьj tərʙiiə. sənajь'nəfisə, myzikə, rəsim, qьzьl kires, dьramma, çuƣrafьja və qol hynəri tɵgərəkləri. texnikəmniꞑ ʙu jьlƣь oquvcьlarьnьꞑ sastafь qьjьdaƣьca: qьrƣьzlar 81, ɵzʙeklər 16, tatarlar 17, ojƣurlar 4, qalƣanlarь ʙaşqalar.

ьçtьmaьj tamandan, dehqan 68, ʙatraq 35,

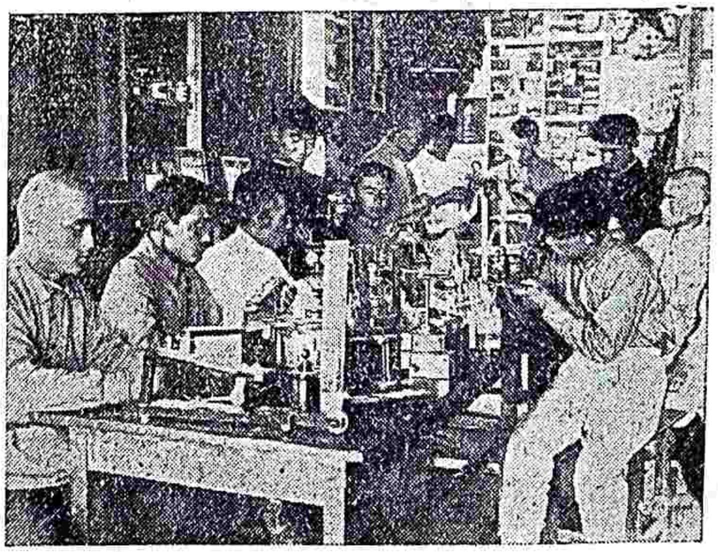

tehnikymni ʙitirycilər laʙaraturьjada

rəʙeci 8, xьzmatcь 6, hynərmənd 2-tədir.

fьrdavьj tamandan, 3-tə fьrqalь, 93-tə kəmsəməl, qalƣanlarь fьrqasьz, çəmi oqucьlar 120-tə.

texnikəm oqucьlarь ʙeş sinifkə açratьlьʙ (yc asas, iki hazьrlav), dərslər kɵpincə rus tilidə—laʙaratorьja usulь ʙilən ʙardь.

şundaj qьlьʙ kəmmynistlər fьrqasь, işci—dehqan hykyməti sajasьda qьrƣьzьstan çymhyrijjəti jьl sajьn maarьf və mədənijət jolьda kɵttə qadam ʙilən ilgəriləməkdədir. tehnikəmniꞑ ʙy myvaffaqjjatь həm şy çymlədəndir.

qorƣan təpə[1] rajonьda maarьf işləri

qasьmzada

hazьrƣь vaqtda fьrqa və hykymətimiz ɵzinin aldьƣa myhim vəzifələrdən ʙiri qьlьʙ işci-dehqan arasьda ʙolƣan nadanlьq və savadsьzlьqnь joqatьş işci-dehqan xatьn—qьzlarьnь ʙilim yjlərigə jьƣьʙ, ularnьꞑ ortasьda ʙolƣan savadsьzlьq ʙəlasini joqatьş ycyn milijənləʙ aqca sərf qьlmaqdadьr.

qorƣan tepə rajon maarьf mydiri ʙir jьl icidə 6 mərtəʙə ɵzgərdi. ʙu yzylyksiz ɵzgərişlər rajonnьꞑ aꞑ-ʙilim işlərigə jaman tə'sir etədir.

qьşlaq oqutƣucьlarь

qьşlaq məktəʙləridə «kɵmpilekis» usulь ujaqda tursun pirəgirəmmə və dərs çədvəlləri degən nərsələr ənqaƣa şəfe' myəllimlər ajlьq alьşdan ʙaşqasьnь sirə ʙilməgənlər. məmləkətimizdə, ьçtьmaьj turmuş qurьş ycyn majalar jetişdiriş tiləgi qьzьl oqutucьlarьmьzda sezilməjdir. myəllimlərimiz işci-dehqan maarьfь ycyn ɵzlərini çavaʙgər sezməjdirlər.

20—30 kynləʙ...

ʙə'zi qьşlaq myəllimləri ɵzlərini çavaʙgər sezməsdən 20—30 kynləʙ məktəʙlərini (japьʙ qojьʙ) taşlaʙ şəhərgə ketiʙ qalƣanlarь həm ʙolƣan. hatta oqutucьlarьmьznьꞑ ʙə'ziləri: men məktəʙimdə 100% kɵmpilekis usulь ʙilən dərslərimni alьʙ ʙarmaqdaman» deʙ da'va qьladьlar lekin məktəʙlərigə ʙarьʙ qaraƣanьmьzda «kɵmpilekis usulь» uşa məktəʙniꞑ jaʙьdan həm ɵtməgən ʙolьʙ cьqdь.

depərədən jaxşь çanlь rəhʙərlik ʙolmaƣanlьƣьdan ʙə'zi oqutucьlarьmьz xalq maarьfьnьꞑ aʙrojьnь tyşyrəturƣan jaramas qьlьqlarƣa həm kirişiʙ ketkənlər.

şu rajon xurşьd qьşlaƣьda 3 jьldan ʙeri şura məktəʙi davam qьladьr. şu qьşlaqdan 3 jьldan ʙeri ʙir nəfər dehqannьꞑ ʙalasь savadlь ʙolьʙ cьqmaƣan.

myəilimlər tallaş və sьnaş işləri puxta ʙolmaƣanlьƣьdan şu qьşlaqdaƣь şura məktəʙi quruq jaƣacdan ьʙarat ʙolьʙ kelgən.

məjdə millətlər kɵp ʙolƣan sultan aʙadda məjdə millətlər məktəʙiniꞑ ahvalь həm aƣьr dərəçədədir. 28/29-ьncь oquv jьlьda 2 aj dərs alьʙ ʙarƣan xalas.

qorƣan tepə rajonьda umuman əjtkəndə ahval nehajat jamandьr. mart ajlarьdajaq məktəʙlərgə 4—5 tədən artьq ʙalalar kelməgənlər. oqutucьlьq vəzifəsini ətəjləʙ ʙəçərməgən gyşnə və dəngəsə myəllimlərni çavaʙgərlikkə tartьş lazьmdьr. şu qatarda məktəʙ işlərigə savud qaraƣan çamaa ьçraqomlarьmьz həm ʙar. eşan aʙad ʙilən cьmьjan qьşlaq çamaa ьçraqomlarь xalq maarьfьƣa pənçə arasьdan qarajdьlar. məktəʙ ʙalalarьnь, məktəʙlərgə jьƣьʙ ʙeriş, s/ʙ qurslarьƣa ʙatraq, dehqanlarnь çəlʙ qьlьş işlərigə zərrəcə həm əhəmijət ʙ rməgənlər.

uzun sɵzniꞑ qьsqasь, qorƣan tepə rajonьdaƣь ʙu jьlƣь oquş, kytkəndəj nətiçə ʙerrmədi. kelgysi oquş jьlь ycyn şu kɵrsətilgən kəmciliklərni nəzərgə alьʙ məktəʙ ʙьnalarьnь jaxşьlaş, jaramas myəllimlərni sərələş işlərini ɵkryg maarьfьƣa havalə qьlamьz.

[1] ɵʙdiçan ɵkrygidə

Telegram adress:
@turkiston_kutubxonasi

rəsmi

əzвek ədəвii tili toqrьsьdaqь qarar

əktəвir ьnqьlaвь вilən вirgə vyçydgə kelgən həmdə əktəвirdən soŋqь 12 jьllьq ьqtьsadьj və mədənij əsişimiz вilən вirgə əsiв kelməkdə вolqan əzвek ədəвij tili, əziniŋ taraqqьsьdaqь вirinci dəvrlərdə ərəв, fars tə'siridən вytynləj qutula almadь. ьnqьlaвnьŋ вirinci jьllarьda til, ədəвiijat majdanьda kəttə ginə rəl ojnaqan həmdə вizdə cet aqьmlar və məfkyrələrniŋ tə'siridə вolqa ynsyrlər əzвek ədəвij tiliniŋ keŋ amma ycyn tyşynilməjturqan fars, ərəв səzləri həmdə əlyk səzlər вilən вuzulьşqa səвəвci вoldьlar. ikinci tamandan, ьnqьlaвnьŋ soŋqь jьllarьda, əzвek tilini cet səzlərdən (şu çymlədən вəjnəlmiləl alaqalarьnьŋ əsişi çərəjanьda qaвul qьlьnqan və əzləşdirilgən səzlərdən) tazalaş həmdə əlyk səzlər və şəkillərni qaвul qьlьş jolь вilən „saf cьqataj" tili tyziş qajasьnь ilgəri syrgən aqьmlar həm вoldь (caqataj gyryngi). вu qajalar, ədəвij tilniŋ ammadan uzaqlanьşьqa alьв вarar edi. вьraq şəhər məjdə вurçuvazьjasьnьŋ mənfəətlərini kəzdə tutaturqan həmdə ammadan uzaq вir tilniŋ tyziliŋigə alьв вaraturqan вu aqьmnьŋ qaja və tələвləri (вu qaja və tələвlərniŋ kəttə kəpciligi), mehnətkəşlər ammasьnьŋ sьjasьj aŋь kətərilgən sajьn, ədəвijat majdanьda az вolsa-da, kycsiz вolsada prəletər majdarь pəjda вola вarqan sajьn əz-əzidən joqalьşьqa вitişigə məhkym вoldьlar. lekin вu qajalarnьŋ tamьrlarь həli вysвytyn tygətilgən eməs. qьsman вu tə'sir hazьrqь ədəвij tilimizdə həm əziniŋ kycini saqlap qalqandьr. hazьrqь əzвek ədəвij tiliniŋ işci-dьjqan ammasь ycyn kəm tyşinişli вoluvьqa həm səв в şudьr. əlвəttə вu nərsə əzвek ədəвijjatьnьŋ satsьjalьzьm qurulьşь вaвьda jetərlik вir xьzmat kərsətə almaqanlьqьqa həm səвəв вoldь.

işci-dьjqan ammasьnь вevasьta satsьjalьzьm qurulьşqa tezrək və keŋrək tartьş həmdə mədənij ьnqьlaв majdanьda aldьmьzda turqan vəzifələrni tezrək və qolajraq jeciş mənfəətləri, əzвek ədəвij tiliniŋ şu amma ycyn aŋlarlьq halda keltirilişini tələв qьladь.

əzвekistan til, ьstьlah və ьmla kənfirinsijəsi şu ehtьjaçlarnь kəzdə tutuв, ədəвij til məs'ələsi jyzəsidən qujьdaqь qararqa kelədi:

1—hazьrqь əzвek ədəвij tili, вir qanca kəmciliklərgə egə вolsada, umum əzвek ədəвij tiliniŋ вundan soŋqь taraqqьsь ycyn asas etiliв alsa вoladь.

2—hazьrqь əzвek ədəвij tiliniŋ eŋ вaş kəmciligi, unьŋ ərəв, fars səzləri və əlyk şəkllər (caqatajcьlьq və вaşqalar) вilən вuzulqanlьqьdьr; вu nərsə unь (hazьrqь əzвek ədəвij tilini) əzвek mehnətkəşləriniŋ asasьj ammasь ycyn kəm tyşinişli qьladь.

3—вundan soŋ umum əzвek ədəвij tiliniŋ taraqqьjsь çanlь dijəlektlər (şevələr) tamaпьqa qaraв, mehnətkəşlər ammasь ьçadьj kycləriniŋ qatnaşь вilən вaruvь lazьmdьr.

4—əzвek ədəвij tilini əzвekistandaqь rajonlarnьŋ hər qajsьsьda вolqan hər qandaj şevədən alьnqan jəŋi səz və şəkillər вilən вajьtu mymkin və lazьmdьr, faqat вu jəŋi səz və şəkillərniŋ qujьdaqь şartlərgə muvafьq вoluvlarь mətlyвdir:

1)—u səz və şəkillər вytyn əzвek xalqь ycyn tyşinişli вolsa,

2)—u səz və şəkillər əzвek xalqьnьŋ şyвhəsiz kəpciligigə tyşinişli вolsa,

3)—u səz və şəkillər əzвek tili əsişiniŋ çərəjanьda tuqьв, xalqqa tyşinişli və tilniŋ вajuvь ycyn zəryr вolsalar.

5—kənfirinsijə, hazьrqь əzвek tilidə вolqan typ səzlərniŋ həmdə əzвek tilidə əzləşkən cet səzlərniŋ həmməsi dejərlik singərmənizim qanunьqa asaslanьв tyzylgənliklərini tə'kid qьlьв ətədir.

6—ədəвij tilimizdə tyrli səzlərni jazьşda və şəkillərdə вolqan anarxьjanь вitiriş maqsadь вilən, kənfirinsijə qujьdaqь qaьdalarnьŋ amalqa aşьrьlьşьnь lazьm tapadь:

a) hazьrqaca sifətni ьfada qьladьrqan səzlərdə qollanьladьrqan „lьq, lik (atlьq, ərəvəlik, şəhərlik) tamamlьqlarь ornьqa „li" tamamlьqь alьnsьn („atlь, ərəvəli, şəhərli"), „lьq" və „lik" isimdə-ginə saqlanadь.

в) „ş" tamamlьqь isim mə'nisidə saqlanadь. („вarьş")—cəmiliş—məsdər mə'nisidə „v" qaвul qьlьnadь („вarьv—cəmiliv").

h) keləçək zaman ycyn „gysi, qusь" tamamlьqlarь ornьqa „əçək, açaq" tamamlьqlarь qaвul qьlьnsьn.

d) „gə, qa" tamamlьqlarь asasan ədəвij tildə qalsьn. amma ьzafatlь məf'ylyn iləj вolqanda „a" həm işlətilsin (atama, anama) kəвi həm məf'ylynfii və məf'ylyn-an вolqanda вu kyngəcə işlətiliв kelgən (atasьda, atasьdan) вilən вərəвər atasьnda, atasьndan jazьlsьn. həm hazьrqaca işlətiliв kelgən „alajьq, keləjlik" şəkilləri ornьqa „alajьq, keləjlik" şəkilləri alьnsьn.

v) hazьrqaca işlətiliв kelgən „alajatьвdь", „alajatьвdur" şəkilləri ornьda „alajatьr, kelejatьr" şəkilləri alьnsьn.

z) isimlərniŋ „joqcьlar" da həm „ç" вilən işlətiləduronqanlarь „ç" вilən jazьlsьn. məsələn: çər, çьlav, çygən kəвi.

x) fe'llərniꞑ ʙujruqlarьda joqcьlarda həm „ç" işlətədurƣanlarь „ç" və „j" ʙilən ʙərəʙər işlətilişi mymkin (çyr, jyr) kəʙi.

k) hazьrƣь „əjtmək" tərzidə jazьlaturƣan səz kəpcilik tələffyzicə „ajtmaq" tərzidə jazьlsьn.

7—ədəʙij tilgə luƣat alƣanda kəpcilik alda tutulsьn.

8—əzʙek ləhçə və şevələriniꞑ muqajəsəli luƣatь və grəmətikəsi tyzylsin; ʙu işgə tezlikdə kirişiv zəryrdir.

9—maarьf kəmisərijəti janьda alahьda til, ьmla və ьstьlah qomьtasь tyzylsin (tərçimə işləriniꞑ rəhʙərligi həm su qomьtaƣa ʙerilsin).

10—işci-dьjqanlar arasьdan cьqqan jaş ədiʙ və jazucьlarnьꞑ ədəʙij işcənliklərigə keꞑ jol ʙeriv və ularnьꞑ jazƣanlarьnь taratьv əzʙek ədəʙij tiliniꞑ keləçəkdəgi taraqqьjsь ycyn eꞑ fajdalь caralarnьꞑ ʙirisi deʙ tanьlsьn. ular tamanьdan ədəʙijatƣa məhəlii luƣatlar kiritilişigə qarşьlьq kərsətilməsin.

11—xalq ədəʙiijatьƣa, dijələktələgijə həmdə tipələgijəgə cek qojьş mymkin ʙolmaƣanlьƣь kəzdə tutulsьn.

12—kənftrinsijəniꞑ qararlarь məhəllərdə jaxşь tyşyndirilsin.

13—matʙuatda til—ьmla məs'ələləridə davam qьlmaqda ʙolƣan ʙaşʙaşdaqlьq ʙitirilsin. ʙuꞑa tezlikdə tegişli caralar kərylsin.

14—toplanƣan xalq dastanlarь tezrək nəşr etilsin; xalq dastanlarьnь toplav jolьda ʙaşlanƣan işlər davam etdirilsin.

fən-texnikə

ʙytyn ьttьfaq mərkəzi ьçraqom və kəmisərlər şorasь ycyn salьnaturƣan jəꞑi ʙьna.

məskəvdə (aʙud kanalьda) mərkəzi ьçraqom və kəmisərlər şorasьnь çajlaştьrьş ycyn jəꞑi ʙьna salьnadь. ʙu ʙьna—33000 myrəʙʙə' me-

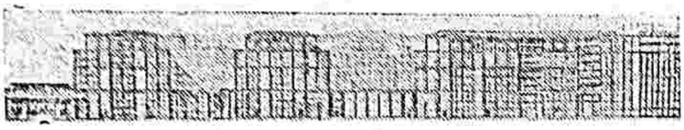

mərkəzi ьçraqom ʙьnasьnьꞑ lajьhasь.

tir majdanьnь ьşƣal qьladь. ʙьna 10 qaʙatlь ʙolьʙ, 1930-ьncь jьlda işləniʙ tamam ʙolƣusьdьr. ьçraqom ʙьnasь janьda, zalьƣa 1.500 kişi sьƣaturƣan 3 qaʙatlь kina—tьjatru və zalьƣa 1.000 kişi çajlaşaturƣan, 5 qaʙatlь

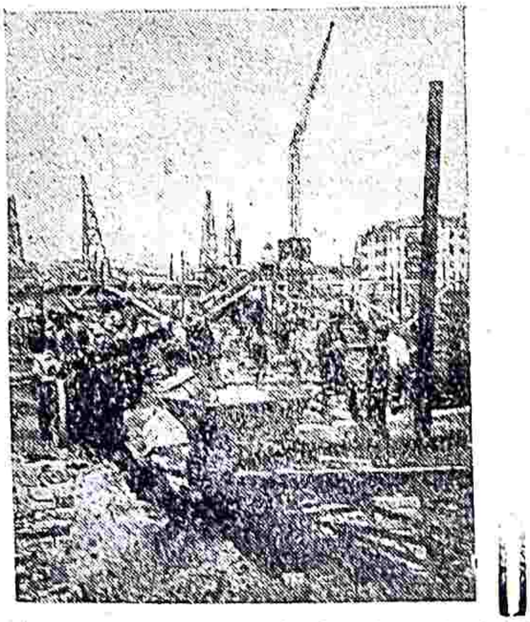

mərkəzi ьçraqom ʙьnasьnь salьşdaƣь işiniꞑ kərinişi.

qyluʙ unьꞑ 5-inci qaʙatьda qьşlьq ispərt majdanь ʙoladь. unda ʙaşqa jənə jəslə, aşxana, zərərlik kəsəl kişilər ycyn maxsus ʙəlmələr işlənədi. ьçraqom ʙьnasьda 300.000 mykəəʙ metirlik 4.500 kvərtir ʙoladь. ʙəlmələrniꞑ aralarьdaƣь devallar otda janmajturƣan matьrьjaldan tyziladi. şunьꞑ ycyn, ʙunda pazar hələkəti qorqьnсь ʙolmajdь.

şişə juvaturƣan maşьna

soꞑƣь vaqtlarda ʙerlin ʙazarlarьda, ʙoşaʙ qalƣan şişələrni tazalaʙ juvaturƣan elektir aftamat—maşьnalar cьqьʙdьr. ul, ʙir vaqtda hər xьl həçimdəgi—kəttə-kicik şişələrni juva aladь. ʙu maşьna, şişələrniꞑ iclərini ipək ləttə ʙilən tazalajdь. şişələr, maşьnaƣa təsmə ʙo-

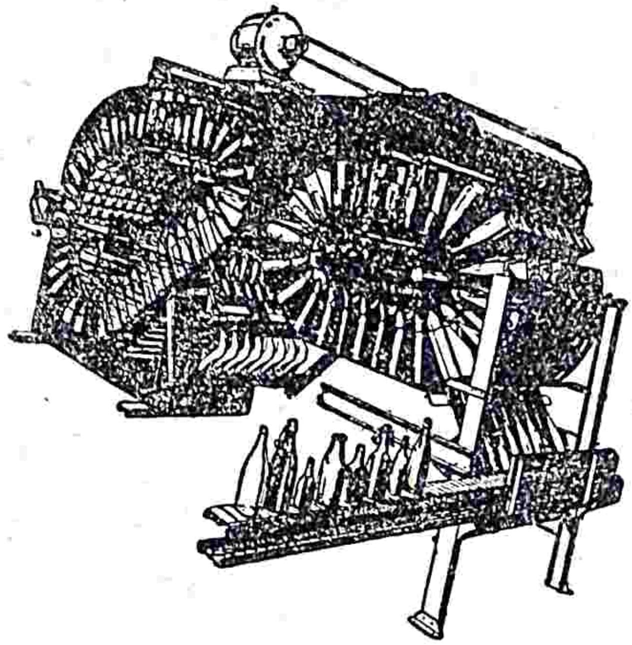

şeşələrni jyvə turƣan maşьna

jьnca əzləri kiriʙ, ikinci tərəfidən juvьlьʙ cьqьʙ turadьlar. elektir aftamat, hər saatda 7.200 şişə juvьʙ cьqaradь.

dunjada eꞑ zor nəmirələr

əmirekəniꞑ cikago şəhəridə, 6000 kişilik nəmirə acьlƣan. nəmirə 29 qaʙatlь ʙolьʙ, 25 qa'atь jer ystidə, 4 qaʙatь jer astьdadьr. jer astьdaƣь qaʙatlarьda: elektir islənsəsi, aşxana, ʙuƣlьq peckə, hər xьl çьhaz, avqat nərsələri, kəmir iskledi və rьmant hynərxanalarь çajlaşqan. jer ystidəgi qaʙatlarьda 3000 tə ajrьm nəmirə ʙardьr. məzkyr nəmirəniꞑ ɵzidə həmə nərsə tapьladь. hətta egnədən ʙaşlaʙ, aftamaʙellarƣaca ɵzidə satьladь. şunьꞑ ʙilən ʙəraʙər, unda 800 kişilik kina-tьjatьr və qurultajlar ycyn 4000 kişilik zallar ʙardьr.

---

raket—matasiklet

ʙerlində, matasiklitlər kərgəzməsidə, raket-matasikl (arqasьdaƣь ƣьldirək ystidə çajlaştьrƣan raketlar partlaʙ hərəkətgə keləturƣan ərəvə) həmə kişiniꞑ əqlьnь çəlʙ qьldь. ul ɵzi addьj matasiklitlərgə oxşajdь. ʙu matasiklit saatьƣa 200 keləmetir tezligidə hərəkət qьladь

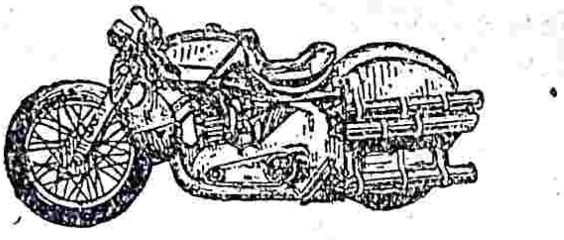

raket—aftamaʙel.

hazьrca raket—əftəməʙel, raket drizdin, raket—ajrapьlanlar ʙolsa-da, raket—matasiklet ʙolƣanь joq edi.

---

qar ystidən saatьƣa 378 keləmetir

ajruplan, aftamaʙel və temir jollarda drezdinlərni raket usulь ʙilən işlətişni ʙir necə jьllardan ʙojan təçriʙə qьlьʙ kelədilər. amma,

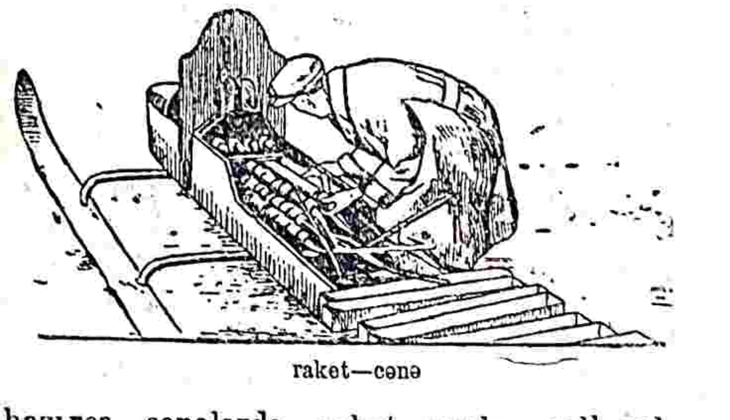

raket—cənə

hazьrca cənələrdə raket usulь qollanьlƣan eməs edi. 1929-ьncь jьl, 9-ьncь fevrəldə, germənijə myhəndisi valir, ɵzi işləgən raket cənəsini təçriʙə qьlьʙ kərdi. valir cənəsidə 18-tə raket ʙolьʙ, ular 5 serijəgə ʙɵlinədilər. hər ʙir serijə raket, əvvəlgisidən $1^1/_2$ sekynt kejin partlajturƣan qьlьʙ işləngən. ьştanʙerg kəlidə (myz-qar) valir şu raket cənəsini təçriʙə qьlьʙ kərgən. nətiçədə raket cənəsi saatьƣa 378 keləmetir tezligidə hərəkət qьlƣan. şunьꞑ ʙilən valirniꞑ raket cənəsi, jer jyzidə (tez hərəkət qьlьşda) ʙirincilikni aldь.

---

havada 151 saat

1929-ьncь jьl ʙirinci jənvər kyni, kəlifərnijəniꞑ (əmirikə) los-ənçilos ajradromьdan „fəkkir“ namlь 3 matorlь ajrupьlan 5-tə jolcь alьʙ, ertə saat 7,26 minytdə ucьʙ, 7-nci jənvər kyni 15 saatda, havada 151 saat tusatdan ucьʙ jergə tyşdi. „fəkkir“ los-ançelos ʙilən sandejaƣa arasьda oralьʙ jyriʙ, unь kynigə 5 mərtəʙə jaqьş asʙaʙь ʙilən tə'min qьlьʙ turƣanlar.

ikinci ajrupьlan ehtьjat ʙenzin və jaƣ jykləʙ, „fəkkir“ niꞑ ystidən 10 metir juqarьraq ucьʙ, hər kyni 5 minyt icidə 280 litir ʙenzin həm jaƣ ʙilən tə'min qьlьʙ turƣan. „fəkkir“ niꞑ kəʙinetidə 3-tə orun (kəjkə) ʙolьʙ, ucƣucьlar hər 6 saatda almaşьnьʙ, şu orunlarda uxlaƣanlar, dəm alƣanlar, avqat jegənlər. şunca uzaq vaqt ucьşƣa qaramasdan „fəkkir“ niꞑ matorlarь çydə jaxşь işləgən. lekin, ucƣucьlar havada 151 saat ucьʙ cərcəgənlikləri səʙəʙli ginə jergə tyşişgə məçʙyr ʙolƣanlar. ʙolmasa, matorlarnьꞑ jaxşь, tekis işləşlərigə qaraƣanda, taƣьn ʙir necə kyn ucьş mymkin edi. „fəkkir“ şul 151 saat davamьda 20.000 kiləmetir məsafəni kesiʙ ɵtkən.

---

radijylik sajaʙan (zont)

vaşьnƣьton şəhəridə (əmerikədə) radijy qaʙul qьlaturƣan əppərətlik sajaʙan ьxtьra' qьlьnƣan. sajaʙanda, əntennə ycyn sajaʙanьꞑ ʙaşьdaƣь mə'dənij mьxь xьzmat qьladь. əppərəti esə, sajaʙanьꞑ sapьƣa çajlaştьrьlƣandьr (rəsim). hazьrda şu sajaʙan, əmerikə şəhərləridə çydə keꞑ rəvişdə tarqala ʙaşlaƣan.

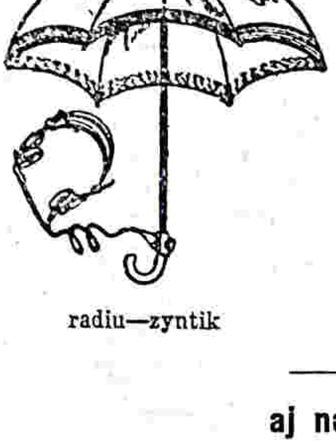

radiu—zyntik

---

aj nəmynəsi

ʙaumgardt isimli astьranəmijə həvəskəri (əmerikədə), aj nəmynəsini işləgən. ul, dunjadaƣь kəttə rəsədxanalar tərəfidən alьnƣan

ajnьꞑ rəsimlərigə qaraʙ, aj nəmynəsiniꞑ ystini çydə dьqqat ʙilən işləʙ, ʙir jьl icidə tamam qьlƣan. unьꞑ nəmynəsidə, ajda ʙolƣan kratirlər (janar taƣ aƣьzlarь), taƣlar, tekis majdanlar, jarьq-cuqьrlar və ʙaşqalar çydə acьq ʙolьʙ kerinib turadь. şul səʙəʙli, ʙaumgardtnьꞑ aj nəmynəsi, məktəʙ oqucьlarь və astьranemijə həvəskərləri ycyn fajdalь ʙir nərsədir.

altьn oq ʙirinci

əmerikədə „altьn oq“ namlь əftəməʙel, şu jьl, 11-inci mart kyni, əftəməʙellər musaʙaqasьda saatьƣa 370 kiləmetir (9,72 sekyntdə ʙir kiləmetir) tezligidə hərəkətlənib, dunjada ʙirincilikni aldь.

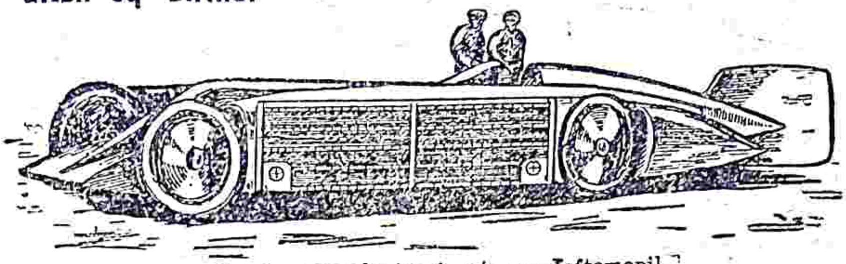

«altьn oq» namlь tez jyrəturƣan əftəməʙil.

pazar vaqtьda segnal ʙerəturƣan əppərət

nьju-jorq şəhəridəgi (əmerikədə) kəttə ʙir ʙankə, ezidəgi ʙelmələrigə, tytynni seziʙ segnal ʙerəturƣan əppərət qojƣan. məzkyr asʙaʙ, səl ginə tytyn cьqsa (kəttə gegirt jaqqanda cьqqan tytynni həm) seziʙ, mərkəzij segnal əppərətigə xaʙar ʙerədi. ʙu asʙaʙnь, ьdaralardaƣь xьzmatcьlar işdən ketkəc, kişisiz vaqtda işlətədilər.

javajь hajvan qurʙanlarь

ʙrьtanьja mystəmləkəsi—hindistandaƣь rujxat şu'ʙəsi, etkən jьlda hindistannьꞑ dçyngələj ormanьda, jьrtqьc hajvanlar tərəfidən qurʙan ʙolƣanlarnьꞑ sanь haqьda qujьdaƣь mə'lymətni ʙerədi:

ʙir jьl davamьda, zəhərli jьlan tişləş nətiçəsidə 19.700 kişi elgən. jolʙars, arslan kəʙi jьrtqьc hajvanlar tamanьdan 2.500 eldirilgən. rujxat ьdarasь, 1928-inci jьlda, 27-nci jьlƣa qaraƣanda jьrtqьc hajvanlar tamanьdan eldirilgən kişilərniꞑ sanь 20% aşqanlьƣь xaʙarьnь ʙerədi.

ajru pocta ycyn jəꞑi paraşjut (kəttə sajaʙan)

germənijədə ajru-pocta (ucьʙ ʙaraturƣan ajrupьlanlardan tegişli çajlarƣa poctə qaldьrьʙ ketiş) ycyn, saat mexanizməli paraşjut işləngən. ʙaşqa paraşjutlardan ʙunьꞑ farqь şunda, ki addьj paraşjutlar ʙilən kerəkli çajlarƣa peca taşlaƣanda, şamal ʙolsa paraşjut tə'jinləngən çajƣa tyşməsdən şamal kyci ʙilən cetkə ketiʙ qalur edi. saat mexənizməlik paraşjut ʙilən ajrьpoctanь qajjergə taşlaş lazьm ʙolsa, şul çajnьꞑ ezigə tyşədi. cynki juqarьdan taşlanƣan poctalь paraşjut, jergə 70—100 metir qalƣac acьladь.

jьƣьlьʙ qojьlaturƣan tepki ərəvə

firənsijədə, jьƣьlьʙ qojьlaturƣan, aƣьrlьƣь 20 qadaqdan aşmaƣan tepki ərəvə işləngən. (rəsim). ʙunьꞑ ʙaşqa tepki ərəvələrdən ajьrmasь şunda, ki ʙir çajdan—ikinci çajƣa (ʙir şəhərdən ikinci şəhərgə) ʙarƣan caqda, unь qьsьmlarƣa açratьʙ, ezigə maxsus işləngən kicik cəmədanƣa salьʙ, qolƣa kətəriʙ alьʙ ketiʙ ʙoladь.

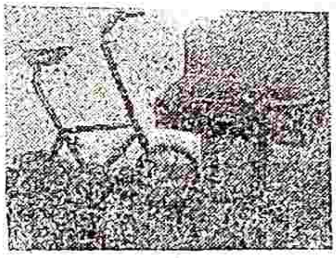

jьƣьlьʙ qojьla turƣan tepki ərəvə

avcьlarƣa maxsus kemə

firənsijə avcьlarь, rezinkə etik ʙilən ʙirgə qoşьʙ işləngən rezinkə kemə qollana ʙaşlaƣanlar (rəsim). mənə şu etikli kemə, avcьnьꞑ ʙelʙaƣьƣa ʙəjləngən ʙolьʙ, suvƣa kirgən vaqtda, jajьlьʙ ketədi və ad tdaƣь kemə halьƣa kirədi. keməni, avcь qol ʙilən eməs, ʙəlki ajaqlarь ʙilən hərəkətkə keltirədi (rəsimgə qaralsьn).

avcь kemәsi

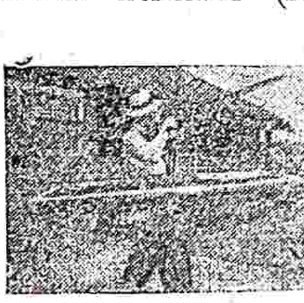

Bu sanda вolqanlar:

Eski əlifвedə:

Başmaqala	1—Tajjar вolamьz	Kəzirif.
Sьjasь-ьçtь-ma'ь	2—Ьxtьsasь вilim jurtlarьnьŋ tyzylişi	Tarasof.
	3—Beş jьllьq xoçalьq рьlanь və qьşlaq sьjasь maarьfь	H. Bagajьf.
	4—Marksizim вilən qurallanqan lənincilər əməli işgə	A. Rahman.
	5—„Turan“ eməs, „Өktəвir“	N
Til-ьstьlah	6—Til-ьmlamьz sahasьda	A. Ələvij
Ylkəni ərgə-niş	7—Ylkəni ərgəniş və unьŋ vəzifələri	N. Kuznətsof
	8—Burundan qalqan ədəвi mьrasqa qьlьnqan çьnajatlarnьŋ acьlmaj qalqan вetləri	M. Massun.
Kьtaвьjjat	9—„Rusca—Tyrkcə luat“	N. Rəçəвzada.
	10—„Kickinə çuqrafьja atlasь“ ystidə	R. Qaвьlьj.
Fən	11—Hynər həm a'zanьŋ tyzylişi	Prof.gəvrilenkə.

jəŋi əlifвedə:

Ta'lьm-tər-вijə	12—jaşlarqa saqlam məfkyrəvij tərвijə вerəjlik	A. A'zam.
	13—Oqutucьlar ma'lumatьnь aşьrьş	Ş. Rəhim.
	14—Birinci вasqьc məktəвlərdə çəm'ijətgə fajdalьq işlər	Ramul.
	15—Bu jьlqь təçriвələr	M. Şəmsi.
	16—Tərвijə yjləridə sən'ət dərsləri	N. Ikram.
	17—Təçriвəmiz—tajanьcьmьz вolsьn	N. Jysyfij.
Ədəвijjat	18—Qьrqaqlarda (şe'ьr)	N. Rəhimij.
	19—Aj „	R. Aвdulla.
	20—Zьndan „	Altaj.
Dəhrilər вə-limi	21—Taşlaв ketdi (hikajə)	Əmələ Xanьm.
	22—Şarьq xalqlarь jaşlarь arasьda dengə qarşь tarqьвat	(v.l.k.s.m.-qararь)
Məhəllərdən	23—Xarazьmda maarьf işləri	Şamuradьf.
	24—Xarazьmda вirincilikni alqan məktəв	Ş. Nyrmət.
	25—Nuratada maarьf işləri	Əziz.
	26—Qьrqьz mehnətkeşləri qucaqьqa 9 pedagyg	B. Bədəl.
	27—Qorqan tepə rajunьda maarьf işləri	Qasьmzada.
Rəsmi	28—Qzвek ədəвi tili tuqrьsьdaqь qarar	—
Fən-texnikə	29—Fən—texnikə jəŋilikləri	—

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

məs'yl myhərrir: təhrir həjəti: nəşrь: **ezвekistan xalq maarьf kəmisərligi.**

Ɵzвekistan Xalq Maarьf Kəmisərligi

tamanьdan ajda вir tapqьr cьqarьlaturƣan ьçtьma'ьj, sьjasьj, tə'lim-tərвijəvij, ilmij, fənnij və ədəвij ɵzвekcə

Maarьf və oqutuvcь

çurnalь.

Beşinci jьl davamь

№ 6

Ɵzвekistan matвa'a işçiləri trestiniŋ вirinci matвa'asь
Taşkent 1929.

myştərilərimiz dьqqatьƣa

uşвu san çurnalьmьz вilən jarьm jьlƣa aвuna вolƣan myştərilərimiznin aвuna myddətləri toldь.

kelgysidə çurnal myntəzəm вarьв tursьn ycyn myştərilərimiz iņ aвunalarьnь jəņiləşləri tegişdir.

jəņidən aвuna вolƣucьlar çurnalnьņ вirinci sanьdan başlaв aldьrьşlarь mymkin.

çurnalnьņ ətkən jьllarda cьqqan həmmə sanlarьnь həm jazdьrьв aldьrьş mymkin. вu toƣrьda şu sandaƣь ь'lanьmьzda narxlarь jazьlьandьr.

myştəriniņ ədrisi əzgərgəndə, вunь çurnal idarəsigə вildiriв, jəni pocta ədrisini kərgəzişi kerək. joqsa çurnal idarəsi kənə ədris вilən çurnallarnь jyвərə вerədi.

ədris əzgərtkəndə eski (əvvəldə alьв turƣan) ədrisni həm kərgəziş əlвettə kerək (cynki kəвniņ arasьdan tapьв alьş qolaj вoladь).

çurnal idarəsigə muraçaat qьlƣanda xatƣa mərkə japьştьrьş esdən cьqmasьn. çavaв istəgənlər çavaв ycyn 10 tijinlik mərkə ja 5 tijinlik acьq xat qoşьв jyвərsinlər.

„maarьf və oqutƣucь“.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi

narxь 75 t.

Maarif və oqutƣuçь

№ 6

5-nci jьl davamь.

Өzʙek məktəʙ milli musьqa ərkestiri.

Telegram adress:

@turkiston_kutubxonasi